MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA SAJA KAHETEISTKÜMNES NUMBER : NOVEMBER 2021

#112 : IDA-VIRU

HIND 2€
9 772346 662013

JUHTKIRI

PÄIKE TÕUSIS, TÕUSEB JA JÄÄB TÕUSMA IDAST

Foto: Maria Arusoo

KOV valimispäeva õhtul, 17. oktoobril ütles Narvas selgelt valimisvõidu suunas rühkinud **Katri Raik** teleintervjuus, et Narva oli, on ja jääb tööstuslinnaks. See lause jäi kõrva ja kummitama. Hiljem kontrollisin, et sama mõtte on ta käinud välja tänavu juulis ajalehele Põhjarannik antud intervjuus: „Me peaksime ausalt ütlema, et Narva oli, on ja jääb tööstuslinnaks, ning lõpetama ära flirtimise igasuguste lennukate ja ilusate ideedega. See ei tähenda, et infotehnoloogiaharidust ei pea arendama või poleks vaja loomeettevõtluse klastrit. Kuid sellega kogu linna ära ei toida."

Jah, Ida-Viru maakond, või meile kõigile harjumuspärasemalt Ida-Virumaa, on olnud maavarade ja tööstuse kants, aga miks see peaks nii terves maakonnas kui ka selle mitteametlikus pealinnas igavesest ajast igavesti domineerivalt sedasi jääma? On's siis tõesti ühe piirkonna käekäik nõnda pikalt ette ära määratud Kreenholmi manufaktuuri rajamisega 19. sajandi keskpaigas või põlevkivi tööstusliku kasutuselevõtuga 20. sajandil? Kas kujutlusvõime piir tuleb Ida-Virumaal sama kindlalt ette kui füüsiline Venemaa teispool Narva jõge? Kahtlemata on meie kätes pärand, mis on kohalikku skaalat arvestades kolossaalne: kümnete tuhandete inimeste veri ja higi, mis on jäetud maa-alustesse käikudesse, ehitatud tehaste seintesse või ketrusvabriku masinate taha, keele- ja palgalõhe, keskkonnareostus ja viimase 30 aasta radikaalne väljaränne. See on nii inimestele kui ka maastikule püsiv trauma, mille parandamine ja ravi kestabki mitu inimpõlve. Lahendus ei saa aga peituda vaid vana tööstuse asendamises uuega: uraani rikastamise asemel moodsad veefiltrid, põlevkiviõli asemel tuulik, Narvas 80ndatel toodetud personaalarvuti Juku asemel krüptokaevandus kusagil tehnopargis.

Viimasel kümnel aastal on püütud Ida-Virumaad jõudsalt kultuuriliselt kodustada ja avada teatava eduga laiemale kujutlusvõimele. Tartu Uus Teater tegi seal viimaste aastate suvelavastuste absoluutse *blockbuster*'i „Kremli ööbikud", et oma maja välja osta (kultuurikaevandus), Narva kandideeris jõuliselt 2024. aasta kultuuripealinnaks, Kreenholmi kultuurikvartal Manufaktuur on riiklikult tähtsate kultuuriobjektide nimistus, maakond on läbinud rebrändimise Ida-Võlumaaks, Aidu karjääridesse plaanitakse suurejoonelist veespordikeskust, samuti on maakonnas algatatud uusi festivale, avatud teatrikeskus (kuniks veel?) ja filmitud mitmeid mängufilme. Ida-Virumaa *riviera* ehk Põhja-Peipsi rannik teeb puhkajate seas tugevat *comeback*'i. 90ndate ja nullindate rasvaselt ja üheselt negatiivne foon on visalt, aga vaikselt murenemas, isegi kui maakonnast armastatakse rääkida endiselt „murelapse" formaadis.

Müürilehe Ida-Viru teemanumber heidab osalise valgusvihu piirkonda puudutavatele mitmikprobleemidele, olgu need minevikulised, olevikulised või tulevikulised. **Mariliis Mõttus** kirjutab, kuidas Ro-Ro kultuuriklubi on kõige kiuste juba 15 aastat Narva jõe kallastel edukalt alternatiivmuusikaskeenet elus hoidnud. **Johanna Pirrus** tutvustab arenguid ja lahendusi, mille abiga püüavad Lüganuse ja Kohtla-Järve omavalitsused tulla toime üha kahaneva ja odavneva elamufondiga, mis on muutnud hulga inimesi sunnismaiseks. **Henri Kõiv** reisis sügisel mööda Ida-Virumaad, et leida inimesi ja liikumisi, kes seisavad kõige kiuste oma õiguse eest elada puhtamas keskkonnas. **Keiti Kljavin** ja **Andra Aaloe** panid koos illustraator **Stella Salumaaga** kokku kujutlusvõime kaardi, ühe võimaliku perspektiivi, mille kaudu vaadata tervet piirkonda. See ei pretendeeri lõplikule tõele, aga viib meid siiski lähemale. Fotograafidest abielupaar **Ivar Murd** ja **Ave Vellesalu** reisisid aga autoga mööda Ida-Virumaad, peatusid seal, kus süda kutsus, ilma käsu ja korralduseta, ning lõid sellest rännakust omamoodi armastusavalduse. Kõigele lisaks kirjutas Sillamäelt pärit kunstnik **Darja Popolitova** uues sümpaatses hübriidkeeles psühhogeograafilised luulelead enda kodukohast.

Päike tõusis, tõuseb ja jääb tõusma idast. Ka kõige majesteetlikum päikeseloojang avaneb Ontika pangalt. Niisamuti tasuks laiendada edaspidi Ida-Virust mõeldes oma kujutlusvõime piire, lasta ta tuppa ja pakkuda teed ning kuulata ilma tõmblemata, mida tal parasjagu öelda on.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Esikaane foto: Ave Vellesalu ja Ivar Murd

Müürileht on keskkonnasõbralik trükis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

NORDIC SWAN ECOLABEL
Trükitoode 4041 0820

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Tanel Mütt	müügi- ja reklaamijuht	tanel@muurileht.ee

Makett/kujundus: Madis Katz
Illustraatorid: Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Maris Tammer, Stella Salumaa, Vahram Muradyan, Villem Roosa
Fotograafid: Janis Kokk, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, KAISA LING, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID
@Muurileht

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil *tellimine@expresspost.ee*.

SISUKORD

IDA-VIRUMAA

SOTSIAALIA
Ida-Virumaa kui elav laboratoorium – *Francisco Martínez* [5]
Kahanemisega kohanemisest – *Johanna Pirrus* [6–8]

KESKKOND
Keskkonnaaktivismist Ida-Virumaal – *Henri Kõiv* [9–11]

POLIITIKA
Ida-Virumaa kui energeetiline pantvang – *Kaia Beilmann* [12]

SKEENE
Ro-Ro fenomenist – *Mariliis Mõttus* [14–15]

DISAIN
Lendtuhast – *Mariliis Mõttus* [16]

KAART
Ida-Virumaa mitukümmend nägu – *Keiti Kljavin ja Andra Aaloe* [17–20]

FOTO
Kuidas ma õppisin armastama pommiauku – *Ivar Murd ja Ave Vellesalu* [22–23]

PÄEVAKAJA

KESKKOND
Tuleviku kogukonnamudelitest – *Aet Annist* [24]

LINNARUUM
Feministlikust linnaruumist – *Hannes Aava* [25]

RIIGIMALE
Kuidas seljatada viirus – *Külli Taro* [26]

KULTUUR

PERSOON
Intervjuu Edith Karlsoniga – *Aleksander Metsamärt* [27–29]

SUBKULTUUR
DJ Tiine Rott paneb ameti maha – *Aleksander Tsapov* [30]

ARVUSTUSED
Paide Teatri „Lahinguväli" – *Saara Liis Jõerand* [31]
Anna Kaare „Inteграция" – *Eda Ahi* [33]
Uued plaadid [35]
Pentti Linkola „Teisitimõtleja märkmed" – *Robert Varik* [36]

SKEENE
Uus eesti biit: YE [34]
Tõukejõud: José Diogo Neves [34]

Darja Popolitova

Foto: Ken Mürk

Darja Popolitova on Sillamäel sündinud ja Tallinnas tegutsev (ehte)kunstnik. Darja kasutab oma töödes ehteid, digitaalseid tehnikaid ja videot. Tema loomingut on kogutud mitmesse muuseumi ning ta on osalenud näitustel New Yorgis, Oslos, Barcelonas ja mujal. 2015. aastal pälvis ta Noore Ehte stipendiumi.

Мина олен естланэ.
Ütlen vanadele retuusidele lihtsalt tšau-pakaa!
Интергацыоон – kakije seksualnõi kingad.
Рабарбар максаб – davai максуй tengi.
Суларахи нет, но есть кюсимусы.

Plja, što takoi?
Где пальк?
– На Балтияме или в кескусе,
Там, где сок в топсике.

Mis on meie järgmised бизнес-планид, palun?
– Положить себе исикуход в голову и кандидировать на товар.
Товар – дрессики.
Tavaliselt tema laob bagasnikusse rassolnikut,
Siis täna mina laon erinevaid huinjakke.

**

Što nada,
Intrigant?
Интригант?
Puugnitsatega parseldamas puustuses,
Пуговицами барыжничая на пустоше,
Raatsid guljanjet teha.
Рачишь о гулянье.

Ära sunni mind sõpru kostitama,
Не суди меня у друзей в гостях,
Kui leib on oblastis.
Когда хлеб в области.

Kui vabadust tirid –
Когда свободу теребишь –
Mässad pohmelli-kisselliga,
Мешаешь похмельный кисель,
Et isegi prääник on tusk.
Что даже пряник тоска.

Roosk!
Розга!
Torkab ja räsib maikat –
Торкает и режет майку –
Pagana plett.
Поганая плеть.

… Ja nii pajatab mu rajast.
… И так бает о моем крае.
Sinisest sefiirist, sinisest sakummist,
О синем зефире, о синей закуске,
Mida ma serban,
Которую сёрбаю.

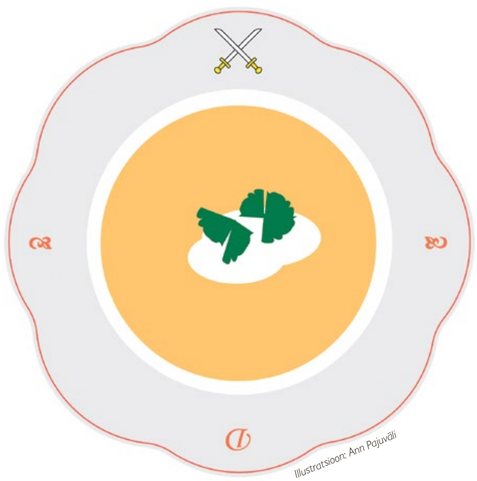
Illustratsioon: Ann Pajuväli

10 200

Nii palju on Praxise äsja korraldatud uuringu kohaselt Eestis vabakutselisi loovisikuid.

- Vabakutselisi loovisikuid iseloomustab haritus – 63% neist on kõrgharidusega, mis on tihti erialane. 70% loovisikutest on naised.
- Igal teisel loovisikul on oma ettevõte või ta on osanik ettevõttes, mis tegutseb kõige sagedamini disaini (17%) või kunstide (13%) valdkonnas.
- Tüüpiliselt on vabakutselised loovisikud loominguliselt aktiivsed. 89% on viimase 12 kuu jooksul teoseid loonud või esitanud ja teinud neid avalikult kättesaadavaks.
- Iga teine loovisik sai viimase aasta jooksul töist tulu vähem kui kuuel kuul või ei saanud seda üldse.
- Vabakutseliste loovisikute küsitluse järgi on pandeemia tegutsemist loome- ja kultuurivaldkonnas märgatavalt mõjutanud. Rohkem kui poole (54%) sõnul küsitlusele vastanud vabakutselistest loovisikutest on nende leibkonna rahaline seis viimase 12 kuu jooksul halvemaks muutunud.
- Täiskoormuse või sellest suurema koormusega töötab mõnes kindlas vormis vaid 30% vabakutselistest.
- Töötukassas on registreerinud end viimase aasta jooksul töötuna iga neljas vabakutseline loovisik, samas on hüvitistele kvalifitseerumine olnud väga madal.
- Pooltel neist, kes vabakutseliste loovisikute küsitlusele vastasid, oli 2020. aastal katkendlik ravikindlustus ehk ühel või mitmel kuul puudus neil tervisekaitse. Suurim probleem ravikindlustusega kaetusega on vabakutselistel kunstiõpetajatel, kirjanikel, sisekujundajatel, galeriide või muuseumide tehnilistel töötajatel ja kujutavatel kunstnikel.
- Praeguste töö- ja sotsiaalkaitse reeglite jätkudes on vabakutseliste loovisikute toimetulek vanaduspõlves problemaatiline.
- Ühiskonna vaates on tegemist muret tekitava olukorraga, kus hõivevormide ja sissetulekumustrite erineva kohtlemise tõttu on tekkimas suur vaesusriskis inimeste rühm.

Allikas: Koppel, K.; Masso, M.; Arrak, K.; Michelson, A. 2021. Vabakutselised loovisikud, nende majandusliku toimetuleku mudelid ja sotsiaalsete garantiide kättesaadavus.
– Mõttekoda Praxis.

HÕBENÕELUJA: ANNIKA KIIDRON

Annika Kiidron. Foto: Eero Vabamägi / Postimees / Scanpix

Värske Hõbenõela omanik, end pigem kunstnikuks kui disaineriks pidav Annika Kiidron on Eesti kontekstis üks eredaimaid sotsiaalkriitilise lähenemise näiteid, kelle töödes on ühendatud omavahel läbimõeldud ja põnevad teemad, tehnilised oskused ning unikaalne lõpptulemus. Seda enam, et Kiidron keskendub peamiselt ainueksemplaridele, mille valmistamine võib võtta aega kuni aasta. 2018. aastal võitis ta ERKI Moeshow kollektsiooniga „It's a Trap?", mis oli 3D-prillidega vaadates ruumilise efektiga ning uuris, kas üha enam virtuaalmaailma sukelduva inimese vaim ja keha võiksid eksisteerida üksteisest sõltumata. 2020. aastal viis ta koju teise ERKI võidu kollektsiooni „Give Me My Fairytale" eest, mis kujutas endast oodi käsitööle, väärindas vanu tekstiile ning tegi kummarduse naistele ja meestele, kes on tikkimistraditsiooni au sees hoidnud või end sedakaudu kuuldavaks teinud. Tallinn Fashion Weekil esitletud ja Kiidronile Hõbenõela toonud kollektsioon „Depressioonipoeesia" jätkab sealt, kust eelmine kollektsioon pooleli jäi, kuid võtab taas mängu 3D-prillid, mis paljastavad vaatajale ristpistes (tehnika, mida Annika ise on nimetanud primitiivseks piksliks) tikitud salasõnumid, ning näitab, kuidas ühendada efektiivselt vana ja uus.

VÄÄRIB JÄLGIMIST:

#idavirumaa

#idavirumaa

Kui soovid näha, milline on nii kohalike kui ka läbisõitjate kollektiivne nägemus Ida-Virumaast, siis tasub avada Instagramis teemaviide *#idavirumaa*. Siin saab kõike: päikeseloojanguid, varemepornot, HDR-režiimiga pildistatud hunnitut sügist, ajalooilsi pilte, tööstusmaastikke, Kreenholmi, linnavaateid, orhideeõisi, tuunitud autosid ja kõike muud, mida ühisteadvus on pidanud piisavalt väärtuslikuks, et see üles laadida. 40 000+ postitust janunevad silmapaaride järele, kes oskaksid seda kõike endasse ahmida.

SEAPÕIS

Psühholoogilised eksperimendid kasutajatega, sihilik kajakambrite ehitamine, vilepuhujate tasalülitamine ja lõpuks eelmisel nädalal ilmavalgust näinud rebrändimine nimega Meta Platforms – kõikvõimsa Facebooki teed on ikka jumalikud. Müürilehe metaoraakel nägi läbi oma augmenteeritud prohvetiprillide tulevikku, kus kogu Eesti elab nagu üks pere, kaelustades ja musitades uues Metaverse'i ökosüsteemis, ja laulab võimsas ühendkooris: „Oh, Zuckerberg, oh, Zuckerberg, kui haljas on su Metaverse! Ei mitte üksi suisel aal, vaid talvel ka siin külmal maal. Oh, Zuckerberg, oh, Zuckerberg, kui haljas on su Metaverse! Oh, Metaverse, oh, Metaverse, sa oled mulle armas! Sind netist alla laetakse ja Oculused külge pannakse. Oh, Oculus, oh, Oculus, sa oled mulle armas! Oh, Metaverse, oh, Metaverse! Siit igaüks saab rõõmu. Su sees lapsed laulavad ja rõõmsalt *coin*'e ootavad. Oh, Metaverse, oh, Metaverse! Siit igaüks saab sõõmu. Oh, Metaverse, oh, Metaverse, su kiirgus on nii hiilgav! Veel kirkam valgus sellel ees, kes taeva leiab aarriis. Oh, Metaverse, oh, Metaverse, su kiirgus on nii hiilgav!"

IDA-VIRUMAA KUI ELAV LABORATOORIUM

Valdavalt kiputakse rõhutama Ida-Virumaa eraldatust ülejäänud Eestist, ent milline on selle piirkonna erinemise tegelik sügavus? Ja miks? Ida-Virumaad ei ole globaalsest kapitalismist ja Eesti identiteedist kõrvale jäetud, vaid see on korrapäratult nendesse juurdunud.

Francisco Martínez

„Ma ei soovi selles sotsiaalses laboris osaleda!" hüüdis üks Järve piirkonna elanik. See keskealine mees ei pidanud oma hõikega silmas pandeemia tagajärgi ega vaktsineerimiskavasid; ka seda mitte, kuidas sellised platvormid nagu Facebook, TikTok ja Tinder meie meelt lahutavad ning kasutavad meid andmete kogumiseks.

Väljarände ja muude sotsiaalsete protsesside tagajärjel on sajad Ida-Virumaa linnade ja asulate eraomandisse kuulunud kinnisvaraobjektid loovutatud kohalikule omavalitsusele.

Kuna suure tõenäosusega oli ta sündinud ühte paljudest pärast teist maailmasõda Nõukogude Liidu eri nurkadest Ida-Virumaa tekstiili- ja energeetikatööstusesse tööle saabunud vene peredest, tundis ta muret oma kodukoha pärast.

Ida-Virumaa keskne probleem pole mitte selle eraldatus ülejäänud riigist ja maailmast, vaid just see, kuidas regioon on nendega seotud – jäätmaana, tooraine ja keemilise töötlemise paigana, kuhu settib väike osa teenitud kasumist.

Laboratoorium on olnud ajalooliselt katsete tegemise koht, kus uuritakse tähtsusetute toimingute võimalikkust, eraldades samal ajal kontrollitud seesmised tegurid hallatamatutest välistest. Elavate laboratooriumite puhul võib siiski täheldada kaht probleemi: toimuv ei ole kuidagi tähtsusetu ja eksperimenti kaasatud elemente ei ole võimalik lõpuni ohjata.

Foto: Anna Skoderko

Francisco Martínez on antropoloog, kes uurib etnograafiliste eksperimentidega tänapäeva materiaalset kultuuri. 2018. aastal pälvis ta Euroopa Sotsiaalantropoloogide Assotsiatsiooni varajase karjääri auhinna ja andis samal aastal välja ka raamatu „Remains of the Soviet Past in Estonia" („Nõukogude aja säilmed Eestis").

ELUPAIK KUI LABOR

Eelmise aasta oktoobris kutsusid Kohtla-Järve linn ja rahandusministeerium kokku kahe kortermaja elanikud, et rääkida pooltühjade korterelamute lammutamisest ja sellest mõjutatud elanike ümberkolimisplaanist. Kortermajade juurde püstitati valge telk, kus võis näha umbes kahtkümmet kohale kutsutud kõhklevalt meelestatud elanikku. Kõigepealt jalutasid nad ümber telgi, jälgides, mis toimub ja kes seal on, siis seisid paar minutit ukse juures ning lõpuks astusid sisse või lahkusid. Äkki ütles keegi kohalolnutest: „Kui te ei taha, et Järve lõpetaks nagu Viivikonna, siis peame midagi ette võtma." „Andke maja lammutamise asemel see raha hoopis meile ja me ehitame, mida soovime, või minge koos oma rahaga ära," hüüdis teine elanik. Ministeeriumi esindaja vastas: „Plaan on tehtud heade kavatsustega ja riigi huvides." Ta ei jõudnud veel lauset lõpetada, kui järgmine kohalik hüüdis: „Ja miks mitte meie huvides?"

Koosoleku käigus põhjustas pingeid tegevuse elluviimise ulatus. Riikliku katseprojekti eesmärk on testida eri lahendusi pooltühjade ja tühjade korterelamute probleemile nii kohalike omavalitsuste kui ka kohalike elanike huvides. Väljarände ja muude sotsiaalsete protsesside tagajärjel on sajad Ida-Virumaa linnade ja asulate eraomandisse kuulunud kinnisvaraobjektid loovutatud kohalikule omavalitsusele. Paljudel juhtudel on need saadud eakatelt, kellel ei ole järeltulijaid või kelle järeltulijad ei ole nendest odavatest korteritest huvitatud. Mõnel juhul jääb omandiküsimus isegi ametiasutustele segaseks ega õnnestugi välja selgitada, kes on kasutult seisvate korterite omanikud.

Katsetamisel on esmane projekt, millega soovitakse luua toimiv poliitikamudel, mida saaks kasutada hiljem ääremaastumise ja kahanemise leevendamiseks ka teistes maapiirkondades. Linnakorralduseksperimendi edu või läbikukkumine mõjutab ka teisi omavalitsusi, seega on need katseprojektis osalevad partneromavalitsused linnajuhtimise uute prototüüpide väljatöötamise proovilavaks.

ÖKOLABOR

Ida-Virumaal puutub kokku nõukogude pärandi ja teatava ükskõiksuse kahjuliku kombinatsiooniga, mis on toetunud intensiivsele tööstuslikule tegevusele ja maavarade kaevandamisele. Seetõttu võib pidada piirkonna keskkonnakahjude bilanssi ja tõsidust ning ELi rahastatud rohelise kokkuleppe peatset elluviimist ka ökoloogilise laboratooriumi tegevuseks.

Üks nihestavaimaid maastikke asub Narvast 21 km kaugusel Eesti, Balti ja Auvere elektrijaamade kõrval. Tuha ringlusest eemaldamine nõuab selle veega minema uhutumist ja porina kahte lähedalasuvasse laguuni suunamist. Tehistiikide sinine värv on tingitud elektrijaamades põlevkivi põletamise käigus tekkinud tuhas leiduva lubjakivi valgust peegeldavatest omadustest ja karbonaatsetest setetest. Need laguunid näevad välja nagu Eesti Maldiivid, ent neid võib käsitleda ühena paljudest kodumaistest ökoloogilistest laboritest. Tuhk ei ole ohtlik, kuid tiikide vesi on kõrge pH-tasemega, mistõttu pikemaajalisem kokkupuude sellega kahjustab tervist.

Saastunud pinnase taastamine on väga kallis. Kes peaks aga sellise pikaajalise ja kuluka protsessi turumajanduse tingimustes kinni maksma? Olen kuulanud sel teemal mitmeid arutelusid, kuid need vestlused jõuavad harva kaugemale uute investeeringute juristide ligimeelitamisest ning kaebustest, et tööstusettevõtted saastavad piirkonda, kuid nende kasumiga ei ole kaasnenud seal märgatavat positiivset mõju. Kui keskendume pelgalt kasvule või statistikale, jätame aga tähelepanuta selle, kui tähtis on tegeleda ka taastumise ja sotsiaalse taasloomisega ning tõsta uuesti au sisse kohalikke oskusi ja taristut. Muidu pikendame lihtsalt juba tuttavat ebaühtlast osalust globaalses majandusmudelis, sest Ida-Virumaa üks keskne probleem pole mitte selle eraldatus ülejäänud riigist ja maailmast, vaid just see, kuidas regioon on nendega seotud – jäätmaana, tooraine ja keemilise töötlemise paigana, kuhu settib ebaproportsionaalselt väike osa teenitud kasumist.

MITMIKLABOR

See paneb ühtlasi küsima, kuidas on piirkond esindatud meedias ja eri ametiasutustes. Jätkuva keelelõhe tingimustes on neil, kes kõnelevad eesti keelt emakeelena, poliitilise ja esindusliku võimu seisukohast tugevam positsioon ning see mõjutab, kuidas käsitletakse Ida-Virumaad avalikes aruteludes. Näiteks olen puutunud oma uurimistöö käigus kokku ametnikega, kes väitsid, et „kohalikud on liiga emotsionaalsed" ja „nad ei tea, kuidas projekte kirjutada" (mida saab sageli teha ainult eesti keeles). Meedias kirjeldatakse regiooniga tehtavat tööd tihtipeale korrastamisena ja sinna investeerimist järeleaitamisena. Eesti riigi hoiak on olnud viimastel kümnenditel üsna valiv ja Ida-Virumaasse on suhtutud teatava passiiv-agressiivsusega.

Taasiseseisvumisele järgnenud kümnenditel on Ida-Virus nagu ka mujal Ida-Euroopas katsetatud poliitikameetmete rakendamisega, et taaskasutada saadud kogemusi hiljem teistes riikides, testides läänes välja töötatud üleminekuteooriate arsenali kohaldatavust. Ida-Virumaa üleminekuperioodiga kaasnes mitmeid devalvatsioone oskuste, tehnoloogia, sotsiaalsete sidemete, kollektiivse mälu ning inimeste kuuluvustunde ja tuleviku suundumuste vallas. See paljude jaoks traumeerivalt mõjunud kogemus mängib endiselt rolli kohalike suhtumises ametiasutustesse ja nende sidususes riigiga.

Ida-Virumaad võib käsitleda ka antropoloogialaborina, kus pannakse proovile sotsiaalse kohanemisvõime piire. Siin on võimalik jälgida, kuidas inimesed jätkavad edasirühkimist tugeva vastutuule kiuste; kuidas asjad püsivad hoolimata üleminekute takerdumisest, jäädes täielikult parandamata, ent siiski toimides; kuidas ei jõuta lõpuni integreerumiseni, ent ollakse siiski osa Eestist ja siinsest rahvuslikust identiteedist.

Piirkonna ohvripositsiooni ja sealsete elanike haavatavust ei tasu siiski liialt romantiseerida ega otsida ka patuoinaid, keda oleks lihtne süüdistada. Kohalikud mängivad ise samuti rolli regiooni allakäigus – olgu selle taga näiteks poliitilised intriigid ja kokkulepped, korruptsioonijuhtumid ning kaasnev apaatia. Võiks ka küsida, miks need, kes asju aktiivselt parandada püüavad, sageli pettuvad ja lahkuvad. Jõhvi elanik Julia tunnistas: „Selleks et siin asjadega hakkama saada, peab natuke salakaval olema… Inimesed tegelevad igapäevaelu probleemide lahendamisega, neil ei ole aega, et ette kujutada, mis võiks olla teisiti."

Sellest hoolimata leidub ka nooremaid inimesi, kes on tagasi kolinud ja tunnistanud elukvaliteedi tõusu. Lisaks võimaldab katsetamisrežiimis tegutsemine erilist avatust ja jätab ruumi inimeste algatusvõimele. Ida-Virumaa on kui elav laboratoorium, kus kaalul on riigi tulevik ja otsitakse vastuseid tähtsatele küsimustele näiteks loodusvarade säästliku kasutamise, sotsiaalse integratsiooni, maa- ja linnapiirkondade vahelise lõhe vähendamise ning taristute eest hoolitsemise kohta.

IDA-VIRUMAA „VIIMASED MOHIKAANLASED”

Kahanemisega kohanemisest ehk sellest, kuidas läheneda elanikkonna vananemise, vähenemise ja ääremaastumise muredele omavalitsuse ja riigi tasandil. Neoliberaalse mõttemudeli taaga kõrvalt leiab siiski ka õnnestunud projekte ja teisi edulugusid.

Johanna Pirrus

Meie elanikkonna vähenemine ja ääremaastumine ei tohiks enam ammu eriline uudis olla. Ruumilisest vaatepunktist tähendab see, et Eesti areng ja elukeskkondade paiknemine on ebaühtlane. Kahanemisest on kirjutatud põhjalikke teadusartikleid, mis nendisiseselt on tajutav üha süvenev sotsiaal-majanduslik ebavõrdsus. Ida-Virumaa maksab näiteks suurimaid keskkonnatasusid (2019. aastal 68% tuludest)[1], kuid sealsete kohalike omavalitsuste eelarveridadel see proportsionaalselt ei kajastu. Samas kui arvestada, et kahanemisega toimetulekul on aga siiani tühjade hoonete lammutamine ja hüljatud aladele uute või ajutiste funktsioonide andmine. Alates 2019. aasta oktoobrist on rahandusministeerium viinud koostöös Lüganuse ja Valga valla ning Kohtla-Järve linnaga ellu

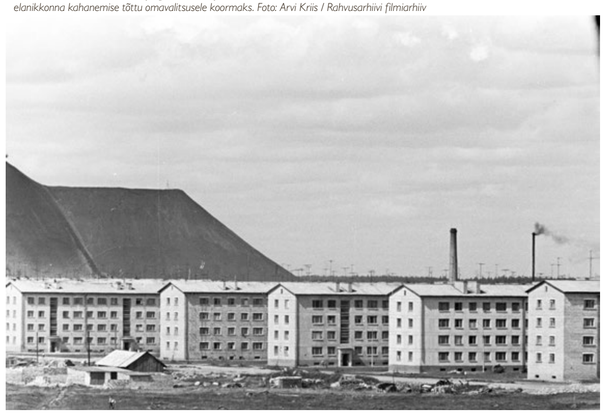

Kaevanduslinna Kiviõli valmimisjärgus kortermajad 1964. aastal. Enamik neist on muutunud elanikkonna kahanemise tõttu omavalitsusele koormaks. Foto: Arvi Kriis / Rahvusarhiivi filmiarhiiv

Kohtla-Järve uued kortermajad 1985. aastal. Foto: J. Vendelin, J. Rudko / Rahvusarhiivi filmiarhiiv

vad sageli, et kahanemine on üleüldiselt Euroopa linnades alles süvenev ja pahatihti ikka veel täielikult teadvustamata probleem. Tasakaaluks on teadlased, planeerijad ja praktikud kutsunud viimased 15 aastat jätkusuutliku arengu juhendites, kohalikele omavalitsustele suunatud konverentsidel ja arvamusartiklites üles selle sotsiaal-ruumilise väljakutsega nii riiklikul kui ka kohalikul tasandil süstemaatiliselt tegutsema ehk vabaturu olukorda sekkuma. Ei saa eitada, et turg pakub mitmeid valikuid, kuid paraku soosib turg üksi piirkondi erinevalt.

2008. aasta majanduskriisist tulime võrreldes naabritega välja ehk kergema vaevaga ja saime peagi uhkustada majanduskasvuga, kuid selle majanduskasvu viljad ei küündi alati Tallinna linnastust kaugemale.

Fotos: Ingrid Laurmägson

Johanna Pirrus on inimgeograaf ja Linnalabori juhatuse liige. Praegu töötab ta IT-sektoris analüütikuna, kuid ruumiteemad on talle jätkuvalt hingelähedased.

NEOLIBERAALNE TAAK

Eesti on olnud taasiseseisvumisest alates neoliberaalne pailaps, tuginedes mõneti ehk liiga naiivselt usule, et vabaturumajanduse olukorras kohaneb turg avaliku sektori sekkumiseta proportsionaalselt ühiskonna nõudlusega. Neoliberaalset strateegiat on rakendatud kõige puhtamal kujul elamumajanduse küsimustes ja eraomanikke on sunnitud turu liigsest usaldamisest sündinud katsumustega pidevalt iseseisvalt kohanema. Tõsi, 2008. aasta majanduskriisist tulime võrreldes naabritega välja ehk kergema vaevaga ja saime peagi uhkustada peenhäälestatud majanduskasvuga, kuid selle majanduskasvu viljad ei küündi alati Tallinna linnastust kaugemale, rääkimata sellest, et ka Tallinna-põlevkivitööstus on Ida-Viru üks peamisi tööandjaid ja ELi energiapoliitika suundumus survestab põlevkivitööstusele juba praegu alternatiivi leidma (PÕXIT), tähendab see veel omakorda tööstussektori ümberkorraldamist. Seega vajab piirkond kindlasti palju põhjalikumat ja läbimõeldumat nägemust sellest, kuidas riik ja omavalitsused ulatuslikematest majanduslikest muutustest tingitud kohalikku eluasemekorraldust mõtestavad ja ellu viivad.

Lisaks tööstussektori ja sotsiaal-demograafilistele eripäradele juurutavad kahanemist valikud ja võimalused tööturul, piirkonnas pakutavad teenused ning nende kvaliteet ja vähene huvi piirkonda investeerida. Visuaalselt ehk tajutavaimaks tunnuseks on aga maha jäetud hooned, olgu need korterelamud või muud minetatud funktsiooni või mastaabiga ehitised, näiteks liiga suured koolid. Ühest küljest risustavad kasutult seisvad ja sageli ka lagunevad hooned elukeskkonda, halvemal juhul saavad neist õnnetusjuhtumite toimumispaigad, teisalt mõjutavad tühjenevad majad piirkonnas teiste hoonete turuväärtust, süvendades nii turumajanduse tingimustes ja mängureeglites kinnisvaralõksu ja sunnismaisust.

VÕITLUS PIIRKONDLIKU EBAVÕRDSUSEGA

Piirkondliku ebavõrdsuse ja ääremaastumise leevendamiseks või isegi peatamiseks on pakutud välja mitmeid võimalusi alates avaliku ruumi korrastamisest kuni majandust elavdavate investeeringute ligimeelitamiseni. Üks konkreetsem ja sageli kasutatav abinõu näidisprojekti[2], millega otsitakse õiguslikke, seadusandlikke ja koostööpõhiseid lahendusi tühjenevate kortermajade ümberkolimiseks ja lammutamiseks. Võib öelda, et vajadus selliseks katselavaks sündis turutõrke tulemusel ja üsna praktilisel põhjusel: riigi bilanssi on kuhjunud kasutuseta kortereid, millest omanikud on ühel või teisel põhjusel riigi „kasuks” loobunud[3]. Siinkohal on paslik rõhutada, et lammutamine on vaid üks lahendus, kuidas eluasememajandust ümber korraldada, ja otsus lammutada peab olema alati selgelt põhjendatud.

Katseprojekti ehk selgeim õppetund on see, et kahanemisega kohanemisel on kõige olulisem esiteks kahanemise teadvustamine, mis on omavalitsustes siiani eri järkudes, teiseks aga koostöö ja kommunikatsioon elanikega. Näiteks Valga vald on võtnudki Valga linna arengut planeerides väga teadlikult fookusesse arengu (miks mitte tasaarengu[4]) kahanemise tingimustes. See tähendab, et otsitakse võimalusi, kuidas muuta elukeskkond alles jäänud elanikele meeldivaks ja kohandada ruumi nende vajadusi silmas pidades. Kahanemisele on lähenetud strateegiliselt – ülevalt alla, kuid elanikke igas etapis kaasates. Enne uue üldplaneeringu koostamist tehti põhjalikult analüütilist eeltööd eri arenguvõimaluste kaalumiseks ja kehtivas olukorras kõige mõistlikuma strateegia valimiseks – koostatav üldplaneering tugineb varem kokku lepitud stsenaariumile[5]. Lüganuse vald on seevastu kohanenud kahanemisega viimased 20 aastat hoonekeskselt, n-ö tükikaupa, kahanemist otseselt sõnas teadvustamata ja Kiviõli linna / Lüganuse valla rahalisi võimalusi arvestades. Sellegipoolest võib öelda, et ka Lüganuse vald tegutseb tühjenevate kortermajade ümberkolimisel ja lammutamisel pigem proaktiivselt kui pelgalt reageerides.

On omavalitsusi, kes on tühjenevate kortermajadega rohkem kimpus kui mõni teine, kuid üldplaanis juhinduvad nad siiani selgelt neoliberalistlikest kasvustrateegiatest. Erinevused ei kerki aga esile ainult maakonniti – Ida-Viru ja Valga –, vaid ka maakonnasiseselt, nagu saab öelda Lüganuse ja Kohtla-Järve näitel. Ka Ida-Virumaal, mis kahaneb suuresti justkui tervikuna, on kahanemise ilmingud omavalitsustes erinevad. Näiteks tajuvad ühed kahanemist haridussektori – koole on rohkem kui õpilasi –, teised töörände kaudu – paljud töötajad tarbivad kohalikke teenuseid, kuid ei ole omavalitsusse sisse kirjutatud. Põnev on Jõhvi linna ja Ahtme asumi näide, kus ruumiliselt on Ahtme justkui Jõhvi linna osa, kuid halduslikult kuulub Kohtla-Järve linna alla, kusjuures paljud nooremad kohtlajärvelased eelistavad elada Ahtmes, sest Jõhvi (Ahtmega kokku kasvanud naabrina) on nende meelest piirkonna tegelik keskus. Ka sunnismaisus või kinnisvaralõksus olek avaldub mitmeti. Ühes omavalitsuses on korteri müügitehingul ruutmeetri hind 1–10 eurot, kui sedagi, teises 300–500 eurot. Võrdluseks maksis Tallinnas 2021. aasta teises kvartalis uue kahetoalise korteri ruutmeeter keskmiselt 3020 eurot, järelturul keskmiselt 2045 eurot[6]. Kodukoha valikul on loomulikult esmajärjekorras oluline taskukohane elamispind, kuid selle kõrval saavad sarnaselt Tallinna elanikega ka Ida-Virumaal või Valgamaal määravaks elanike eelistused: hinnatakse rohelist elukeskkonda, teenuste kättesaadavust – noortel peredel lasteaiakoht, eakamatel tervisekeskuste või poodide lähedus –, vaba aja veetmise võimalusi ja loomulikult tööd.

Tühjenevad majad mõjutavad piirkonnas teiste hoonete turuväärtust, süvendades nii turumajanduse tingimustes ja mängureeglites kinnisvaralõksu ja sunnismaisust.

Sunnismaisus või kinnisvaralõksus olek avaldub mitmeti. Ühes omavalitsuses on korteri müügitehingul ruutmeetri hind 1–10 eurot, kui sedagi, teises 300–500 eurot.

Kahanemist piirkonnas mõjutavad niisiis elanike varieeruvad eelistused ja ootused, mis peegeldavad üleüldist usku kodukohas pakutavatele võimalustele. Elanikud, kellel ei õnnestu siin tööd leida, kuid kellel on tahet ja jaksu mujal õnne proovida, lahkuvad omal käel. Maha jäävad väetimad ja need, kes on aastakümneid kohapeal elanud ja juba juurdunud või kel puudub mujal vajalik tugistruktuur. Eelistused saavad määravaks ka ümberkolimisel. Katseprojektiga pakutakse võimalust vahetada oma korter teise korteriomandi vastu või minna näiteks omavalitsuse üüripinnale. Lüganuse vallas on olnud seni levinuim eelistus kolida üüripinnale, sest korteriomandit nähakse koormana, mida ei soovita isegi lastele pärandada. Siia saabunud töölistele tagati elamiseks korter, mille ülalpidamine oli kuni omandireformini riigi õlul. Seega puudusid paljudel ja puuduvad siiani piisav omanikuks olemise kogemus, tahe ja oskused. Kui kadus töökoht ja polnud midagi muud, mis kinni hoiaks, kadus ka huvi paikseks jääda. Kohtla-Järvel seevastu eelistatakse vaatamata kinnisvara väga madalale väärtusele kindlasti omada või võtta korteri vastu kompensatsioon ja probleemist vabaneda ning kolida Jõhvi, Narva, Sillamäele või isegi Tallinnasse. Kõigile nendele eelistustele peab omavalitsus või riik olema võimeline ka vastavalt lahendusi või võimalusi pakkuma, kui turg on selles rollis lõplikult läbi kukkunud, toetades teiste hoobade kaudu turutõrgete leevendamist.

Seega on kahanemisega teadvustatult ja strateegiliselt tegeledes – ehk eesmärgipäraselt kohalike rahulolu kasvatamisel – kesksel kohal ühelt poolt elanik, kelle eluolu püütakse kahanemise kontekstis parendada, teisalt aga ametnik või ametnike ring, kes iga päev elanike eluolu küsimustega tegeleb. See, kui edukalt või leidlikult suudetakse kahanemise kontekstis avaliku sektori kohustusi täita, tehtud otsuseid avalikkusele edastada või elanikke eluaseme ümberkorraldamise protsessidesse kaasata, sõltub paljuski ametnike isiklikust motivatsioonist ja huvist küsimustega tegeleda, aga ka omavalitsuse eelarvelistest võimalustest kasvõi vastav inimene palgata. Siinkohal on paslik kiita omavalitsusi, nagu Lüganuse ja Valga, ja ametnikke, kes on aastaid – kui mitte aastakümneid – kahanemise ilmingutega tulemuslikult tegelenud ja kohapeal vastavalt võimalustele riigi sihtotstarbelise, s.t kahanemisega toimetulekuks suunatud toetuseta ka lahendusi leidnud.

Elanike soovid ei sõltu sellest, kus nad elavad, vaid on igal pool ühesugused: peaasi et korter oleks soe, katus ei lekiks ja majas oleks ohutu elada.

KUI KODUST SAAB LÕKS

Kuidas aga tunnetavad kahanemist kohalikud? Mis on nende ootused oma elukeskkonnale? Elanike soovid ei sõltu sellest, kus nad elavad, vaid on igal pool ühesugused: peaasi et korter oleks soe, katus ei lekiks ja majas oleks ohutu elada. Paraku on Ida-Virumaal palju kortermaju, kus ei pruugi olla isegi need vajadused rahuldatud. Maja, milles on 44 korterit, kuid sees elatakse vaid võib-olla kümmekonnas, on tegelikkuses juba maha kantud. Tõenäoliselt on seal küte välja lülitatud ning kohe-kohe lülitatakse välja ka elekter ja vesi. On tavapärane, et tühjadesse korteritesse murtakse sisse ja varastatakse kõik vähegi väärtuslik, alustades radiaatoritest ja lõpetades segistitega. Halvemal juhul tehakse tühjades korterites lõket. Alles jäänud elanikud on sunnismaised ja elavad kinnisvaralõksus: korterit maha müüa pole mõtet, sest selle väärtus on olematu, kuhugi mujale ei ole ka elama minna. Nii oodataksegi omavalitsuse abi. Kerge oleks küsida, miks nad pole juba varem välja kolinud. Aga see on ju nende kodu. Need „viimased mohikaanlased” nii Kiviõlis, Kohtla-Järvel kui ka Valgas on eakad, kes on elanud oma korteris, majas või kandis võib-olla aastakümneid. Nad on kasvatanud seal üles oma lapsed, isegi lapselapsed. Kuidas hinnata adekvaatselt seda, mida tähendab kellegi jaoks kodu ja mis on selle tegelik väärtus, mitte pelgalt turul dikteeritu?

Otsest ja õiget vastust nendele delikaatsetele küsimustele ei ole. Iga juhtum on omamoodi eriline ja vajab seetõttu ka individuaalset lähenemist. Kui elamu on otsustatud ümber kolida ja lammutada, on vaja teha eeltööd nii täpsete asjaoludega kurssiviimisel kui ka taktika valimisel. Kiviõlis ja Valgas on senine praktika olnud sarnane: kaardistatud on kogu linna elamufond, keskendudes eelkõige juba tühjenenud hoonetele või neile, millel on potentsiaalselt oht sama rada minna. Esimene kohtumine ümberkolitava elamu elanikega toimub näiteks korteriühistu koosolekul, kus lammutamisotsuse tagamaid selgitatakse põhjalikumalt kõigile majaelanikele korraga (see on tähtis, et maandada võimalikke kuulujutte) ning vastatakse küsimustele paralleelselt vajalikku kontaktinfot kogudes. Siin on sageli oluline kaasata kohtumisele ka näiteks sotsiaaltöötaja ja Ida-Viru kontekstis vene keele oskus. Sellele järgneb individuaalne kohtumine iga elanikuga. Kuigi valdavalt on ümberkolitavad üksi elavad eakad, on kolitud ümber ka noori peresid. Eakatele asenduspinna pakkumisel tuleb olla tundlik vajaduste suhtes, mida ei ole esmapilgul ehk võimalik tabada. Näiteks võiks korter asuda pigem esimesel või teisel korrusel, kui majas puudub lift, koridorid võiksid olla majas ja korteris laiemad, kui elanik kasutab kõnniabi. Aga hea oleks arvestada ka selliste eelistustega, et vaade oleks korterist rohelusele või, vastupidi, tänavale, kus saab möödujaid uudistada. Kõige tähtsam kogu protsessi juures on aga pidev selgitustöö, see tähendab, et tuleb olla valmis veel kord ja uuesti selgitama, miks see kõik ja mis järjekorras parasjagu toimub, ning veenduda, et midagi olulist tõlkes kaduma ei läheks, eriti just juriidiliste küsimuste puhul.

Oma saatust ootav kortermaja Kiviõlis. Foto: Egemen Mercanlioglu

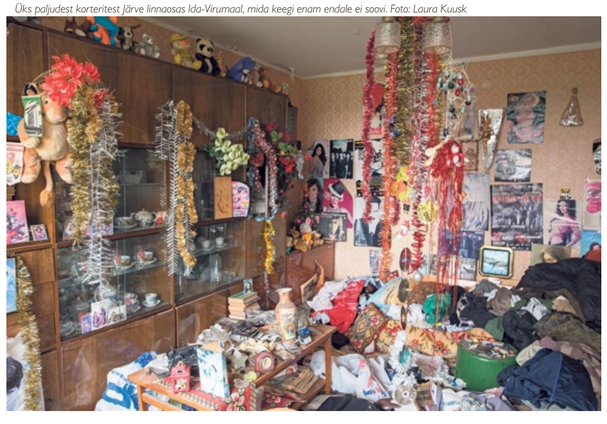

Üks paljudest korteritest Järve linnaosas Ida-Virumaal, mida keegi enam endale ei soovi. Foto: Laura Kuusk

jätkub >

< eelneb

KAHANEMINE KUI VÕIMALUS

On selge, et kahanemisega kohanemine on kompleksne ja mitmetasandiline protsess, mis vajab nii üldisemat riiklikku kui ka kontekstitundlikku kohalikku strateegiat, mis arvestab kogukonna soove ja ootusi seoses sellega, milline on või milliseks kujuneb elukeskkonnast ümber kujundada, luues näiteks põnevaid ajutisi funktsioone või rõhutades piirkonna eripärasid. Ärme stigmatiseeri ääremaastunud piirkondi või tühjaks jäänud hooneid ja elamuid selliste sõnadega nagu „tondiloss", „kolemaja" või „rämpskinnisvara" – need on inimeste kodud.

Siin Järve linnaosas oli kunagi kellegi kodu. Foto: Laura Kuusk

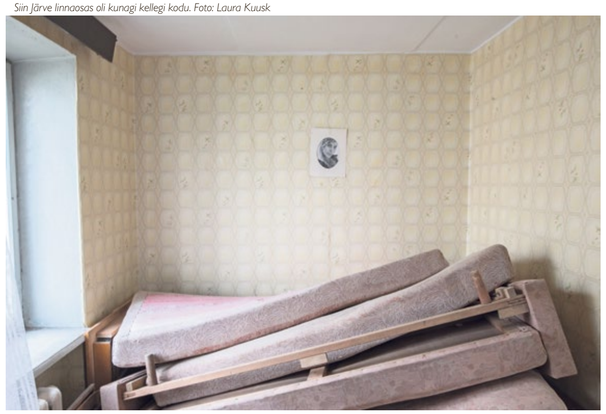

Tüüpiline vaade kahanevates Eesti linnades. Sompa varisemisohtlikud majad 2021. aastal. Foto: Tiit Blaat / Ekspress Meedia / Scanpix

keskkond ja kodukant kahanemise tingimustes. Eesmärk peaks juhinduma kogukonna võimustamisest ja sotsiaalse sidususe kasvust. Sõnumite sisu nii ümberkolimise kui ka muude kahanemisega kohanemiseks vajamine-

Ärme stigmatiseeri ääremaastunud piirkondi või tühjaks jäänud hooneid ja elamuid selliste sõnadega nagu „tondiloss", „kolemaja" või „rämpskinnisvara" – need on inimeste kodud.

vate tegevuste kontekstis peaks keskenduma kokkutõmbamise, ümberjagamise ja -korraldamise positiivsetele tagajärgedele ning täpsemalt sellele, kuidas inimeste heaolu selle tagajärjel kasvab. Võtame eeskujuks need omavalitsused, kes ei ole jäänud käed rüpes istuma, vaid ise lahendusi otsinud, vajaduse korral neid ka kohapeal välja mõeldes. Püüame näha kahanemist võimalusena oma linnaruum või ettekujutus

On rõõmustav, et pärast aastakümnetepikkust ametkondadesisest probleemi nentivat diskussiooni on riik ka lõpuks tegudele asunud. Aeg on loobuda ettekujutusest, et asula hakkab ühe suure objekti rajamisest kasvama, vaid tuleb appi tõtata, et leida tasakaal, mitte jääda lootma tururegulatsiooni imedele. Kiita tuleb tühjenevate kortermajade projekti, mida on juhitud algusest peale põhjalikkusega, kutsudes ringi eri ametkondi, tellides vajalikke alusuuringuid, otsides parimaid lahendusi ning püüdes koondada kahe-kolme aasta pikkune töö omavalitsustele asjalikuks kahanemisega kohanemise abimaterjaliks. Jääb vaid loota, et näidisprojekti tulemustest sünnivad vajalikud meetmed ja hoovad, mis aitavad neoliberalistlike mängureeglite lõksu sattunud omavalitsustel leida selgemaid strateegiaid ning julgust, et kahanemisega väärikalt kohaneda ja (tasa)areneda.

[1] *Keskkonnahoidu mõjutavad maksud Eestis 2021. Lühiraport. – Arenguseire Keskus, september 2021.*

[2] *Tühjenevate korterelamute projekt. – rahandusministeerium.ee.*

[3] *2016. aasta lõpust kuni 2020. aasta esimese kvartalini on riigile loovutatud kokku 312 korteriomandit, millest enamik paikneb Ida-Virumaal. Vt Moskovtsev, D. 2020. Eesti probleem: tühjenevad korterelamud. – Maaleht, 17.09.*

[4] *Vasser, M. 2019. Tasaareng ehk Miks majandus ei pea kasvama. – Müürileht, 14.01.*

[5] *Valga linna üldplaneering 2030+. Stsenaariumid. 06.03.2017 projekt. – valga.ee.*

[6] *Kinnisvaratehingute koguväärtus püstitas II kvartalis uue rekordi. – city24.ee, 19.07.2021.*

noortele ja täiskasvanutele

15+

IONESCO / PUKK

Nīnasarvīk

Etendused
Eesti Noorsooteatris

noorsooteater.ee

OTSIDES KESKKONNALIIKUMIST IDA-VIRUMAAL

Liikudes marsruudil Kiviõli–Narva, saab kokku lugeda Ida-Virumaa keskkonnaaktivistide suurimaid töövõite ja elada kaasa nende nooruslikule entusiasmile, aga seda teekonda saadavad ka inimeste läbipõlemine ja pea olematu koostöö keelekogukondade vahel.

Henri Kõiv

Tuhamäed, rikutud põhjavesi, pidevalt leviv mädamunahais, tossavad korstnad, õhusaastest tingitud astmahaigused – nimekiri teemadest, mille taha keskkonnaaktivistid saaksid Ida-Virumaal koonduda, tundub justkui pikk. Probleeme, mis vajaksid lahendamist, on kuhjunud aastakümneid väldanud põlevkivi kaevandamise tõttu piirkonnas mitmeid. Ometi ei näe me uudistes plakatitega rahvamasse VKG või Eesti Energia tehaste ees meelt avaldamas. On's idavirulastel oma elukeskkonnast ükskõik? Või me lihtsalt ei oska õigesse kohta vaadata? Võtsin kursi Ida-Virumaale, et oma pilku teritada.

Kohtla jõe puhastamist võiks mingis mõttes nimetada Ida-Virumaa viimase kümnendi suurimaks keskkonnateoks.

LUHTUNUD VÕIMALUSED

Esimene peatuspaik: Sillamäe. **Marina Janssen** on olnud Ida-Virumaa keskkonnaliikumise pioneer. Kui ta 1996. aastal oma sakslasest abikaasaga Sillamäele saabus, hakkas endises suletud linnas juhtuma asju, mis olid toonases Eestis ka laiemalt ennekuulmatud. Kohaliku kutsekooli noortega hakati tootma ja turustama näiteks looduskosmeetikat. Peamiselt Sillamäe elanikele müüdi isevalmistatud šampoone, kreeme ja näokoorijaid. 16 krooni purgike.

Niisamuti hakati korraldama Ida-Virumaa esimest mahetoodangulaata ja tutvustama lastele keskkonnaprobleeme teadusteatri vormis. See pidi olema kõigest algus. „Minu abikaasa tahtis juba siis kooli katusele päikesepaneele panna," meenutab Janssen ideid, mis on jäänud siiani realiseerimata. Sillamäest ei ole saanud Eesti rohepealinna. Otse vastupidi, Jansseni hinnangul oli siin rohelist mõttevriisi 10–20 aastat tagasi kordades rohkem kui praegu. Naise entusiasm on asendunud nüüdseks resignatsiooni ja skepsisega: „Ma ei usu enam, et Ida-Virumaal oleks võimalik midagi saavutada."

Kuhu see entusiasm siis kadus? Janssen nimetab kaks peamist põhjust: neoliberaalne turumajandus ja Eesti riiklik keelepoliitika. Esimene muutis vabalt mõtlevad ja tegutsevad inimesed laenuorjadeks, kellel oli ühtäkki kodanikuaktivismiga tegelemiseks liiga palju kaotada. Venekeelse hariduse väljasuretamisega on piirkonnas kaasnenud aga vaimne, intellektuaalne ja kultuuriline allakäik.

Üks Jansseni kunagistest kaasamõtlejatest on praegu Prantsusmaal lapsehoidja, teine elab Ameerikas, endisi õpilasi võib leida Norrast, Saksamaalt ja Soomest. Sillamäe niigi õbluke intellektuaalne huumuskiht on muutunud kõigest mõne kümnendiga pea olematuks. Need, kes on jäänud, eelistavad pigem omaette nokitseda, on stressis või hirmul. „Inimesed on reageerinud riigi vaenulikule retoorikale sellega, et tõmbutakse oma aiamaale ja tegeletakse olmeküsimustega. Kohalikud võivad köögis riiki kiruda, kuid ma ei usu, et nad ise midagi ette võtaksid," põrutab Janssen. Naise hinnangul on riik oma retoorikaga juba aastaid talle vastu töötanud.

Nii mõtleb ka Janssen tõsiselt sellele, kas oma seniste tegevustega üldse jätkata. Ta on meeskonnamängija, kuid nüüdseks on tema kõrvalt kadunud peamine tugi, abikaasa Erhard. Ometi on Janssen pea ainus sillapea eesti- ja venekeelse keskkonnaliikumise vahel. Enne mind on Jansseni Sillamäe stalinistlikule puiesteele avaneva vaatega elutoast läbi käinud pea kogu Eesti keskkonnaliikumise „koorekiht". Janssen tunnistab, et ainus, mis talle veel jõudu annab, on suhtlus aktivistidega mujalt Eestist.

Lüganuse külarahvas on võidelnud juba mitu aastat arendajatega, kes soovivad rajada vahetult küla piirile lubjakivikarjääri. Foto: Sven Arbet / Ekspress Meedia

UUED VÕITLUSED

Teine peatuspaik: Kohtla-Järve. **Olga Kurdovskaja** võiks olla Jansseni mantlipärija. Vanuse poolest sobiks ta hästi tema tütreks. Kurdovskaja on samamoodi kogenud lakkamatut kirumist, mis ei vii kuhugi. Küll mitte enam köögis, vaid Facebookis, kus kasutajate seinad täituvad silmapilguga vihaste postitustega, kui Kohtla-Järve välisõhus hakkab levima ebameeldiv hais. Sealsed elanikud on juba harjunud, et akent pole võimalik lahti hoida. Välja astunud pole selle vastu aga mitte keegi. Kurdovskaja arvates on kõik seni lootnud, et olukord laheneb mingil hetkel iseenesest.

Veel mõne aasta eest oli Kurdovskaja samasugune ühismeedias peavangutaja, kellel puudus aktiivne kodanikupositsioon. „Minu arusaam oli selline, et kuna mul on lapsed, töö ja palju koduseid kohustusi, peaks keskkonnateemadega tegelema keegi teine," selgitab Kurdovskaja toonast hoiakut. Alles pärast poja sündi on ta hakanud teise pilguga enda ümber ringi vaatama. Näiteks mõtlema elukeskkonna peale, mis teda ümbritseb. Ühel kolme aasta tagusel suveõhtul, kui Järve linnaosas levis jällegi väljakannatamatu lehk, otsustas Kurdovskaja, et see pidev hala peab ükskord lõppema. Tuli vastutus enda peale võtta. Ta istus maha ja asus koostama petitsiooni. „LASKE MEIL HINGATA!" olid esimesed sõnad, mille ta suurte tähtedega paberile kirja pani.

Sellest piisas, et asuda vedama Ida-Virumaa toppama jäänud keskkonnaliikumise vankrit. Kurdovskaja petitsioon kogus mõne nädalaga vajalikud 1000 allkirja. Temaga võtsid toetuse avaldamiseks ühendust paljud kohalikud. Üks vanem naisterahvas hakkas isegi vabatahtlikult paberkandjal allkirju koguma. Kui tekkis eestvedaja, siis tulid köögist ja Facebookist välja ka senised kirujad.

Kurdovskaja petitsiooni arutati riigikogu keskkonnakomisjonis, mille tulemusena alustas Keskkonna-

jätkub >

< eelneb

inspektsioon nelja Kohtla-Järvel asuva ettevõtte suhtes haldusmenetlust. Need ettevõtted peavad täitma välisõhu parandamise kavasid ja esitama iga kalendriaasta lõpus selle kohta aruande, lisaks tutvustama oma plaane kohalikele elanikele. „See oli esimene kord, kui need ettevõtted tulid üldse rahvaga rääkima," toob Kurdovskaja välja veel ühe töövõidu. Tema sõnutsi pole haisumure siiani veel lahenenud, kuid kõik ettevõtted on lubanud teha järgmise aasta lõpuks tehnoloogilisi uuendusi, nii et on põhjust olla lootusrikas.

Toikka: „Selliseid, kes oigavad, laigivad ja jagavad – selliseid on meil küll. Selliseid, kes suudaksid dokumente lugeda ja toota – selliseid pole."

Õhusaaste vallas terendab silmapiiril aga hoopis uus suur võitlus. Nimelt plaanib VKG rajada oma Kohtla-Järve tehase külje alla (formaalselt küll Lüganuse valda) tselluloositehase. Kui Est-Fori miljarditehase plaan sünnitas Lõuna-Eestis tõelise rahvaliikumise, kuhu olid kaasatud nii kultuuriinimesed, teadlased, poliitikud, aktivistid kui ka inimesed tänavalt, siis Ida-Virumaal midagi sellist esialgu veel juhtunud pole. VKG esindajad on korraldanud tselluloositehase idee tutvustamiseks eri paigus mõned infoõhtud. Kurdovskaja on neil kohal käinud ja kohtunud sel teemal eraldi ka VKG juhtkonnaga. Ta on saanud palju ümmargusi vastuseid, mis ei tekita mingisugust usaldust: „Öeldakse, et kõik saab korda, tehas ei lõhna absoluutselt või kui, siis ainult kolm päeva aastas, samas näiteks keskkonnamõjude eeluuringut ei oldud nõus meiega jagama."

Nii on Kurdovskajast saanud eneselegi märkamatult tselluloositehasevastase võitluse eestvedaja. Tema palvel toimus oktoobris virtuaalkoosolek, kus Tartu tehasevastased jagasid idavirukatele nõuandeid. Sellel kohtumisel osalesid nii Kurdovskaja kui ka Janssen. Esimene uuris, kui kiiresti tuleks praegu tegutseda ja mis peaksid olema aktivistide esimesed sammud. Teine väljendas aga seisukohta, et Ida-Virumaal Tartu taktikad ei tööta: „Isegi Tartus läks kaua aega, et inimestele selgeks teha tehasega kaasnev probleemistik. Kes seda Ida-Virumaal teeb? Meil pole siin akadeemikuid, haritud inimesi on üldse vähe."

Janssen ütleb mulle, et ta ei tea Sillamäel kedagi, kes tunneks 35 kilomeetri kaugusele plaanitava tselluloositehase pärast muret. Isegi 5 kilomeetri kaugusel paikneva Vaivaraga pole sillamäelastel suuremat pistmist. Ida-Virumaal toimub kapseldumine asumite ja linnaosade piires. „Kuni probleemid otseselt meisse ei puutu, nende peale ka ei mõelda," kinnitab Kurdovskaja. Nii leiavadki idavirulased ennast olukorrast, kus nende nõrk paikkondlik identiteet pärsib koostööd. Pilt muutub veel nukramaks, kui lisame siia asjaolu, et kuskil on ka kohalikud eestlased, kes võivad võidelda neidsamu võitlusi, teadmata, et neil on vene kogukonnas potentsiaalseid liitlasi.

ÜLETAMATU KEELEBARJÄÄR

Kolmas peatuspaik: Lüganuse küla. Lüganuse küla on põline eestlaste asuala. Vene keelt kuuleb küla vahel harva, kuigi selge ilmaga paistavad taamalt kätte venekeelse enamusega Kiviõli tuhamäed. Põlevkivi kaevandamine on mõjutanud märkimisväärselt küla arengut. Lüganusest läbi voolavat Purtse jõge tundsid kohalikud nõukogude ajal tõrvajõena. Kohalikus folklooris on säilinud lood sellest, kuidas Kiviõli ja Kohtla-Järve kaevandustest jõkke voolanud reostus süttis aeg-ajalt põlema, kui jõge ületanud aruvedurist sädemeid lendas. Ujumas selles jões ei käidud, rikkalikust lõhesaagist, mille poolest Purtse jõgi samuti omal ajal tuntud oli, võis vaid unistada.

Laila Meister kolis Purtse jõe kaldale 2009. aastal. Ajal, mil kogukond suhtus jõkke veel üsna ükskõikselt. „Siis oli see kohalike jaoks lihtsalt üks solgikraav. Oldi harjutud, et jõge ei kasutata," meenutab Meister, kelle sisimas pakitses soov lootusetuna näivat olukorda parandada. Nii sündiski Purtse Jõe Arenduskeskus ja 11 aastat tagasi hakati korraldama festivali PurFest, mida võib pidada üheks vanimaks järjepidevalt toimuvaks keskkonnafestivaliks Eestis. Tegemist on isemoodi üritusega, kus Purtse jõge puudutavate arutelude ja seminaride kõrvale on pandud kokku mitmekesine kultuuriprogramm. Näiteks esimesel aastal esines Purtse jõe suudmes ansambel Metsatöll, toimus kunstiline *performance* Püssi tuhamäel ja jõeetendus liikuvatel parvedel.

Jansseni sõnutsi on napp venekeelne keskkonnaalane info tinginud olukorra, kus eestivenelastel puudub sõnavara näiteks selleks, et rääkida säästvast arengust.

Sellised aktsioonid on aidanud taastada sidet kogukonna ja jõe vahel, kuid vähem tähtsaks ei saa pidada ka aruteluprogrammiga saavutatut. Siin on olnud eesmärk eri poolte – ametnikud, teadlased, ettevõtjad, kohaliku omavalitsuse esindajad – ühe laua taha koondamine, kuid nii, et see laud ei asuks kuskil mugavas siseruumis, vaid kohtades, kus on võimalik jõe tööstitut seisundit visuaalselt hoomata. Ühel korral asetati seminaritelk sõna otseses mõttes põllu peale, kuhu jõudmiseks tuli ületada tõrvane maakitsus. Seda kohta näitab Meister mullegi. Tegemist on Erra jõe ehk ühe Purtse lisajõe sängiga, mis näeb välja nagu miniatuurne bituumeniväli. Viiendal festivaliaastal kutsuti aga külla – ja suunati jalgupidi vette – toonane keskkonnaminister **Keit Pentus-Rosimannus**, kes andis kohapeal lubaduse jõgi Eesti 100. juubeliks ära puhastada.

Viimastel aastatel ongi ekskavaatorid aktiivselt Purtse jõe lisajõgedel askeldanud. Tonnide viisi põhjamuda on välja tõstetud Kohtla jõest, järgmisena peaks järg jõudma Errani. Mingis mõttes võiks toimunut nimetada Ida-Virumaa viimase kümnendi suurimaks keskkonnateoks. Ja pange tähele, see sündis ilma ühegi protestita. „Ma ei ole seda tüüpi inimene, et läheksin kuskile hanguga võitlema. Mulle meeldivad arutelud," ütleb **Gerli Romanovitš**, kes on algusest peale koos Meistriga PurFesti korraldanud. 20 aastat ajakirjanikutöö kogemust on pannud Romanovitši objektiivsust väärtustama. Tema sõnul annab konstruktiivsus igal juhul parema tulemuse kui loosungitega vehkimine.

Aga loosungitega vehitakse viimasel ajal ka Lüganuse külas. Põhjuseks kavandatav Murru lubjakivikarjäär, mida soovitakse rajada otse küla piiri äärde. Tolmu, müra ja kaevude veetaseme pärast muretsev Lüganuse rahvas on suutnud karjääri arendust kollektiivse pingutuse tulemusena korra juba takistada, kuid nüüd on võitlus uute arendajate eestvedamisel taas hooga pihta hakanud ja jõudnud otsapidi juba kohtusse. Laila Meister on pidanud koguma nii allkirju kui ka raha kohtulahinguks. Kohalike elanikega on käidud piketeerimas Lüganuse vallavolikogu ees, töötatud on läbi dokumente, kirjutatud kirju ametnikele, kuid karjäärisõja lõppu kuskilt veel ei paista.

Meister ütleb mulle, et esimest korda suudeti kaeveluba tühistada 2005. aastal tänu kogu elu naaberkülas toimetanud **Kaja Toikka** eestvedamisele. Toikka, kes päevatööna õpetab Jõhvi kutsehariduskeskuses eesti keelt teise keelena, võiks kanda vabalt Ida-Virumaa esiaktivisti tiitlit. Tema oli see, kes suutis 2005. aastal Aarhusi konventsiooni rikkumisele viidates tõestada, et arendajatele antud kaevandamisluba on kehtetu. Tema on see, kes hoidis aasta hiljem ära uusasumi rajamise Purtse hiiemäele. Mõõdunud aastal Uljaste järve kaitseks korraldatud aktsioonides oli Toikka taas üks peamisi ideelisi panustajaid.

Praegugi võitleb Toikka kolmel rindel: lisaks Murru karjääri kohtulahingule seisab ta vastu ka Varja tuulepargi rajamisele ja plaanile sulgeda 66 õpilasega Lüganuse kool. Ida-Virumaa kontekstis on tegemist ühiskondlikult erakordselt tegusa inimesega. Toikka ise selgitab seda oma geenidega: „Mu isapoolne vanavanaisa oli revolutsionäär, kes tegi Narvas Töörahva Kommuuni. Emapoolne vanavanaisa aga Lüganuse koolmeister ja kohaliku kultuurielu hing." Toikka nõustub, et temasuguseid pole Eestimaa küladesse enam palju jäänud: „Selliseid, kes oigavad, laigivad ja jagavad – selliseid on küll. Selliseid, kes suudaksid dokumente lugeda ja toota – selliseid pole." Nii on temagi pidanud appi tõttama hätta sattunud Varja ja Sonda inimestele, kuigi ta parema meelega teiste eest võitlusi ei peaks.

Kui ma küsin, miks ta Lüganuse valla elanikuna tselluloositehase vastu ei võitle, ütleb Toikka, et on infokoosolekutel kohal käinud küll. Pilk on peal. Ta on proovinud alustada sotsiaalmeedia kaudu diskussiooni ka Kohtla-Järve venekeelse kogukonnaga. Keeleoskus pole tema puhul takistuseks. Ometi kuuleb ta alles minu käest Olga Kurdovskaja nime. Otseselt see teda ei üllata: „Ida-Viru aktiivsed eestlased tunnevad kõik üksteist, aga eestlaste ja venelaste vahel ei toimu Ida-Virumaal keskkonnateemadel mingisugust suhtlust. Ma ei tea, kes on seal kogukonnas rohelised inimesed. Mina ei tea neid ja nemad ei tea mind. Seetõttu pole ka usaldust." Selle kinnituseks tasub lihtsalt mainida, et näiteks PurFest pole korraldanud aastate jooksul ühtegi venekeelset üritust ja seminaridele ei pakuta ka tõlget. Need on kaks paralleelmaailma, millel napib omavahelisi puutepunkte.

PurFesti korraldaja Laila Meister demonstreerimas paarikümnesentimeetrist pigikamakat, mis on aastakümnete jooksul Kiviõli Keemiatööstusest Erra jõe sängi ladestunud. Foto: Arvi Kriis / Ekspress Meedia

ABI VÄLJASTPOOLT

Neljas peatuspaik: Tallinn–Tartu. Rohepöörde kontekstis on institutsionaliseerunud keskkonnaliikumise pilgud pööratud ainiti Ida-Virumaa poole. Kõik tahavad teada, mida sealsed elanikud mõtlevad või kuidas neid kõige paremini kaasata. „Me tunneme end siin Ida-Virumaal nagu kärbsed mikroskoobi all, kellel tõmmatakse järjest jalgu küljest ja palutakse kirjeldada, mida me tunneme," kordab Janssen oma mõtet, mida on rohepöörde aruteludel sageli tsiteeritud.

Kui **Madis Vasser** kolm aastat tagasi Eesti Rohelise Liikumisega liitus, jõudis esimese tööülesandena tema lauale Ida-Virumaad puudutav projekt. „Ma lendasin hurraaga peale, kuid idavirulased vaatasid, et ahah, jälle üks projekt. Kuidas see erineb neist viiest eelmisest, mis on püüdnud viimase 30 aasta jooksul seda maakonda päästa," meenutab Vasser teiseltpoolt lauda vastu vaadanud tüdimust. Üheks oluliseks erinevuseks oli Vasseri sõnutsi soov pakkuda aruteludel alati venekeelset tõlget, et ka kohalike hääl oleks paremini kuulda. Selline baasasi polnud ka suurte keskkonnaorganisatsioonide üritustel sugugi alati tagatud. Jansseni sõnutsi on napp venekeelne keskkonnaalane info tinginud olukorra, kus eestivenelastel puudub sõnavara näiteks selleks, et rääkida säästvast arengust.

Maris Jõgeva, kes tegeleb Eestimaa Looduse Fondis (ELF) kogukondade kaasamisega õiglast ülemineku puudutavasse dialoogi, ütleb, et suured keskkonnaühendused teevad praegu süstemaatiliselt tööd selle nimel, et rohepööre poleks ainult ametnike pärusmaa. Näiteks on ELF korraldamas koostöös Rohetiigriga selle aasta lõpus rahvakogu mudeli eeskujul Ida-Viru noorte kliimakogu. Jõgeva põhjendab seda vajadusega võimendada ühe spetsiifilise grupi häält, kelle arvamused pole otsuste tegemisel piisavalt esindatud.

Kliimakogule eelnes suvel tehtud uuring Ida-Viru noorte seas. Sellest ilmnes, et õiglase ülemineku kontseptsioon on noorte jaoks võõras ja seostub kliima asemel rohkem töökohtadega. Samuti selgus noortega tehtud intervjuudest, et Ida-Virumaa suurim keskkonnaprobleem on nende jaoks prügi. Muret tekitab ka noorte väide, et kodus, koolis ega sõprade ringis keskkonnateemadest ei räägita, ajakirjanduslikud käsitlused noorteni aga ei jõua. Jõgeva näeb siin ühe põhjusena asjaolu, et keskkonnateemadel puudub Ida-Virumaal tugev liider: „Siinne kodanikuühiskond on liidrikesksem. Minnakse kaasa nende liikumistega, mille puhul teatakse, et eestvedaja on mõjukas." Seepärast on Rohetiiger võtnud eesmärgiks leida Ida-Virumaalt kliimasaadikuid, kes tõstataksid teemat vähemalt oma suhtlusringkonnas.

Janssen toetab kohalike noorte võimestamise suunda. Tema sõnul on eeskujud noortele ääretult olulised. Huumuskihi kadumisega pole Ida-Virumaalle jäänud ka inimesi, kes kujundaksid positiivselt noorte väärtushinnanguid. „Kui sa näed, et sinu isa ja ema vaikivad ega võta ühiskonnaelust osa, siis see on eeskuju ka lapsele," usub Janssen. Mõneti kinnitab seda ka Rohetiigri uuring, milles osalenud noored väitsid, et Ida-Virumaal pigem taunitakse algatuslikkust. Või võtame Kurdovskaja, kes üritab koondada enda ümber tselluloositehasevastast aktiivi. Praegu kuuluvad sinna käsutäitjad, kuigi vaja oleks organiseerijaid.

Jansseni jaoks on laiem küsimus aga selles, kas välisabi suudab pikemas perspektiivis asendada puuduvat kogukonda. Hoogtöö korras teatud ajavahemike tagant Ida-Virumaaga tegelemine on vähendanud kohalike seas ka usaldust sääraste projektide vastu. Sestap ei peaks äkki võtma pelgalt naljana Eesti Rohelise Liikumise siseringis läbi käinud mõtet kolida oma kontor Ida-Virumaale. Janssen räägib näiteks tõsimeeli sellest, et eestlasi tuleks kolmeks-neljaks aastaks kohustuslikus korras Ida-Virumaale elama ja töötama suunata.

PROTEST JALGADEGA

Viies peatuspaik: Narva. Tänavune sügis markeerib kliimaaktivismi algust Ida-Virumaal. Septembris toimus Narvas esimene Fridays For Future'i kliimastreik. Kohal oli küll ainult neli inimest, kuid Ida-Virumaad iseloomustava kodanikupassiivsuse kontekstis võib sedagi saavutuseks pidada. „Narva jaoks oli see uudne asi, et keegi seisab plakatiga tänaval," kinnitab mulle streigi korraldanud **Oleg Garashin**, kelle jaoks see oli juba teine keskkonnateemaline aktsioon avalikus ruumis. Sel suvel tervitas ta piirilinna elanikke ka plaguga „Niitmata muru on rohelisem". Garashin soovib kliimastreikidega Narvas jätkata. Küll mitte iga nädal, vaid siis, kui toimuvad suured globaalsed meeleavaldused.

Möödunud aastal protestis hinnanguliselt 300 inimest Kiviõli Keemiatööstuse soovi vastu rajada põlevkivi uurimise eesmärgil Uljaste järve lähedusse puurauke. Vallavolikogu otsustaski geoloogiliste uuringute luba mitte väljastada. Foto: Kunnar Liira

Jõgeva: „Siinne kodanikuühiskond on liidrikesksem. Minnakse kaasa nende liikumistega, mille puhul teatakse, et eestvedaja on mõjukas."

Jansseni sõnul on meeleavalduste traditsioon eestivenelaste seas nõrk. Ta on veidi üllatunud, kui räägin talle Ida-Virumaa esimesest kliimastreikijast. „Minu meelest tunnevad siinsed noored, et nad ei saa olla riigi poliitika vastu. Neil tuleb pidevalt oma lojaalsust tõestada ja neid on ka lihtne tasalülitada." Ta leiab näiteks, et kui eestivenelased peaksid hakkama protestima riigi metsandspoliitika vastu, oleks neid lihtne nimetada viiendaks kolonniks. Võimatu see ei tundu. Mäletatavasti püüti ka ELFi vahepeal Gazpromi käepikendusena kujutada.

Teisalt, kui vaadata Ida-Virumaa rändesaldot, siis tahaks küsida, kas kodupaigast lahkumine polegi äkki omaette meelsusavaldus. Ajude äravool tuleb jutuks pea kõigis intervjuudes, sest koos inimestega kaovad piirkonnast ka teenused ja töökohad. Enamik Garashini sõpru ja koolikaaslasi elab nüüdseks Tallinnas, Tartus või välismaal. Tagasi nad tulla ei plaani. Garashini sõnul heidutavad neid madalad palgad ja töökohtade vähesus. See on ennast taastootev tsükkel, mis pärsib ka keskkonnaaktivismi arengut.

Kaja Toikka arvates oleks põlevkivi kaevandamise vastu protestitud Ida-Virumaal 60ndatel ja 70ndatel, kui Eesti oleks olnud toona vaba riik. Siin on kogukondi, mis on saanud kaevandamise tõttu nii kõvasti pihta, et neil pole enam mingit usku enda jõudu. Õigemini polegi kogukonda kui sellist. „Maidla vald kaotas pärast Aidu karjääri rajamist kiiresti poole oma elanikkonnast. Noored läksid minema, sest neile ja nende lastele tehti selgeks, et neil pole mõtet sinna elama jääda," kirjeldab Toikka nõukogude perioodil toimunud „pehmet küüditamist".

Nüüd kardetakse, et sama võib korduda rohepöörde kontekstis. Janssenit häirib, et Eesti on viimase hetkeni lootnud, et äkki õnnestub põlevkivitööstust säilitada: „Tunne on selline, et meid ohverdatakse selleks, et saaksime planeeti päästa." Ka Romanovitši häirib riigi tegevusetus. Tema hinnangul oleks riik pidanud alustama rohepöördega palju varem. Nüüd tuleb see pööre teha aga võimalikult laiapindselt. „Ei saa olla nii, et kogu rohepööre tehakse Ida-Virumaa arvel, aga kõik muu jääb selliseks, nagu see on. Me kõik peame muutuma."

Romanovitš: „Ei saa olla nii, et kogu rohepööre tehakse Ida-Virumaa arvel, aga kõik muu jääb selliseks, nagu see on. Me kõik peame muutuma."

Niisiis, keskkonnaliikumine Ida-Virumaal näitab elumärke, millele viitavad ka edukad võitlused Narva-Jõesuu metsade või Uljaste järve kaitseks. Suuremate arenduste ja Ida-Virumaad puudutavate arengute teemal kaasarääkimiseks napib aga tegusaid inimesi ja regionaalset koostöötahet. Paljud aktivistid tunnevad ennast üksi, on ülekoormatud ning puudub ka jagatud arusaam sellest, kuidas ja kuhu edasi.

VANAD RAJAD JA UUED PÖÖRDED

Ida-Virumaa on kui energeetiline pantvang, keda tuleks ja võiks sissetallatud rajalt kõrvale pöörata, aga tee haljasse rohelusse paistab olevat veel pikalt põlevkiviga sillutatud.

Kaia Beilmann

Rohepöördest rääkimine kogub üha hoogu. See on ka arusaadav, sest tegemist on suure murranguga, mis puudutab lõpuks väga paljusid eluvaldkondi. Kliimamuutused sunnivad midagi ette võtma ja ka Euroopa Liidu kliimaneutraalsuse sihiga rohekokkulepe ergutab üha enam tagant. Kuna energiavaldkond on rohepöörde seisukohalt üks olulisimaid, on saanud hoopis keskseimaks seni ääremaana Eesti kaardi paremas servas püsinud Ida-Virumaa.

Enim puudutab rohepööre just Ida-Virumaad ja senises ebamäärasuses tekitab see seal ka kõige rohkem segadust ja kindlustunde puudumist.

Praegu toimib see piiriäärne maakond eelkõige tööstuspiirkonnana. Selle tööstuse üks keskne komponent on loomulikult põlevkivi, seesama taastumatu maavara, mille kaevandamine tõstab Ida-Virumaa rohepöörde tulipunkti. Põlevkivi keskkonnamõju on kõige otsesem Ida-Virumaal – näiteks põhjaveega seotud probleemid, jääkreostus –, aga mõningad mõjud ulatuvad kohalikult tasandilt palju kaugemale, ja kuna põlevkivitööstus tekitab rohkelt kliimat soojendavat süsihappegaasi, on vaja sellelt rajalt rohelisemale pöörata. Vana rada on aga sügav ja uued veel sisse tallamata, mistõttu see pööre pole niisama lihtne, vaid nõuab omajagu tegutsemist.

Kuigi on ootus, et vanaviisi ei ole enam võimalik jätkata – põlevkivist peab loobuma –, jätkatakse siiski sarnasel moel tegutsemist – vana asemele uus põlevkivikaevandus, uus tehas.

Praegu on rohepööre jätkuvalt küllaltki abstraktne tulevikuelukas. Olevikus on see veel põhiliselt arutelu, lahenduste otsimine: mida teha, kuidas teha ja kes teeb? Eesmärk on suur – kliimaneutraalsus aastaks 2050, nagu ütleb Euroopa roheline kokkulepe. Siht on mitte paisata oma tegevusega õhku rohkem kasvuhoonegaase, kui ökosüsteem jõuab siduda. Pidurdada inimtekkelist kliimamuutust, päästa, mis päästa annab. Ehk rohepööre on vahend eesmärgini jõudmiseks. Kuid milline vahend?

MÄNG EBAKINDLUSEL

Seni abstraktseks jäänud sisu võimaldab paigutada rohepööret kõikvõimalikesse kontekstidesse ja seda eri eesmärkidel ära kasutada. Kuna muutus, mis on alles tulemas, on suur ja veel piisavalt arusaamatu, on rohepöördega võimalik väga kergesti hirmu ja ebakindlust tekitada. Rohepöörde mõistet on üsna mugav soovitud vankri ette rakendada ja tõlgendada seda just endale sobivalt. Elektrihind kerkib kõrgele ja kohe saab näiteks Viru Keemia Grupp ähvardada, et rohepööre muudab inimesed vaesemaks. Meie ümber on kuulda, et kallis elektrihind tuleneb liialt kiirest rohepöördest. Reaalsuses kujuneb elektrihind mitme teguri koosmõjus ja on ekslik selles rohepööret süüdistada. Sellised sõnumid jäävad aga hästi kõlama ning põhjustavad loomulikult kahtlusi ja ettevaatlikkust.

Enim puudutab rohepööre just Ida-Virumaad ja senises ebamäärasuses tekitab see seal ka kõige rohkem segadust ja kindlustunde puudumist. Ida-Virumaa on nii muudatuste kui ka ootuste keskpunktis. Täpsed ümberkorraldused on veel ebaselged, samal ajal on õhus ootus, et senine olukord ei saa jätkuda. Suure tüki ebakindlusest moodustab tööküsimus. Mis saab neist, kes töötavad põlevkivisektoris ja kellele nii tööandjad kui ka riik edastavad ebakindlust süvendavaid sõnumeid, kuid ei paku abi tulevikuga kohanemiseks? Ja kuidas pöörata õiglaselt? Seni on küsimusi rohkem kui vastuseid.

PÕLEVKIVIRADA

Kui vaadata praegust olukorda, on Ida-Virumaa nii-öelda traditsiooniline industriaalpiirkond. See traditsioon sai alguse eelkõige põlevkiviga ja on umbes sajandi-pikkune, aga jõudnud selle ajaga sügavalt juurduda ja tallata sisse raja, kust nii lihtsalt välja ei pääsegi.[1]

Osa Darja Papolitova installatsioonist „Эстина кодуна", milles kunstnik on muu hulgas põletanud põlevkivitükkidesse segakeelseid sõnu. Foto: Aleksander Tsapov

Mitme sealse tulevikku suunatud ettevõtmise puhul tekib küsimus, kuidas need sobituvad rohepöörde konteksti ja kas need plaanid pole mitte rohkem põlevkivipruuni värvi… Praegu liigutakse hoogsalt edasi põlevkiviõlitehase püstitamisega, samuti on Eesti Energial ja Viru Keemia Grupil siiani kavas Uus-Kiviõli põlevkivikaevanduse rajamine, mille ehitus peaks algama hiljemalt 2026. aastal.[2] Tõsi, need on justkui ajutised plaanid. Kaevanduse keskkonnaload kehtivad praeguse seisuga aastani 2049 (nagu ka Estonia kaevandusel)[3] ning Eesti Energia lubab lõpetada põlevkivi kasutamise esmalt elektritootmises ja seejärel vabaneda aastaks 2045 ka põlevkiviõlist.[4] Aastaarvud lähevad justkui kokku 2050. aastaks kliimaneutraalsuse saavutamise eesmärgiga. Mõnes mõttes tundub vastuoluline, et rääkitakse küll muutustest, kuid tegutsetakse nii, nagu reaalsuses neid kunagi ei tuleks. See on samas inimlikult vägagi mõistetav. Tulevikueesmärgid on küll paigas, aga see ei tähenda, et viitsiks ja jaksaks teha alati seda, mis aitaks need ka õigeks ajaks saavutada. Lihtsam on jätkata juba teadaoleval rajal.

Kuigi on ootus, et vanaviisi ei ole enam võimalik jätkata – põlevkivist peab loobuma –, kostab teisalt justkui edasi vana narratiiv, jätkatakse senisel moel tegutsemist – vana asemele uus põlevkivikaevandus, uus tehas. Seda saadab lihtsalt pisut teistsugune jutt: kõik on ainult ajutine, varsti lõpetame põlevkivi kasutamise, aga seni, kuni saab, teeme seda ikka. See ei kõla ligilähedaseltki sõltuvusest vabanemisena, pigem puudub tegelik plaan, kuidas võõrutusravile jõuda.

Kuna Ida-Virumaal leidub suur hulk olulist maavara, on neile langenud kohustus muutuda, puhastuda, paremaks saada, ümber korralduda. Ja maakonda on vaja muuta, puhastada, paremaks teha, ümber korraldada. See ei tähenda, et muutuma peab ainult Ida-Virumaa. Rohepööre hõlmab tervet ühiskonda. Ida-Virumaa vajab aga oma senise energeetilise rolli tõttu hoogsat pööramist. Küsitav on, kas sügavalt sisse tallatud põlevkivipruunil rajal on üldse võimalik pöörata, pigem peab roheliseni jõudmiseks sellelt välja ja kõrvale astuma. Põlevkivisõltuvusest vabanemiseks ei piisa aga sellest, kui öelda, et rohepööre tulgu, Ida-Virumaa muutugu. Ei aita ka lubadusest, et küll me kahekümne aasta pärast pöörame, seni teeme aga nii nagu vanasti. Sissetallatud rajast pole sugugi kerge välja astuda, aga kui seda mööda edasi tammuda, võib sattuda nii sügavale mutta, et sealt enam ei pääsegi.

[1] *Puffert, D. Path Dependence. – EH.net.*
[2] *Eesti Energia ja VKG ei loobu Uus-Kiviõli kaevanduse rajamisest. – err.ee, 21.07.2021.*
[3] *Keskkonnaload. – Keskkonnaotsuste infosüsteem KOTKAS.*
[4] *Sutter: põlevkivi kaevandamine jätkub Eestis aastani 2045. – err.ee, 22.10.2021.*

Kaia Beilmann on keskkonnahumanitaar, kes uuris varem prügi. Nüüd õpib ta keskkonnakaitset ja mõtleb, mis maailmast saab. Aeg-ajalt on antropoloog ja peale selle luuletab.

DAMN.LOUD AGENCY
ESITLEB
DAMN.LOUD

8. NOVEMBER 2021
MOLCHAT DOMA (BY)
HELITEHAS

Uue laine post-pungi täht otse Valgevenest jõuab lõpuks Eestisse. Tugevalt laineid löönud trio muusika seisab new-wavel, synth-popi ja post-pungi ristumiskohas. Molchat Doma on äratanud taas ellu surnud žanri ja toonud selleni miljoneid noori üle maailma. Hoolimata sellest, et bänd laulab oma emakeeles, mängivad nad alati täismajale, olenemata sellest, kas kontserdid on Londonis, Varssavis, Helsingis, Belgradis või Berliinis.

11. NOVEMBER 2021
LEBANON HANOVER (GER)
SVETA BAAR

Ühendkuningriikide ja Saksamaa duo band Lebanon Hanover kogub aina enam populaarsust nendele omase post-pungi määratluse tõttu, mida nähakse eelkõige kui tänapäeva romantikat, mis võtab inspiratsiooni nii juugendi esteetikast ja romantismiaja luuleklassikust William Wordsworthist. Tume ja hukatuslik pop, ühe saksa tüdruku ja inglise poisiga vokaalidel, teraval kitarril ning vetruval bassil.

23. JAANUAR 2022
KATATONIA (SE) SÓLSTAFIR (IS)
HELITEHAS

31. JAANUAR 2022
NIGHT BEATS (US)
SVETA BAAR

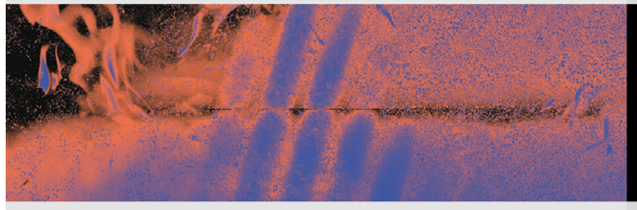

3. VEEBRUAR 2022
LINEA ASPERA (UK)
SVETA BAAR

19. VEEBRUAR 2022
LAIBACH (SVN)
VABA LAVA

PILETID MÜÜGIL: TICKETER.EE

INIMESED TULEVAD JA LÄHEVAD, RO-RO JÄÄB

Narva on tuntud Kreenholmi, piiripunkti ja Hermanni linnuse poolest, kuid alternatiivkultuuri süda tuksub seal hoopis omanäolises jõeäärses muusikaklubis, mis tõmbab nii kohalikke kui ka kaugema kandi rahvast.

Mariliis Mõttus

Ro-Ro tegutseb juba üle 15 aasta Narva sadamas asuvas hoones. Foto: Anastassia Volkova

Aastate jooksul oleme leinanud Müürilehe külgedel mitmeid subkultuurimaju ja viidanud nende kadumise põhjustele, olgu nendeks siis külastajate, raha- või motivatsioonipuudus või hoopiski allavandumine kinnisvaraarendajatele. Alternatiivkultuuri austajate kohtumispaikadest, mis on pidanud Eestis vastu kauem kui kümme aastat, meenuvad praegu vaid Tartus tegutsevad Genialistide Klubi (2006) ja rokiklubi Rock & Roll (2005) ning Tapper (2008) Tallinnas. Ometi leiab sellest veteranide nimistust veel ühe koha, mille peale pole hakanud ükski mainitud saatuslikest hammastest. See on Narva jõe kaldal asuv Art Club Ro-Ro, **Roman Boiko** asutatud kultuuriklubi, mis on tegutsenud juba üle 15 aasta piirilinna alternatiivkultuuri kasvulava ja tugipunktina.

„Kui Ro-Ro alustas, oli see oma ajast ees. Teised siis veel Narva tulevikku ei adunud," sõnab programmijuht Boriss Medveznikov.

ALTERNATIIVNE SÜDA

Üldistades võib spekuleerida, et laiema avalikkuse teadvusesse jõudis Ro-Ro tänu 2017. aastal alanud kultuuripealinna võidujooksule Tartuga või festivali Station Narva sünnile 2018. aastal, millega tehakse tihedat koostööd. Station Narva muusikaprogrammi juhi **Roman Demchenko** sõnul kuulis tema Ro-Rost muusikaringkonnas tegutsevatelt sõpradelt-tuttavatelt ja sattus sinna esimest korda juba 2007. või 2008. aastal, kui ta seal oma bändiga kontserdi andis. „Ro-Ro on kindlasti üks *must visit* koht. Ei mäleta kordagi, kui oleks Narvas käinud ja Ro-Ro oleks jäänud külastamata. See on paik, kus saavad kokku sõbrad ja sünnivad uued ideed. Mingis mõttes võib seda nimetada linna alternatiivseks südameks. Eriti soovitan minna sinna suvel, kui on lahti ka Ro-Ro sisehoov. Väike paradiis Narva jõe ääres," kirjeldab Roman oma kogemusi.

Kui nii Station Narva kui ka kultuuripealinna valimine on toonud Ro-Role rohkelt tähelepanu väljastpoolt, siis paljude narvakate jaoks on see olnud teiseks koduks koha algusaegadest saati. Narva sadamas asuvasse pea 200 aasta vanusesse hoonesse on Ro-Ro kogukond üheskoos ehitanud ja sisustanud hubase baari, kontserdipaiga ja suveterrassi. Omaette elamust pakuvad seinu ehtiv *memorabilia* ja muu sisustus, mis „vääriks suisa kohta Louvre'is", nagu viitab üks külastaja loos väljaandele Äkki.[1]

OMA AJAST EES

Ühes 2011. aasta Müürilehes ilmunud artiklis Ro-Rost kirjutab toonane programmijuht **Migel Morales**, et Ro-Ro omapärase iseloomu tõttu püüdsid linna konservatiivsed jõud klubi arengut takistada ning liikvele lasti jutte, et seal käivad ainult narkomaanid, homoseksuaalid ja muu säärane kõnts.[2] Sõnad, mis tuletavad kangesti meelde paar aastat tagasi Pärnu Kultuuriklubi Tempel ümber toimunud tralli ning näitavad teatud grupi siiani püsivat suhtumist ööellu ja uudsete nähtuste tekkesse. Ometi seisab Ro-Ro veel 15 aastat hiljem omal kohal ja on pugenud hinge palju rohkematele linlastele kui algne kultuuriinimeste kamp. „Kui Ro-Ro alustas, oli see oma ajast ees. Teised siis veel Narva tulevikku ei adunud. See oli keskkond *underground*-kultuurile, alternatiivnoorte kogunemispunkt, kus aega veeta ja muusikat kuulata. Aasta hiljem juba vaadati, et vot selline koht," ütleb nüüdseks neli aastat Ro-Ro programmijuhina töötanud **Boriss Medveznikov**.

Boriss: „Inimesed võivad olla erinevad, aga nad tunnevad Ro-Ros olevat atmosfääri ja hoiavad seda."

Kuigi palju on neid, kes pühivad Narva tolmu jalgelt, kogub klubi endiselt publikut nii teistest Ida-Virumaa asulatest, mujalt Eestist kui ka isegi välismaalt. „Inimesed tulevad ja lähevad, aga Ro-Ro jääb," lausub Boriss julgelt. „On portugallasi, hispaanlasi, eestlasi, venelasi, soomlasi. Ärimehed, tudengid. Põhiauditoorium on venekeelne, aga siin on ikkagi mitmed kultuurid koos. Inimesed võivad olla erinevad, aga nad tunnevad Ro-Ros olevat atmosfääri ja hoiavad seda," arvab Boriss. Muidugi mängivad oma rolli ka Narva-Jõesuu kuurordi vahetu lähedus ja piiripunkt, mis suurendavad läbikäiku ja toovad linna ootamatuid külalisi. Tohutu üllatusena tuli Ro-Ro tegijatele suure lugejaskonnaga muusikasaidil Gigwise 2019. aastal ilmunud artikkel, mis valis Ro-Ro Euroopa 11 parima sõltumatu muusikaklubi sekka, kiites selle ajaloonohikutele sobivat asukohta, kunstipäraselt ülevoolavat interjööri ja tunnet, mida seal olemine tekitab.

Ehk see võtabki omamoodi kokku mõned komponendid, mis moodustavad Ro-Ro fenomeni: eklektiline välimus, Narva eksootika, sõbralik ja vaba õhkkond ning kultuuriprogramm, mis ei sea endale piire. Nii on Ro-Ros oma koht luulel, *stand-up*'il, kunstil ja muidugi muusikal, alustades *blues metal*'ist ja postrokist ning lõpetades *rapcore*'i ja *funk*'iga. „Igal nädalavahetusel toimub mõni *live*-etteaste – ühel päeval saavad inimesed kuulata DJ-setiga räppmuusikat ja järgmisel juba nelja *death metal*'i bändi," kirjeldab Boriss programmi. Artiste Eestist ja teistest riikidest, kes on klubist aastate jooksul läbi käinud, võibki nimetama jääda, sest aastas toimub 110+ kontserti. Teiste hulgas on Ro-Ro lavalaudu kulutanud **Tommy Cash**, J.M.K.E., Lexsoul Dancemachine ja The Boondocks, kuid unustada ei saa ka Narva kohalikke bände, kes on saanud Ro-Ros oma esimesed tuleristsed, näiteks eelmise Noortebändi võitja УЕ, kelle kohta saab lugeda lähemalt meie seekordsest „Uue eesti biidi" rubriigist. Boriss tõdeb, et eriti palju uusi bände Narvas kahjuks ei ole: „Paraku on omajagu ka neid, kes istuvad stuudios ja mängivad midagi, aga ei ole veel valmis enda loomingut teiste ette tooma." Samas on Ro-Ro võtnud enda katuse alla 1998. aastast korraldatava rokifestivali Грачи Улетели ehk Varesed Lendasid Ära, mille eesmärk on pakkuda noortele muusikutele nii Narvast kui ka mujalt Eestist võimalust esimest korda laval esineda.

Ro-Rost saab kord aastas festivali Station Narva üks staapidest. Foto: Anastassia Volkova

Ro-Ro fenomeni iseloomustavad eklektiline välimus, Narva eksootika, sõbralik ja vaba õhkkond ning kultuuriprogramm, mis ei sea endale piire.

KULTUURIMAGNET NARVA

Seoses Narva kasvava populaarsuse ja Kreenholmi kultuurikvartali Manufaktuur valimisega riiklikult tähtsate kultuuriobjektide hulka küsin Borissilt, kas nad gentrifikatsiooni ei pelga, kuid saan vastuseks, et ta pigem loodab, et see toob tulevikus linna poole rohkem inimesi. Ta nendib siiski, et korraliku infrastruktuuri loomine, mis Narva kultuurimagnetiks saamisele ja populaarsusele kaasa aitaks, võtab praeguste arengute tasemel aega ilmselt kümme aastat või rohkemgi. „See on väga ambitsioonikas ja suur projekt, aga me oleme valmis selle nimel töötama," viitab Boriss Kreenholmile ja sellele, et linna atraktiivsemaks muutumisse peaksid panustama samal ajal ka teised ettevõtted. „Narva linna jaoks on see väga oluline koht, mis ei saa lihtsalt seista."

Kui kunagi pidas Ro-Ro võitlusi õela sildistamisega, siis küsin lõpetuseks, mis on klubi suurimad väljakutsed praegu. Konkreetseid asju nimetamata ütleb Boriss optimistlikult, et üldiselt pole laual midagi, mida nad lahendada ei suudaks: „Kui tekib mingi situatsioon, siis võtame selle ette ja vaatame, mida saab muuta. Klubi omanikul Roman Boikol on väga suur ühendamiskogemus. Ta teab suurepäraselt, mis on hea ja kuidas teha nii, et läheks ainult paremaks."

Eraldi tähelepanu väärib klubi interjööri ja eksterjööri kuhjatud memorabilia. Foto: Anastassia Volkova

[1] *Avakova, A. 2021. „Это сверстник свободы и независимости Эстонии": разговор с владельцем нарвского арт-клуба „Ро-Ро" Романом Бойко. – Äkki, 05.10.*

[2] *Morales, M. 2011. Kirde-Eesti avangard ehk Kas olete kuulnud Ro-Ro'st. – Müürileht, nr 14.*

Saksamaa Liitvabariigi
Suursaatkond
Tallinn

Üleskutse: kultuuri-projektid 2022

Saksa saatkond Tallinnas toetab Eestis igal aastal erinevaid kultuuriprojekte. Ootame ka 2022. aastaks huvitavaid ja jätkusuutlikke **projektiideid**, eriti keskkonna, jätkusuutlikkuse ja avaliku ruumi teemadel üle kogu Eesti!

Lisateavet leiate aadressilt:
https://tallinn.diplo.de/ee-et/

LENDTUHK KUI TULEVIKU VALUUTA

Põlevkivituha väärindamine on täies hoos ja tuhamäed, Ida-Virumaal asuvad põlevkivitööstuse monumendid, võivad olla aastakümne pärast juba minevik. Stuudio Aine uurib, mis muutusi võimaldab lendtuha ümbertöötamine inimskaalal ja disainipõhiselt.

Mariliis Mõttus

Maa krudiseb vaikselt oma igapäevast tööpõldu tutvustava jutuka meesterahva jalge all. Tema käe küljes ripub tuhahelmestest tehtud kee. See on Igor, kelle ülesanne on olnud üle kahe aastakümne hoida silma peal Ida-Virumaal Auveres laiuval tuhaplatool, mida ta ka öistes vahetustes valvamas ja mõõtmas käib. „Kuigi põlevkivi kasutamine on drastiliselt vähenenud, on need mäed kasvanud seni umbes meetri jagu aastas. Võib mõelda, kui palju materjali on sinna aastatega voolanud ning kui palju platool tegelikult tegemist ja planeerimist jagub. See on nagu pidevas muutumises organism," osutab disainer ja sisearhitekt **Annika Kaldoja** Ida-Virumaale omastele inimtekkelistele pinnavormidele – kuhjatud tuhale, millest on saanud ühtaegu nii Ida-Virumaa visiitkaart kui ka sümbol tähistamaks keskkonna kohal rippuvat teravat kirvest, mille nüristamisega on üha aktiivsemalt tegelema hakatud.

Kuhjatud tuhast on saanud ühtaegu nii Ida-Virumaa visiitkaart kui ka sümbol tähistamaks keskkonna kohal rippuvat teravat kirvest.

Kaldoja tegutseb koos **Kärt Ojavee** ja **Marie Vihmariga** materjali- ja disainistuudios Aine. Ühiselt uuritakse keskkonnatundlikke materjale ja nende rakendamist disainis ning muudes eluvaldkondades, pöörates tähelepanu just kohalikule kontekstile. 2019. aastal kureeris Stuudio Aine näituse „Materjal I", kus tutvustati kohalike disainerite, materjaliteadlaste ja ettevõtete uuenduslikke ning keskkonda arvestavaid lähenemisi materjalide loomiseks ja käitlemiseks, pakkudes huvilistele vaatamiseks mükoplastist toole, turbast ja põlevkivituhast koosnevast komposiitmaterjalist ehitusplokke, nanotselluloosist kõrsi, vetikate baasil loodud kilesid jpm. Nüüd on Stuudio Aine suunanud oma fookuse projektiga „Ashtrade" aga just põlevkivituhale ja selle taaskasutamisele.

„Tuhaplatoo on imekaunis, kuid ka väga õõvastav koht – nagu antropotseeni kese, kus on võimalik tunda seda kohutavat ilu," arvab Kärt Ojavee.

ALATI AKTUAALNE

Kas suudate ette kujutada, et Ida-Virumaal ei kõrgu ühel päeval enam jäätmekuhilate tipud? See, mis tundub praegu võimatu, võib olla 10–15 aasta pärast Ida-Eesti uus reaalsus. Ettevõte Ragn-Sells on alustanud juba põlevkivituha väärindamise tööstuslikke katseid, mille eesmärk on eraldada süsinikuneutraalsete protsessidega tuhast näiteks kaltsiumkarbonaati ja teisi keemilisi ühendeid, et taaskasutada neid eri moel ehituses, põllumajanduses, toiduaine- või kosmeetikatööstuses ja mujal. Stuudio Aine „Ashtrade'i" eesmärk on näidata neid protsesse aga inimskaalal ja disainipõhiselt: kuidas tuhka süsinikuneutraalselt väärindada ning sellest eri metalle ja mineraale kätte saada, mis on selle materjali minevikulised, olevikulised ja tulevikulised väärtused ning milliseid sotsiaalseid ja tehnoloogilisi väljakutseid see esitab. Kärt sõnab, et nende materjalikatsetused võivad olla nii praktilise väljundiga kui ka puhtalt teoreetilised, isegi poeetilised, kriitilised või spekulatiivsed.

Kuigi põlevkiviteema on olnud lisaks ka Eesti Kunstiakadeemias tegutseval kolmikul laual juba mõnda aega, seda peamiselt Kärdi ja Annika peetud loengute kontekstis, andis suurema tõuke asja edasi uurimiseks ja kitsamalt just põlevkivituhale keskendumiseks tänavu sügisel Londonis toimunud näitus „Tactile Baltics". Väljapaneku fookuses olid Baltimaade kaasaegne tarbekunst ja disainerite käsitlused parasjagu aktuaalsetest materjalidest. Seal esitles Stuudio Aine oma uurimust tuhaplatoode mastaapsust kujutavate fotode, töötlemata tuha ja nendesamade Igori käes rippunud palvehelmestega. „Põlevkiviteema on alati aktuaalne ning mitmel rindel põnev ja intrigeeriv. Siinse materjali spetsiifika on küll Eestile ainuomane ja seda ei ole võimalik globaalselt üldistada, aga protsesside tähendust siiski on," selgitab Annika Stuudio Aine huvi teema vastu.

TUHA TÕLGENDAMINE

Uurimuse elluviimiseks sõitis Stuudio Aine Ida-Virumaale, et kohtuda inimeste ja ettevõtetega, kes tegelevad teemaga tööstuslikul skaalal. Kärt lausub, et neil käis endal peast läbi mõte tuhast kui tuleviku valuutast, mille väärtus kasvab ajas, ja Ragn-Sellsiga kohtudes sai selgeks, et see kõik toimub juba lähiaastatel. Marie, Kärt ja Annika ise võtsid Ida-Virumaal aga pigem käsitööliste rolli ning vaatlesid tuhka disainerite, uurijate ja kunstnikena. „Meie ülesanne on tõlgendada või anda edasi teema keerukust disainikeele kaudu, nii selle tehnilist külge kui ka sotsiaalseid, poliitilisi, majanduslikke ja keskkondlikke aspekte.

Igor Auvere tuhaplatool. Foto: Anu Vahtra

Panna neid arenguid või murranguid teise keelde, mis on mõistetav laiemale publikule," kirjeldab Marie Stuudio Aine rolli tuha mõtestamisel. „See on imekaunis, kuid ka väga õõvastav koht – nagu antropotseeni kese, kus on võimalik tunda seda kohutavat ilu," lisab Kärt.

Samal ajal toob Annika välja vastuolu, et kui põlevkivitööstusest räägitakse kui peamisest saastajast, siis kodanike tasandil on siin tegemist Eesti kõige vaesema piirkonnaga. „Ida-Virumaa ja Narva elanikud on tõenäoliselt Eesti kõige väiksema ökoloogilise jalajäljega inimesed," tõdeb ta. „Ragn-Sellsi projekti ja uute põlevkivi väärindamise lahendustega võiks piirkonda tekkida nüüdisaegne suletud tööstuslik aineringe ning pakkuda piirkonnale sellega uut väärtust ja identiteeti," lisab Annika.

Kärdi sõnul oli põnev kohtuda just nendega, kes töötavad tuhamägede juures iga päev, teiste hulgas ka Igoriga, kes Stuudio Ainet Ida-Virumaal saatis. „Kindlasti tahaks kohalike töötajate lugu esile tuua. Korra tuli meil autos jutuks rohepööre ja energiatootmise tulevik. Loomulikult on sealsetel inimestel sellele mõnevõrra kriitilisem vaade," ütleb Kärt. Annika lisab, et suhtumine oleneb muidugi ka indiviidist – sellest, kas keegi plaanib asjade edasist käiku või viib neid ellu: „Tulenevalt sellest, kas sinu elu sõltub sellest tööst, sellest konkreetsest materjalist või vaatad hoopis tulevikku ja püüad sellega kaasa minna, on lähtepunktid täna erinevad. Seal on tugevad vastuolud ja väljakutsed, kuidas lahendada oskus- ja lihttöötajate olukorda." Marie täpsustab, et tegelikult ei saa öelda, et tegemist on lihtsa tööga: „Inimestel, kes seal keset metsi selle täiesti mõõtmatu, justkui maavälise vormiga tegelevad, on huvitavaid ameteid."

UUS LEHEKÜLG VÕI ARM MINEVIKUST

Kuidas näevad selle maavälise vormi tulevikku Stuudio Aine tegijad ja milline on selle protsessi mõju keskkonnale? Tööstuslikku skaalat silmas pidades mainib Kärt, et jäätmete taaskasutamine ei tohiks kindlasti õigustada põlevkivi põletamist, vaid keskenduma peaks olemasolevatele jäätmetele. Kui rääkida aga tuha kasutamisest disainis, ütleb Marie, et ilmselt saaks seda rakendada ka tarbedisaini valdkonnas, oleneb lihtsalt, mis kaasmaterjaliga tuhka siduda. „Lähtuma peaks sellest, missugused visuaalsed või tehnilised omadused sellisel materjalil tekivad. Mis oleks mõttekas ja mõistlik, et mitte lihtsalt teha, sest saab teha," arvab Marie. „Praegu on see ikkagi ju platoo jäätmetega, kuhu tekib iseenesest orgaanika peale, aga see tõstatab omakorda küsimuse, kuidas see vaheala loodusega kohaneb, mis uued organismid või keskkonnad võivad seal tekkida ja kas see on miski, mida me tahame või mitte," spekuleerib Marie.

Kuigi Stuudio Aine arvates on põlevkivituha ümbertöötamine väga õige ja ainuvõimalik viis, viskab Kärt õhku poeetilise mõttekäigu, et mis oleks, kui need mäed jääksidki praegusel kujul mineviku armina Ida-Virumaa kohal kõrguma, selle asemel et meeter meetri haaval vaikselt unustusse vajuda. See, kas tuhamäed jäetakse omapäi või neid hakatakse kasutama uue väärtusliku ressursina, selgub ilmselt üsna varsti.

Kohtla jõgi

UUED VANAD JÕED

Viimased aastad väldanud Kohtla, Purtse ja Erra jõesängide puhastamine Kohtla-Järve keemiatehase aastakümnetepikkusest reostustegevusest on hea näide sellest, kui ressursimahukas võib olla ühe vana jama koristamine. Kõigepealt kaevad uue ajutise jõesängi, suunad vee sinna, siis kaabid vanast välja tuhandeid kuupmeetreid süttivat muda ning seejärel suunad jõe jälle tagasi selle algsesse sängi. Palju pappi ja uued armid maastikus, aga nüüdseks on kohalikud Purtse ja Kohtla jõgedes juba kala näinud!

SEIKLUSMAA

Postapokalüptilise maiguga seiklusturismi kuvand, mida kasutatakse Ida-Virumaa esitlemiseks eksootilise „metsiku idana" (Kiviõli seikluspark, Aidu karjäärid, sinised laguunid, Narva elektrijaamad, lõpmatud metsastuvad tööstusmaastikud, kummituskülad jne), eirates, nagu brändimise puhul ikka, teisi reaalsusi.

ALLMAAKAEVANDUSED

ESTONIA KAEVANDUS 22.10.1997

Maastikus ja ortofotodel esmapilgul adumatuks jääv paari Tallinna mõõtu õõnsaks kaevatud maa, segi keeratud veerežiim ning ehituskõlbmatu pinnas Kohtla-Järve, Kuremäe, Mäetaguse ja Jõhvi vahel.

ALUTAGUSE RAHVUSPARK

Päriselt metsik ja karudega ning inimloomale tihti ligipääsmatu bioloogilise mitmekesisuse pidu. Praktikas toimiv antitees „loodusressursi" Ida-Virule. Vaata ise kaardilt, kuidas kaevandused ja puupõllud lõppevad joonelt seal, kus algavad MKAd või LKAd.

Narva jõe ülemjooks

NARVA JÕE ÜLEMJOOKS

Jaama, Permi, Karoli, Kuninga jt rabade-luhtade ning riigipiiri vahele surutud kitsad ridakülad. Täiesti omamoodi veel-üks-maailm.

PERESSAARE

Pätsi programmide suurim uudisasundus ajalooliselt väheasustatud piirkonda inimeste meelitamiseks. Plaan oli vägev: koolid-poed, sirged teed, ühtne hoonestus. Nüüdseks on säilinud krundistruktuur ja tipparhitektide projektide järgi ehitatud majade imposantsed varemed võsastikus. Mõnes üksikus talus toimetatakse, enamasti möllab metsamajandus.

KUREMÄE PARALLEELREAALSUS

Kuremäe ehk Pühtitsa Jumalaema Uinumise Stauropegiaalne Naisklooster on üks Baltikumi olulisim vene õigeusu palverännaku sihtpunkt, kust voorib aastas läbi kümneid tuhandeid inimesi. Klooster allub otseselt Moskva patriarhile ja funktsioneerib täiesti eraldiseisva majandusliku üksusena, kus toodetakse kohapeal kõike kloostrielu iseseisvaks toimimiseks vajalikku toidust elektrini… Ning ka pühitsetud vett immitseb otse maapinnast.

JÕHVI

Ida-Viru institutsionaalne „Eesti", uute sümbolobjektide (nt kohtumaja, kontserdimaja, varsti valmiv staadion, Jõhvi tehnoloogiakool) ja maanteedega laiali tõmmatud linn, kus on värviline promenaad ja vägevad kaubanduskeskused. Üllatav on selle ajaloolise kaubanduslinna kiire muutumine hallist nõukogudeaegsest linnast kohaliku Ida-Viru teeninduskeskuseks, kuhu on asja kõigil.

TOILA VALD

Regiooni kontekstis rikkaim ja eestikeelseim (umbes 30% muu- ja 70% eestikeelseid elanikke) ääreala, kus on atsakad inimesed, rohkem raha, oma majad ja oma teemad. Tööl käiakse mujal ja endal suurt tööstust polegi, aga on koolid, Saka mõis ja Toila SPA, hunnitud loodusvaated, päikeseloojangud ja tenniseväljakud.

IISAKU

Alevik, mis oli nõukaajal pehme rahvusliku vastupanu keskus. Sügaval laante vahel tegutses aktiivne rahvamaja, kus viljeleti kõvasti rahvatantsu ja koorilaulu, ning eestikeelne kool, kuhu saadeti teistest Ida-Viru linnadest eesti lapsi, et nad jumala eest vene aktsenti külge ei saaks. Veel leiab sealt kiigeplatsi, laululava, muuseumi ja loomulikult võimsa puidust vaatetorni, kust avaneb hea vaade ümbritsevatele metsadele ja kaevanduskõrgustikele.

Balti Bali

PÕHJA-PEIPSI RANNAD

Suviste sinivetikatega Balti Bali, kohalike ja kaugemate külaliste suvepäevade meelispaik, mille katkematu valge liivariba ääres kohtab autentset kämpingukultuuri, nõukaaegsete spordilaagrite infrat ja šašlõkikärssa.

TUDULINNA

Pisike koht suures Alutaguse vallas, pikkade traditsioonidega metsamajanduse kantsis, kus ühe künkakese otsas on kunagise usutüli tõttu kaks luteri kirikut. Kohaliku traditsioonilise elatusallika kaitseks pistavad elanikud rinda üha laienevate looduskaitsealadega, näiteks hävitades lendoravapesi, enne kui neid ametlikult registreerida jõutakse.

IDA-VIRU TEHNOPARGID

Ida-Virumaal on hea jälgida, kuidas linnadele tekivad juurde oma tööstuspargid, kus omaette ülemaakondlikuks võistluseks on saanud see, kes suudab rohkem väliskapitali kohale meelitada. Tuntuim on Kohtla-Järve Baltic Chemical Park (BCB), mis on 80 hektari suurune uus arenduspark Järve tööstuspiirkonnas (ehk nii nagu põlevkivi kaevandamine käib koos seda teenindava töölisasumiga, tekivad ka uuele tööstusele ülemineku maastikud samuti reeglina linnade külje alla). Tööstusparkide valdkonda suunab avaliku sektori arendusorganisatsioon Sihtasutus Ida-Virumaa Tööstusalade Arendus (IVIA), mille asutajad on Vabariigi Valitsus ning Kiviõli, Kohtla-Järve, Jõhvi ja Narva omavalitsused.

SILLAMÄE REALISEERUNUD SOTSIALISM

Lisaks imposantsele stalinistlikule linnasüdamele ja seda ümbritsevale hruštšovkakihile ehitati alates 1970ndatest suletud tuumalinna idaossa täiesti omamoodi sotsialistlik linnajagu, mille planeering ei järgi tavapärast hall-linna vabaplaneeringu põhimõtet. Sealsed eriprojektide järgi püstitatud punastest tellistest tornmajad on koondatud Pariisi eeskujul hoopis kauni haljastusega Viru jalakäijate puiestee ümber. Sillamäe on linn, kus ei jäädud ootama sotsialistliku maailmakorra lõplikku ülemvõimu, vaid see ehitati kohe valmis sellisena, nagu üks proletariaadi linn peab olema: puiesteede, kultuurikeskuste, parkide, spordirajatistega. Kunagine tuumatehas ja nüüdne Euroopa üks suurim haruldaste muldmetallide tootmise tehas on võimaldanud hea elatustaseme jätkumist ka riigikordade muutumisel. Nii et inimesed käivad tööl ja siis teevad sporti, jalutavad mere ääres, väisavad kultuuriüritusi. Sealses soolases õhus on tunda rahulolu ja uhkust oma linna üle ning see on miski, mida Ida-Viru monofunktsionaalsete väikeasulate puhul just naljalt ei kohta.

IDA-VIRUMAA

Kirjutasid **Andra Aaloe** ja **Keiti Kljavin**, illustreeris **Stella Salumaa**

Katse taandada Ida-Virumaa nii sõnas kui ka pildis üheks mõtteliseks ruumiks on mõistagi järjekordne konstruktsioon, esindatuse valikuline peegeldus, kahe urbanistist autori väike lõpetamata harjutus segipaisatud maastike ja politiseeritud kogukondade nähtavuse võimendamiseks. Seetõttu käib sellega – nagu igasuguse postrepresentatiivse kaardiruumiga – kaasas lahtiütlemine kõikehõlmavusest. Nagu kõik kaardid, on seegi mäng, mis lubab midagi näidata, tehes sealsamas selle, mis valituks ei osutunud, topelt nähtamatuks. See on teemade ja punktide alusel kokku pandud pilt maakonnast Lahemaa kaitstud massiivide ja rannakülade järel, mis on saanud viimastel aastatel üha rohkem tähelepanu. Ühelt poolt on see valvas huvi globaalne, sest õiglane üleminek nõuab senise majandusstruktuuri ümberpööramist, teisalt väga rahvuslik, sest piinlikult suur süsinikuemissioon on murendanud turu eneseregulatsiooni tingimustes ka rahvusliku riigikaitse agenda narratiivi (kogu energiasõltumatuse jutt). Ida-Viru on uue põlvkonna Klondike, kus endistest põlevkivikarjääridest on saanud seikluspargid ja rikastusvabrikutest muuseumid. Võlumaa, mida saab parandada ja muuta, kuhu on hea viia keskustest kõikvõimalikke idapärasest eksootikast ja esteetikast inspireeritud kultuurisündmusi alates Tartu Uue Teatri „Kremli ööbikutest" kuni Nublu „Für Oksanani". Kogu selle peo keskmes on aga endiselt hulk eri rahvuseid, keeli ja kultuure ning sugugi kõik neist ei saa aru, miks mõni institutsioon järsku nende uksele koputab ja arvamust küsib, või, vastupidi, ollakse väsinud sellest, kuidas neid vastanduvate küsimuste kaudu endiselt teise kategooriasse liigitatakse.

Kaart pole mõeldud praktiliseks reisijuhiks, samuti ei tasu otsida Ida-Virust vaid tööstusjärgsete maastike varemepornot või Instagrami-sõbralikku nõukanostalgiat. Tõsi, seda kõike seal on, nagu igal pool mujalgi, aga leiab ka palju muud, mida pakuvad ülejäänudki maakonnad, kus elavad päris inimesed oma päris elusid, mis erinevad ühtviisi kõigi teiste omadest.

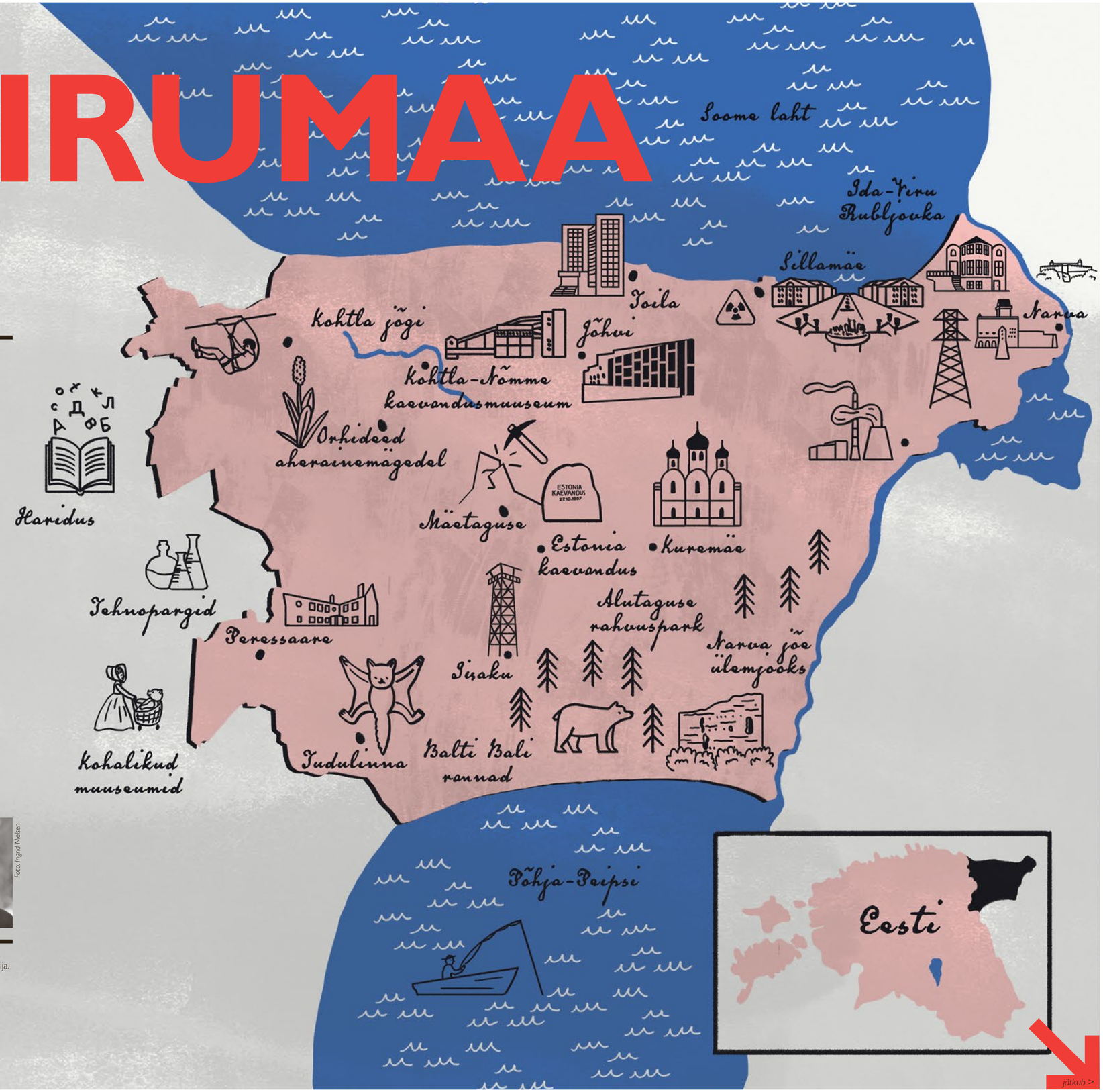

Foto: Ken Mürk

Keiti Kljavin on urbanist, Eesti Kunstiakadeemia urbanistika lektor ja Linnalabori juhatuse liige, kes uurib elukeskkonda väljaspool keskuseid.

Foto: Ingrid Nielsen

Andra Aaloe on urbanist, kunstnik, õppejõud ja tõlkija.

< jätkub

jätkub >

< vaata kaarti

IDA-VIRU RUBLJOVKA

Paleed ja villad Toilas, Narva-Jõesuus ja mujal, kus tavaline kahanev ruraalia kohtub ümarpalk-esteetika ja korraliku keevitus-*Kunstwerk*'i või hoopis üledimensioonitud modernsete villade ja jahisaalidega. Venemaa kodanikud ei saa eraisikuna Eesti teatud piirkondades maju osta, kuna maa käib majaga lahutamatult käsikäes (kinnisasja omandamise kitsendamise seadus 1996. aastast), aga inimesed on leidlikud: kui isu Narva-Jõesuu datša-lossi järele on tõesti suur, leitakse Eestist mõni kauge-kauge sugulane või tuttav, kelle nimele maja ostetakse, või asutatakse siin tutvusi kasutades osaühing.

MÄETAGUSE

Isemoodi nähtuseks on maakonnas paigad, kus omavalitsused on kasutanud kaevandamisest saadud (saaste)tulu (turismi)objektide ülesvuntsimiseks. Mäetaguse, endine vald ja nüüdne küla, on justkui kahanemise plakatipoisi Valga linna Ida-Virumaa eestikeelne väikeõde, kus vallajuhid võtsid enne ühinemist vastu otsuse koondada avalikud teenused endisesse mõisaansamblisse, omandada ja renoveerida taristu (sh avalik ruum ja rekreatsioonialad) ning hakata omavalitsusena pidama konverentsikeskust, hotelli ja spaad. Samas ei hellita ühinenud Alutaguse vald unelmat, et inimesed enam ei lahku ja ressursitasud on igavesed, või nagu ütles vallavanem enne valimisi: „Eelarve tulu on *ca* 11 miljonit, millest nõks alla nelja on põlevkivi ressursitasu. Seega peame arvestama, et kui põlevkivi on üks hetk läinud, kuidas me siis ellu jääme."

KOHTLA-NÕMME KAEVANDUSMUUSEUM

Järjekordne nüüdisaegne teemamuuseum ja Euroopa Liidu papiga klapitud turismiobjekt. Asutuse puhul on aga tõeliselt äge see, et kaevanduskäikudes teevad ekskursioone päriselt neis aastakümneid töötanud inimesed, s.t rahvusliku iseolemise garandist või abstraktselt vihatud saasteallikast räägivad giidid suure kiindumuse ja hellusega, mis joonistab välja lihtsa tõsiasja, et põlevkivi on see, mille ümber on keerelnud mitme kohaliku põlvkonna elud, sellega on seotud eetos, tohutu ekspertiis ja täiesti oma kultuur, mis on omakorda kadumisohus.

VEIDRAD OMAILMAGA VÄIKEMUUSEUMID

Sillamäe muuseum, Kohtla-Nõmme kaevanduse endine administratiivhoone jt kohaliku eluolu muuseumid pakuvad korralikku Vikipeedia-eelse ajastu väljapanekut tallel hoitud kümnenditetaguse igapäevaelu keskkondade ja obskuursete *Wunderkammer*'itega, nagu toatäis muusikariistu, kivimeid või rahvaõivastes kaltsunukke.

IDA-VIRUMAA HARIDUS

Piirkondlike eripäradega määratu teema, mis on tuleviku seisukohalt eriti tähtis. Nagu ikka, õpirändavad need noored, kes tahavad kõrgharidust omandada, gümnaasiumi lõppedes teistesse kohtadesse: Tallinnasse või Tartusse, Suurbritanniasse või Venemaale. Omamoodi kriitiline ja regioonispetsiifiline jama on aga tervete perekondade lahkumine, kuna kohapeal ei ole võimalusi piisavalt heaks alushariduseks. Või suur hulk lapsi liigub igal hommikul ühest omavalitsusest teise, sest nemad ei ole veel valmis eesti keeles õppima (nt Kohtla-Järve gümnaasiumi ja Sillamäe liin), või lihtsalt põhjusel, et teises omavalitsuses on sobivamad tingimused (nt Kohtla-Järvelt Alutaguse koolidesse). Üldhariduse kõrval on kurikuulus ka Ida-Viru kutseharidus, millele heidetakse näiteks ette mittevastamist nõudlusele (suurettevõtjate megamure, et oskustööliste asemel koolitatakse hordide viisi töötuks jäävaid viletsaid kokkasid). Ida-Viru haridusteema osiste koordineerimiseks ja väljarände peatamiseks on loodud uusi algatusi, näiteks turismiklastri edust inspireeritud Hariduskopter või rahvusvahelised erakoolid, nagu kood/Jõhvi.

PRÜGIMÄGEDE VÄÄRISELUPAIGAD

Põlevkivitööstuse aastakümnetepikkuse tegevuse tagajärjel keskkonda endiselt mürgitavad (gaasid, lekked, sisemised põlemised) keemiliselt määratlematud poolkoksi- ning tuha- ja aherainemäed on ametlikult prügimäed, aga irooniliselt on neil hakanud laialdaselt kasvama kaltsiumilembelised kaitsealused orhideed, näiteks Kohtla-Järve poolkoksimägedelt on leitud seitset eri liiki käpalisi.

KEERULINE ÕHK

Kiviõlis ja Kohtla-Järvel ei saa mingitel päevadel, kui tuul puhub keemiatehaste poolt, eriti hingata. Õhu keerulist koostist jälgitakse pidevalt ja Ida-Virumaa õhku peetakse teatud spetsiifiliste saasteainete tõttu probleemseks. Kui rääkida õhukvaliteedi mõjust inimtervisele, võib tuua välja linnaõhu suure peenosakeste sisalduse kütteperioodil elamupiirkondades ning vesiniksulfiidi ja fenooli kõrge taseme Kohtla-Järvel.

BURFA ENEFITIS

Eesti Energia meelitab ettevõtteid oma tööstusparki sellega, et seal saab tarbida elektrienergiat suures mahus ilma võrgutasu maksmata. Infotehnoloogiaettevõte Burfa Tech ongi seadnud üles oma Põhjamaade suurima kõrgjõudlusega andmekeskuse just Enefiti tehnoloogiaparki. Elektrit peaks see nüüdisaja hinnalisimat vara ehk andmeid kaevandav keskus tarbima sama palju kui Põlva linn.

TUUMAMÄGI

Sillamäel oli kunagi omaenda 50 hektari suurune uraanijärv. Selles loksuv hallikaspruun läga koosnes põlevkivituhaga segatud uraanist ja raskemetallidest ning teistest kemikaalidest. Järvest eraldus õhku radooni ja kuumal suvel, kui vesi ära aurus, kattus linn radioaktiivse tolmuga. Soome lahest lahutas järve paarimeetrine vaikselt lekkiv tamm, mida lained järjepidevalt õõnestasid. Nõukogude Liidu lagunemisel tulid kohale inimesed läänest, ohkasid ja imestasid, ning algas suur jäätmehoidla saneerimisprogramm, mille tulemusel konserveeriti 2000ndate lõpuks korralikult ära need miljonid tonnid radioaktiivset kõntsa, mis oleks võinud ühe jamaga terve Läänemere surnud mereks muuta. Nüüd on Sillamäel oma tuumamägi, ilus roheline mereäärne neem, mida saab imetleda vastavatud rannapromenaadilt.

LINNRIIK NARVA

Narva on maailma naba. Kui narvakas sõidab Haapsallu, Jõhvi või Tallinna, s.t lääne suunas, ütleb ta, et läheb Eestisse, kui idasse, siis Venemaale. Mõlemad pooled on avatud ja kodu osa, aga narvakas tunneb, et päriselt ei kuulu ta ei ühte ega teise, vaid on pigem uhkusega narvakas. Ametlikult peab ta ühel hetkel poole ära valima, mistõttu on mõistetav, kui nn Eestis õppinud ning kohalikus koolis eesti keelt ja kultuuri õpetav aktiivne kodanik valib omale vene kodakondsuse, kuna Peterburis on lihtsalt niivõrd palju elavam kultuurielu kui Tallinnas.

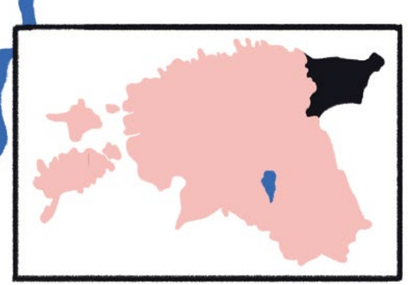

KUIDAS MA LÕPETASIN MURETSEMISE JA ÕPPISIN ARMASTAMA POMMIAUKU

Kirjutas **Ivar Murd**, pildistasid **Ave Vellesalu** ja **Ivar Murd**

Minu film „Tuhamäed" linastus ETV eetris 9. mail ja võib vist öelda, et saavutas enam-vähem arvestatava tulemuse. Dokumentaalfilmile kohaselt oli filmi kinolevi olnud pigem tagasihoidlik ja telelinastus erilisel kuupäeval oli mulle endale üllatuseks.

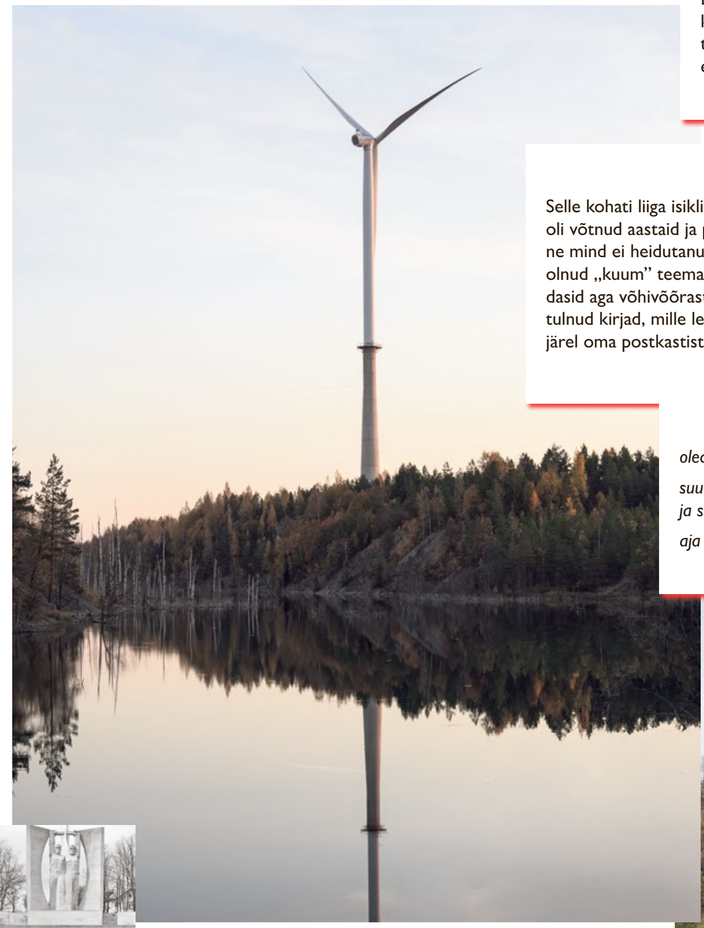

Selle kohati liiga isikliku filmi tegemine oli võtnud aastaid ja pehme maandumine mind ei heidutanud – Ida-Virumaa ei olnud „kuum" teema. Esialgu morjendasid aga võhivõõrastelt pensionäridelt tulnud kirjad, mille leidsin telelinastuse järel oma postkastist.

oled oma kodukandi reetnud! häbi!!!

suutsid vist leida iga peldiku ida-virumaal ja selle üles filmida

aja kärbseid taga, ivar!

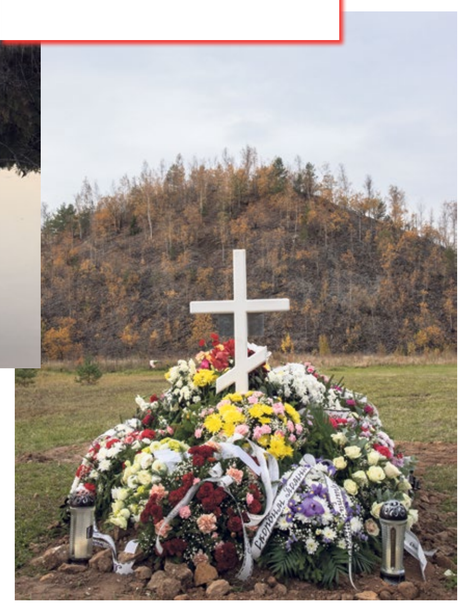

Filmitegija **Ivar Murd** ja kaasaegne kunstnik **Ave Vellesalu** on nagu sukk ja saabas, kes on loonud koos nii fotosid, videoid kui ka muusikat.

Meil on Ida-Virumaad raske vaadata, sest see meenutab meile kõiki me ebaõnnestumisi. Integratsioon, energeetika ja majandus – nende teemadega on olnud aega tegeleda nüüd juba üle 30 aasta. Kas me kujutasime optimistlikel 90ndatel ette, et võiksime ikka veel neidsamu asju arutada? Vaktsineerimise hetkeseis ei tohiks kedagi üllatada.

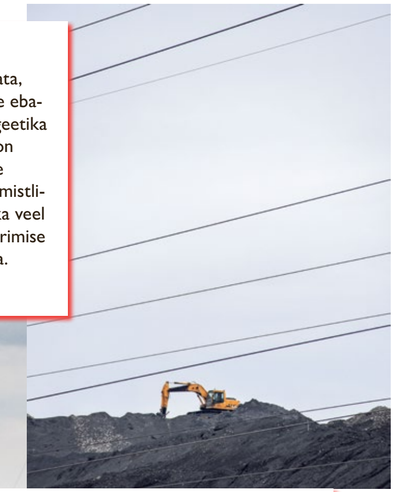

Ei ole Eestit Ida-Virumaata, Ida-Virumaad ilma ta mahajäetud tööstusalade, räämas paneelikate ja pommiaukudeta. Sama hästi kui meid defineerivad me õnnestumised, defineerivad meid ka me ebaõnnestumised. Kõik ei saagi kogu aeg hästi minna. Minu süda leidis pommiaugus rahu.

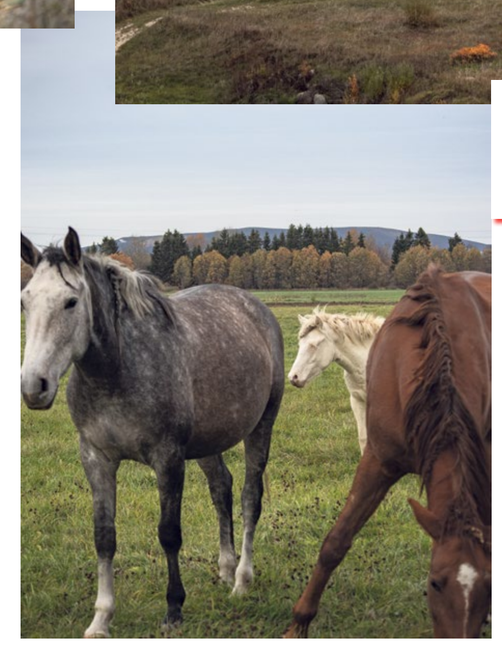

Koera treenid maiusega – miks inimest vitsaga?

KOLUMN

Kui soovime ühiskonda, mis baseerub teistega arvestamisel, teadlikkusel ja hoolivusel, tuleks selle poole liikumist alustada kogukondadest. Nendega ei tohiks aga liituda mitte iseendale ja oma lähedastele parema äraelamise tagamiseks, vaid selleks, et üheskoos kasvada.

TEADLIKUD KOGUKONNAD KUI KESKKONNAKRIISI KULDVÕTMEKE

Kirjutas **Aet Annist**, illustreeris **Stella Salumaa**

Kui Nõukogude Liit kokku varises, purunesid koos sellega igasugused kahtlased kommunistliku lehaga nähtused, nagu kommuunid, ühiselu, ühiskondlikult kasulik töö jms. Ka kogukond oli tärkavasse individualistidest koosnevasse kapitalistlikku riiki mittesobiv igand. Ega seda sõna tollal kasutatudki. Kui üldse, siis viitena sajandialguse ühismaa süsteemile ja erilisele kollektiivsele tagurlikkusele, mida me omistasime oma idanaabrite küladele ja mingi piirini ka omaenda mineviku mõnedele piinlikematele momentidele, kus kogukond otsustas ilmaasju inimese eest ja inimene oli, hambad ristis, vait. Erinejaid põlati nõidadeks, libahuntideks või tõusikuteks ja üksiku unelmaid hoiti vaka all.

Alles 2000ndate alguses hakkas sõnale „kogukond" tekkima uus, helgem tähendus. Sellele aitas kaasa osalt kodanikuühenduste töö, millega osutati, et kogukond võib olla väärtuslik jagatud huvide eest seismise vahend. Pisitasa on kogukonnad saanud sisse üha suurema hoo. Nende poole pöördutakse nii üleküte läinud arendajale vastu astumiseks kui ka selleks, et ise kuhugi või millekski areneda. Kogukonnal võib olla eraomandiks peetava vastu oma huvi, mille arvesse võtmist nad nõuavad. Nii koonduvad inimesed kogukondadesse aiva sagedamini looduse kaitseks. See, mida neoliberaalne majandussüsteem näeb majandusressursina, paistab kogukondlikust vaatenurgast olevat ühisvara – väärtus, mille rahaliseks ressursiks muutmine halvendab sellega seotud inimeste elukvaliteeti. Sellisena on kogukond kapitalistlikule süsteemile paras peavalu ja pinnuks silmas, isegi kui kogukonna turjale veeretatakse sellesama süsteemi tekitatud probleemide lahendamist, sh vaesuse ja ilmajäetusega toimetulekut. Kogukondlikele ettevõtmistele jagatavate projektirahadega loodetakse näiteks parandada olukorda maapiirkondades, kus elujärg ja suhted on väga kehvaks muutunud. Projektide ajutisus ja laiema materialistlikel väärtustel rajaneva ühiskonna mõju sellistele eesmärkidele paraku kuidagi kaasa ei aita.

Aet Annist on antropoloog, kes on uurinud, kuidas peegelduvad ühiskondlikud vastuolud noorte käitumises, otsinud kogukonda keskkuladest ja sotsialismijärgsusest ning põhjusi selle puudumisele. Praegu tegeleb esmajärjekorras keskkonna- ja kliimaaktivismi ning selle uurimisega nii Eestis kui ka Inglismaal.

KOOSTÖÖ VÕI ISOLEERUMINE

Kogukondadest on saamas mingile osale inimestest eri ohtude maandajad. Olgu käivitajaks hirm keskkonnakatastroofi, tuumasõja, veel tõsisema pandeemia või hoopis mõne vandenõu võigaste tagajärgede ees, sellised kogukonnad võivad pakkuda julgust, oskusi, kuuluvustunnet, kindlustada mingilgi määral tulevikku. Paraku käib selliste teadmiste ja ühisusega sageli kaasas ka üleolek ja ülbus, millega räägitakse ja mõeldakse neist, kes kogukonda ei kuulu.

Järelemõtlikkuseta võib kogukond muutuda nii üksikute eripärade jõhkraks rõhujaks kui ka isekate, enesekeskseste ja eristavate vaenulike rühmituste aluseks. Ent pole ühtki põhjust, miks see peaks nii olema – kogukonna ajalooliselt negatiivsed jooned on olnud tingitud ajastutest, milles need on kujunenud, keskkonnast, kuhu need on asetunud. Kogukondades on suur isoleerumispotentsiaal. Nii on tekkinud ka mulje, et kogukondades peitubki inimkonna väikluse ja ksenofoobia alge – ehkki koostööalteid kogukondi on ilmselt kokkuvõttes märksa rohkem.

Praegused, sageli huvipõhised kogukonnad kipuvad samuti koondama sarnaseid. Ühise keele otsimise asemel on eelduseks sisemine ühtlus. Eristujat ei püüta küll maha suruda nagu „Libahundi" Tiina ajal, aga seda peamiselt seetõttu, et see eristuja on lihtsalt mõnes teises, „oma" kogukonnas. Selliste hajali gruppide sõltumatus ükseisest on samuti omamoodi komistuskivi, kuna see vähendab motivatsiooni koostööks ja pingutusteks, et leida ühisosa ja tulla toime erisustega. Kohapõhised kogukonnad kipuvad lisaks tiirlema mingi teema ümber ja hoiavad nõnda eemal neid, kellele pole oluline näiteks kohalik kool, kultuurimaja või mõni muu fookuspunkt, mis on kogukonna sütitanud. Ja lõpuks kipuvad kogukonnad jääma üsna hääletuks laiemas poliitilises süsteemis.

Neist karidest on siiski võimalik mööda laveerida. Näiteks Inglismaal veab rahvaassambleesid, olemuselt kogukonnaveetšesid, sealne keskkonnakaitsjate massiliikumine Extinction Rebellion. Tuues kokku tavademokraatias üha enam pettunud inimesi, eriti kohalikul, kogukondlikul tasandil, koondavad assambleed olulist infot selle kohta, mis on inimestele päriselt tähtis, ja neil on valmisolek muutusi ise ellu viia. Sedasi tekitavad nad huvi ka poliitikutes.

TULEVASED KOGUKONNAMUDELID

Keskkonnakriisi haardes kujunevate kogukondade oluliseks jooneks on teadlik töö sisemise mitmepalgelisuse ja mitmekesisuse nimel. Niisugused eneseteadlikud ökokogukonnad suudavad nihutada inimarengu jätkusuutlikele rööbastele, seda esmalt inimsuhete tasandil. Tänapäeva ühiskonna võistluslik materialism ei sobitu ka kogukondades kujunenud inimloomusega. **Ma'ikwe Ludwig**, üks „tahtlike kogukondade"[1] juhtliige ja Tantsiva Jänese ökokogukonna eestvedaja, osutab uutele kogukonnaliikumistele kui säästlikuma, rahuldust pakkuva elu mudelile.[2] Just sellistes keskkondades saab minna võistluslikult materialismilt üle materialiseerunud empaatiale – vastastikusele toele, mis aitab meil kasvatada teistega arvestamist, teadlikkust, hoolivust. Sellises keskkonnas peame iseennast analüüsima ja arenema – viisidel, mis pole tarbimisühiskonnas võimalikud. Uued, keskkonnateadlikkusel rajanevad kogukonnad näitavad eeskuju ja loovad tulevikku kooskõlas iseendaga. Häda on aga selles, et sageli on pingsa eeskuju näitamise hinnaks suutmatus säärast ideed laiemalt levitada – kes vaadata tahab, see näeb, aga vaatajaid ei pruugi olla piisavalt.

Sellest hoolimata püüavad tahtlikud kogukonnad sirutuda üle oma piiride, et muuta seda, kuidas ühiskond endiselt toimib. Sellised kogukonnad on omamoodi ümberkasvamise ja meie kõigi ümberkasvatamise vahend; ettepoole vaatavad, tulevikku katsetavad ja kehastavad kasvupinnased. Sedamööda, kuidas kurjemaks muutuv kliima seab meid silmitsi meie enda loodud, ent nüüdseks haldamatu uue reaalsusega, otsib üha alandlikumale positsioonile sunnitud inimene kogukondi, mis pakuksid turvatunnet. Toimida saavad need ometi vaid siis, kui nendega ei liituta ainult iseendale ja oma lähedastele parema ära- või üleelamise pakkumiseks, vaid selleks, et üheskoos kasvada.

Tulevikku tõotavaks saab pidada ainult neid kogukonnamudeleid, mis suudavad luua vastastikku toetava koostoime inimese ja keskkonna vahel. Eesmärk peaks olema jõuda mitmeliigilisse maailma, kus igaüks leiab võrdse koha nii endast erinevate liigikaaslaste kui ka teiste olendite seas. Need mudelid on juba olemas, ent need on esialgu teistest kaugel ees. Nende inimarengu horisondi poole liikuvate eeskujude kannule ilmub kummatigi üha rohkem järgijaid. Mahajääjatel tasub pilku teritada ja neile järele kiirustada. Vaid nii on lootust, et tulevikku loovalt, teadlikult ja erisusi ühendavalt üheskoos kasvavad kogukonnad on arvukamad kui need, mille keskmes on teisevaenulik eraldumine.

[1] *Esialgu religioossetele, ent nüüdseks ka paljudele muudele teadliku valiku ja ühistöö tulemusena sündinud kogukondadele, sh ökokogukondadele viitav termin.*

[2] *Ludwig, M. 2017. Together Resilient: Building Community in the Age of Climate Disruption. Vt ka Lockyer, J. 2017. Community, commons, and degrowth at Dancing Rabbit Ecovillage. – Journal of Political Ecology, nr 24, lk 425–466.*

KOLUMN

Feminismi ideedest kantud ruumiloomel on maailmas ette näidata palju positiivseid algatusi ja sel on potentsiaali meie avalikku ruumi edendada, ent ometi pole see oma kanda siin ideoloogilise loosungina (veel?) eriti kinnitanud. Miks nii?

Foto: Sohvi Virk.

KUI ALANDAKS LINNADES TESTOSTEROONITASET?

Kirjutas **Hannes Aava**

Modernismi pärandi ehk autokeskse, hääbuva tänavaelu ja kasvava sotsiaalse segregatsiooniga linna ning soolisuse vahel on varjamatud traagelniidid, sest mehed on olnud ajalooliselt (ja on jätkuvalt) aktiivsemad autokasutajad ja domineerinud ka planeerimisotsuste tegemisel. Vastukaaluks on tekkinud arvukalt rühmitusi, mis võitlevad selle nimel, et esindatud oleksid ka teiste linnakasutajate perspektiivid, ja tihti on nende liikumiste ideoloogiliseks katuseks olnud feminism. „Feministlikud linnad on humanistlikud linnad" – nii on selle raaminud linnaantropoloog **Katrina Johnston-Zimmerman**.[1] Sarnaselt on feministlik diskursus kesksel kohal mitmetes progressiivsetes kaasavamat linna arendavates liikumistes, kus see seisab empaatiliselt seniste planeerijate arvestustest välja jäänud gruppide huvide eest. Mis gruppide? Sisuliselt kõigi nende, mis ei koosne tervetest täiskasvanud meestest.

Kaasavama linnaplaneerimise teema on laiaulatuslik ning hõlmab sisuliselt kõiki instantse alates elurajoonide ja hoonete arhitektuurist kuni liikluskorralduse[2] ja rohealadeni. Eestis on rohealade – kesklinna ja äärelinna parkide, looduslike puhkealade, skvääride jms – kasutamise põhjalikke analüüse küllaltki vähe, eriti selliseid, mis võtaksid arvesse parkide kasutajate sotsiodemograafilist tausta. Tehtud uuringute[3] põhjal joonistub välja muster, et nii Tallinna kui ka Tartu parkides on peamine tegevus (läbi)jalutamine ja naised on meestest rohkem esindatud – siin mängib rolli laiem tendents, et mehed sõidavad sagedamini autoga ja naised liiguvad rohkem jala, ka läbi parkide.

Tallinna peatänava projekti on alfalinnapea teadmata ajaks pausile pannud. Seni saab jalutamise, istumise ja rattaga sõitmise asemel nautida võimsat kummivilinat ja habujõudude mõirgamist. Allikas: 2016. aasta peatänava arhitektuurikonkursi võitnud Kavakava projekt „Kevad linnas"

ELU- JA VAHELDUSRIKKUS

Võib-olla isegi olulisem on aga sellest tõukuv küsimus, kuidas Eestis üldiselt soolisest või muust identiteedist sõltumata parkidesse rohkem elu tuua. Mis tegevusi seal inimestele pakutakse lisaks istumisele? Istumise korraldamine on muidugi samuti tähtis küsimus. Mitmed kasutajaküstlused näitavad, et teismelised, eriti tüdrukud, vajavad omavaheliseks suhtlemiseks ruumi, kus nad saaksid olla eemal täiskasvanute kuuldeulatusest ja nägemisväljast, mis võib soodustada seksuaalset ahistamist või tekitab lihtsalt hirmu patroniseerimise ees. Sarnaselt on Tartu Keskpargis avatud rulapargi lähistel näha, et valdavalt poiste domineeritud lärmakas ruumiosas ei kipu teised eagrupid eriti istuma, kui mitte arvestada üksikuid nende tähelepanust huvitatud eakaaslastest tüdrukuid.

Oluline on ka interaktiivsust soosivate tegevuste võimaldamine. Parkides pakutakse aktiivset tegevust valdavalt lastele või noortele poistele, kellele on suunatud korvpalli- ja jalgpalliväljakud, rulapargid ning – viimase aja „trendiettepanek" – palju ruumi nõudvad ja kitsast ühiskonnagruppi kõnetavad *pump track*'id. Äärelinna parkides lisanduvad grupina sportlased, kuid taas ei pakuta midagi suurimale sihtgrupile ehk igas vanuses jalutajatele-ajaveetjatele, keda võiks püüda näiteks interaktiivse tänavakunsti või eriilmeliste ajaveetmisaladega, mis ahvatleksid kauemaks jääma.

Kui piiritlemisel kitsamaks minna, siis **Alexandra Lange** on kaardistanud teismeliste tüdrukute vajadusi ja näidanud, et nad ei tunne huvi füüsiliselt kontaktsete ja vigastusohtlike alade vastu. Noored naised eelistavad rahulikke ajaveetmiskohti, ümaraid (jah, geomeetria loeb!) laudu ja kultuurseid või mängulisi tegevusi, mis innustavad osalust, aga mitte võistluslikkust ja sellega kaasnevat avalikku hukkamõistu. Soositud on igas vormis kiiged ja muud rippuvad istumisalused, ideaalis sellised, mis võimaldavad vestelda korraga kahel või enamal inimesel. Selliste lahenduste populaarsust demonstreerivad ilmekalt näiteks Reidi tee Pirita-poolse otsa suured kiiged, mille puhul võin kinnitada, et olen näinud neid kõikvõimalike demograafiliste sihtgruppide kasutuses sisuliselt igal tunnil ja iga ilmaga. Konkurentsile ja sooritusele keskendumise asemel näib seega olevat tunduvalt kaasavam ja universaalsem ruumiline lahendus selline, mis mõjub soodsalt sotsialiseerimisele ja passiivsemale ajaveetmisele.

Huvitavate järeldusteni on jõudnud ka maailma parima elukeskkonna edetabelite tipus trooniva Viini üks linnaplaneerimise juhtfiguur **Eva Kail**, kelle asutatud ja linnavalitsuse juhitav *Frauenbüro* (naistebüroo) on mõtestanud strateegiliselt ümber nii elamupiirkondade, tänavate ja hoonete arhitektuuri kui ka rohealade lahendusi, et need arvestaksid ka naiste vajadustega.[4] Näiteks täheldati Viinis 90ndatel, et parkides langeb drastiliselt teismeeas tütarlaste esindatus, sest olemasolevad ruumilised lahendused ja ka pakutavad tegevused soosivad noormehi. Kuues katsepargis kaasati uue lahenduse loomiseks tütarlapsi, kes visandasid oma ruuminägemused, millega arvestati parkide ümberkujundamisel. Eva Kaili juhtimisel on antud välja ka sootundlik meelespea, mille alusel kujundada naisi kaasavamat parki.[5]

KOGUKOND KUI MUUTUSTE KATALÜSAATOR

Üks oluline lähenemine avalike alade „feminiseerimisel" on kogukondlik tegutsemine. Selle märkimisväärne näide on Torontos asuva Thorncliffe'i pargi naiste komitee, mis on pargi haldamise kohalikult omavalitsuselt sisuliselt üle võtnud ning korraldab lisaks rikkalikule ürituste programmile ka pargi inventari ja infrastruktuuri uuendustöid. Eraldi paistab silma, et lisaks naistele ja lastele turvalise olemiskoha ning kogukonna pakkumisele on pandud rõhku ka teiste rahvuste, kultuuride ja rasside kaasamisele, mille keskpunktiks on regulaarselt toimuv turg.

See oli artikli jaoks materjali kogudes ainus kord, kui organisatsiooni kodulehel[6] valitsev diskursus mõjus eksklusiivselt feministlikuna ega tekitanud tunnet, et oleksin oodatud koostööpartnerina või mõnes muus vormis kaasa lööma. Näiteks nende tutvustustekst räägib kultuuriliselt eripalgelise taustaga naiste gruppist, mis kutsub kõiki huvitatud naisi kogukonna avaliku ruumi ja planeerimisstrateegiate vajadusi kaardistama, et viia piirkonnas ellu positiivse mõjuga muudatusi. Paratamatult leidsin end tulevikulise küsimuse eest: kas valgete heteroseksuaalsete meeste ülemvõimu (ka ruumilises planeerimises) aitab paremini murda nende täielik väljajätmine või nendega koostöö tegemine? Viimane võib paljudel juhtudel ehk tõhusam olla, aga äkki see on hoopis alateadlik hirm hüpoteetilise tuleviku ees, kus feminism on „võidutsedes" egalitaarsest keskmest teise äärmusesse kaldunud ja ma olen põlatud sotsiaaltüpoloogia esindajana lihtsalt tühistatud.

Samas pole feminism ruumiloojate tegevuses ja linnaplaneerimise diskursusena justkui tugevalt kanda kinnitanud.[7] Kas sarnaselt ülejäänud ühiskonnaga alles ootatakse üldist pööret, mida surub praegu maha neoliberaalne süsteem, kus tellija tahe ja võistluste žüriide konservatiivsemate lülide jäikus määrab ära mingid piirid, millest üle ei astuta? Sellisel juhul säiliks ju võimalus väljendada end teksti kaudu. Teisalt, kui paljud üldse näevad olukorda problemaatilisena. „Eesti naisarhitektid ei nurise," ütleb **Margit Mutso**[8], kes annab sellega mõista, et naistel on juba nõukogude ajast arhitektuuris küllaltki kindel positsioon välja võideldud ja paljusid ideid saab viia ellu ka ilma neile feminismi silti juurde kleepimata.

„Feminism" tähistab kultuurisõdade ajastul paratamatult enese asetamist ideoloogiliselt tugevalt laetud konteksti, millega kaasneb risk negatiivselt silma torgata või konflikti sattuda. Tõenäoliselt on sellises kontekstis lihtsam proovida viia uusi ideid ellu vaikselt, pakendades need lihtsalt teisiti – ruumikasutaja seisukohalt ei ole lõpuks vahet, millises diskursiivses raamistikus idee autor esialgu toimetas. Parim võit on ju ikka see, mis saavutatakse ilma lahingut pidamata. Samas on iga kultuuriväljal toimetaja (ja kodanik üldiselt) seotud lisaks oma valdkonna arendamisele paratamatult ka ühiskondliku vastutusega. Kui olla teadlik meie soolise palgalõhe, sotsiaalse ebavõrdsuse ja linnaruumi maskuliinse planeerimise tingimustest, siis kas ikkagi ei hiili hinge küsimus, et äkki meil oleks ikka vaja ruumiplaneerimisse natuke rohkem seda va feminismi, häälekat ja eneseteadlikku.

Hannes Aava on õppinud ajalugu, kommunikatsiooni ja kunstiteadust ning praegu on ta tegemas Eesti Maaülikooli karjääripööret maastikuarhitektuuri vallas. Heietab aegajalt meedias filmi, kunsti ja ruumi teemadel ning rajab koos PÖFFiga Koplisse uut parki.

[1] *Johnston-Zimmermann, K. 2017. Urban Planning Has a Sexism Problem. – Next City, 19.12.*

[2] *Hea ülevaate Tallinna linnaplaneerimise probleemirägastikust ja võimalikest lahendustest pakub Kadi Viigi intervjuu Mari Jüssiga: Milline on hea linnaruum kõigile? – Feministeerium, 11.10.2017.*

[3] *Nt Eesti Maaülikooli tudengite Tartu parkides 2020. aastal korraldatud avaldamata seire Kureeritud Elurikkuse projekti raames või Tallinna rohealade kasutajate uuring aastast 2006.*

[4] *Eraldi tähelepanu väärib Kaili juhitud projekt Frauen-Werk-Stadt – Viini elamukvartal, mis kujundati naiste vajadusi esile tõstes ja pakkus turvalist, jalakäijale orienteeritud linnaruumi ning paindlikuma planeeringuga korterei, mida sai kerge vaevaga väga erinevatele peremudelitele sobivaks kohandada.*

[5] *Parks – ways to implement gender mainstreaming. – City of Vienna.*

[6] tpwomenscomm.org

[7] *Vt lisaks Ruudi, I. 2019. Arhitektuur kui puisniit. – Sirp, 20.12.*

[8] *Mutso, M. 2019. Margit Mutso arhitektuurikommentaar. Eesti naisarhitektid ei nurise. –* kultuur.err.ee, *11.03.*

Strateegilist vaadet toob poliitikasse: Domus Dorpatensis Teaduse ja Kultuuri Sihtasutus

Foto: Rene Riisalu

RIIGIMALE

KUIDAS SELJATADA VIIRUS?

Koroonaviirus on globaalne, kuid valitud strateegiad sellega toimetulekuks riigiti erinevad. Poliitikameetmete valik on rahvusvaheliselt küll sarnane – liikumispiirangutest ja testimisest kuni vaktsineerimiseni –, kuid meetmete rakendamisviisid, ulatus, rangus ja ajastamine varieeruvad märgatavalt. Vaatame nende valikute sisse.

Külli Taro

Pandeemia on üks neist avaliku halduse „nurjatutest probleemidest”, mida iseloomustab mitmepalgelisus, sektorite ja riigipiiride ülesus, pidev muutumine ja konsensuse puudumine selles, mis on parim lahendus või kriisi haldamise hea tava. Sääraste probleemidega tegelemine nõuab riigilt nõtkust, kiiret reageerimist ja julgeid otsuseid.[1] Just väikeriikide eeliseks peetakse valmisolekut reageerida kriisidele kiirelt ja paindlikult, vajaduse korral ka improviseerida.[2] Poliitiliste lahenduste sobivus sõltub iga riigi kontekstist – selle institutsionaalsest ülesehitusest, kultuuritaustast ja usaldusest valitsuse vastu.

Veel ei ole võimalik öelda, mis sihiseaded ja tegevusplaanid on pikas perspektiivis tõhusad. Kriis alles kestab. Kuid üht-teist riikide käitumise ja selle ühiskondliku tagasipeegelduse kohta on teadlased jõudnud juba analüüsida.

KÕIK ALGAB EESMÄRGIST

Strateegiline lähenemine poliitikakujundamisele eeldab, et selgelt on sõnastatud eesmärk, milleni soovitakse jõuda. Lugematud strateegilise planeerimise õpikud algavad tsitaadiga raamatust „Alice Imedemaal”: „„Kas sa ei tahaks mulle ütelda, kuhupoole ma siit peaksin minema?” „See sõltub suuresti sellest, kuhu sa tahad välja jõuda,” ütles Kass. „Mulle on enam-vähem ükskõik, kuhu –” vastas Alice. „Siis ei ole tähtis, kuhupoole sa lähed,” sõnas Kass. „– kui ma ikka kuskile jõuan,” lisas Alice seletuseks.” Poliitiku suur vaenlane on ebakindlus. Rahva usaldus valitsuse valitud strateegia vastu tekib siis, kui on teada, mis suunas minna, kuidas kohale jõuda ja miks me sellise tee valime.

Rahva usaldus valitsuse valitud strateegia vastu tekib siis, kui on teada, mis suunas minna, kuidas kohale jõuda ja miks me sellise tee valime.

Eesmärkide sõnastus pandeemia haldamisel määrab ka tegevuskava valiku. Põhimõtteliselt erinev sihiseade on olnud näiteks Rootsil ja Uus-Meremaal. Rootsi otsustas algusest peale kehtestada üksnes selliseid piiranguid, mida ühiskond suudab taluda pika aja jooksul.[3] Ametlikult seati sihiks tervishoiusüsteemi toimetulek ja nõrgemate gruppide kaitse. Karjaimmuunsus polnud küll ametlik eesmärk, kuid sellel kommunikatsioon siiski rajanes.[4] Uus-Meremaa valis seevastu „null-COVIDi” strateegia, mille eesmärk oli igasugust nakatumist ära hoida.

Uus-Meremaad sundis agressiivne Delta tüvi nullstrateegiast loobuma ja tunnistama, et seatud idealistlik eesmärk pole saavutatav. Rootsis mõisteti, et ei loomuliku läbipõdemise ega ka vaktsineerimisega selle viiruse vastu karjaimmuunsust ei teki. Ent põhimõtteline sihiseade – kehtestada üksnes pikaajaliselt talutavaid piiranguid ja tagada tervishoiusüsteemi toimimine – on jäänud samaks.

Seatud sihtide muutmine lähtuvalt uuest olukorrast on strateegilisest vaatest parem lahendus kui algusest peale täpselt sõnastamata suunas rapsimine. Just ebakindlust, ennustamatust ja kontrolli puudumise tunnet on inimestel vaimselt raske taluda – selline olukord põhjustab ärevushäireid ja depressiooni.[5] Inimesed peavad oluliseks selget plaani.

KULTUURILISE KONTEKSTI ROLL

Teadlased rõhutavad, et pole olemas üht ja ainuõiget käitumismustrit, mis eri riikides sihile viiks. Hiljuti avaldatud uuringus näidatakse, kuidas neljas sarnasel tasemel tervishoiukorraldusega riigis – Rootsis, Hiinas, Prantsusmaal ja Jaapanis – valiti täiesti erinevad strateegiad tulenevalt riigi institutsionaalsest ülesehitusest (tsentraliseeritud või detsentraliseeritud riigikorraldus) ning (valitsemis)kultuurist (range keeldudele ja käskudele keskendunud kultuur või vabadustest lähtuv suuniste ühiskond).[6]

Rootsi valis detsentraliseeritud riigina nn nügimise strateegia, millega omavalitsuste eestvedamisel juhiti inimesi soovitud suunas käituma. Kultuuriliseks eelduseks oli suur usaldus riigi institutsioonide vastu ja individuaalne vastutus. Hiina poliitika baseerus seevastu ülalt alla suunaga võimul ja sundusel. Kasutati sõjaaja narratiivi, et mobiliseerida ühiskonda keeldude ja käskudega, ning rõhutati üldist solidaarsust. Prantsusmaa, teine tsentraliseeritud korraldusega riik, valis samuti keskse reguleerimise tee, kuid see rajanes seadusandlikul autoriteedil. Jaapan on sarnaselt Rootsiga detsentraliseeritud riik ja ehitas enda strateegia üles samuti tagant tõukamisele, toetades inimeste pädevust sobivate käitumisvalikute tegemisel. Rangem kultuuriline taust võimaldas Jaapanis aga rõhutada kohustust teha valitsusega koostööd.

SAHMIDES USALDUST EI VÕIDA

Inimeste valmisolekut piiranguid järgida mõjutab märgatavalt nende usaldus valitsuse vastu. Usaldamatus valitsuse suhtes toetab omakorda negatiivset suhtumist rakendatavatesse meetmetesse. Seega, kui valitsus suudab rahva usaldust hoida, on nad tõenäolisemalt edukad.[7]

Inimeste õiguste ja vabaduste ulatuslikul piiramisel on oma hind. Mida tõsisemad on piirangud, seda kõrgem see hind võib olla. Nii õigusriigi ja demokraatia kui ka vaimse tervise seisukohalt. Näiteks just rangete piirangutega Austraalias tehtud uuringus leiti, et pikaajaline võimaluste puudus tavapäraselt sotsialiseeruda, töötada, ettevõtlusega tegeleda, kultuuriüritustel osaleda või olulisi sündmusi tähistada on avaldanud suurt mõju inimeste vaimsele heaolule.[8] Vaimsed häired mõjutavad omakorda elukvaliteeti, füüsilist tervist ning inimeste sotsiaalset ja majanduslikku aktiivsust.

Eesti koroonaviirusega toimetulekuks valitud strateegiat on iseloomustanud pidev kõikumine piirangute kehtestamise ja ühiskonna avamise vahel. Kord rõhutatakse üksikisiku vastutust, siis jälle võtab riik käskude ja keeldudega ohjamise enda kätte. Riigi käitumine on pigem süvendanud ebakindlust ja ennustamatust kui aidanud inimestel oma tegevust selgete sihtide ja ootuste järgi planeerida. Ka riigi tegevuse selgitamise ja põhjendamise ehk rahva usalduse hoidmise muudab seesugune sahmimine keeruliseks. Viirusekriisiga toimetulekul pole Eesti oma väiksusest tulenevaid eeliseid maksimaalselt ära kasutanud.

Müürilehe ja DD Sihtasutuse koostöös on sündinud uus rubriik, mis toob kokku kaks sageli eraldi eksisteerivat teemat: poliitika ja strateegia. Iga lugu analüüsib mõnd poliitiliselt olulist küsimust strateegilisest vaatest, et pakkuda välja paremaid käike, mida on muidu raske märgata.

[1] *Ansell, C.; Sørensen, E.; Torfing, J. 2021. The COVID-19 pandemic as a game changer for public administration and leadership? The need for robust governance responses to turbulent problems. – Public Management Review, nr 23 (7).*

[2] *Högenauer, A.-L.; Sarapuu, K.; Trimiklinitos, N. 2021. Guest Editorial: Small States and the Governance of the COVID-19 Pandemic. – Small States & Territories, nr 4 (1).*

[3] *Tegnell, A. 2021. The Swedish public health response to COVID-19. – APMIS Journal of Pathology, Microbiology and Immunology, nr 129 (7).*

[4] *Lindström, M. 2021. The New Totalitarians: The Swedish COVID-19 strategy and the implications of consensus culture and media policy for public health. – SSM – Population Health, nr 14.*

[5] *Olff, M.* et al. *2021. Mental health responses to COVID-19 around the world. – European Journal of Psychotraumatology, nr 12 (1).*

[6] *Yan, B.; Zhang, X.; Wu, L.; Zhu, H.; Chen, B. 2020. Why Do Countries Respond Differently to COVID-19? A Comparative Study of Sweden, China, France, and Japan. – The American Review of Public Administration, nr 50 (6–7).*

[7] *Altiparmakis, A.* et al. *2021. Pandemic politics: policy evaluations of government responses to COVID-19. – West European Politics, nr 44 (5–6).*

[8] *Hammarberg, K.; Tran, T.; Kirkman, M.; Rowe, H.; Fisher, J. 2021. Preferred policy options to assist post-COVID-19 mental health recovery: A population study. – Australian Journal of Public Administration, nr 80 (3).*

Külli Taro on TalTechi Nurkse instituudi teadmussiirde juht.

RAJA TÄNAVA SAVISOSISTAJA

Aseri savist, metallist ja vaigust dinosaurused, kured, hülged, koerad ja maod on vaid osake skulptor Edith Karlsoni tööst ja loomingust, mis on juhtinud teda viimastel aegadel segipaisatud elutunde piirimaile ja põhjustanud ka ajataju kadumist.

Intervjuu **Edith Karlsoniga**.
Küsis **Aleksander Metsamärt**, pildistas **Marii Kiisk**

Intervjuu toimumise ajal on Edith Karlsonil jäänud uue isikunäituse „Süütuse tagasitulek” avamiseni Eesti Kaasaegse Kunsti Muuseumis (EKKM) umbes poolteist nädalat. Ajapingest tulenevalt ei kohtu me ei kohvikus ega ka restoranis, vaid tema ateljees TalTechi ja Nõmme Spordikeskuse vahel Raja tänaval. Edithi kärme tervitus reedab lõpuspurti, mis ikka kunstnikke enne näituse avamist tabab: „Tee kähku, mul on kiire. Ma valan praegu vormi.”

Raja tänava stuudiokompleks on olnud koduks paljudele skulptoritele, see on olnud ka üks väheseid kohti, kus on monumentaalkunsti ateljee. Pronksi ja rauda vormituna vooris sealt kunagi välja hulganisti tähtsaid persoone – seal on valminud näiteks Tallinna kesklinna kaunistav Tammsaare kuju. Praegu väljub Raja tänavalt küll pigem inimmõõtmelisi skulptuure. Tõsi, hiljuti lõppes seal töö Karlsoni gigantse dinosauruse („Drama is in Your Head V”) kallal, keda saab näha peatselt Noblessneri linnakus. Sellegipoolest tundub minu ja Edithiga mööda koridori tõttav väike *chihuahua* Kusti maja nüüdisajas kuidagi proportsionaalsem. Pisike, aga suure südamega!

Need vormid, karakterid ja nurgad, mis tulevad välja nende inimeste töödes, kes ei ole kunagi kujurina kätt proovinud, on väga erilised.

Kui koridorist ateljeeruumi pöörame, saan viimaks pilgu Edithile heita, kui ta parajasti kure kuju sisse salapärast valget pastat valama hakkab. Skulptorikitlis, töötempost haaratud ja kergeid magamatuse tundemärke ilmutav kunstnik mõjub nagu illustratsioon maanilistest impulssidest, mis kipuvad nii parimaid teoseid sünnitama kui ka inimest hulluks ajama. Tema ateljee on täis loomakesi, luid, keraamilisi madusid, savist päid ja segadust, mis suudab töötempot arvestades mõjuda võluvalt süsteemselt. Kui vorm on valatud, õnnestub mul osa tähelepanust ka vestlusele juhtida.

Kaua sul näituse avamiseni jäänud on?

Avamine on 29. oktoobril. Installatsiooniperiood tegelikult juba algas, aga mul on mitmed asjad veel pooleli, tempo on praegu kergelt öeldes hullumeelne. Ma lihtsalt pean nii…. Ma teen korraga… (*ohkab*) mingit seitset eri asja. Lisaks käin EKKMis koosolekutel. Hommikul vara koosolekule ning siis jooksen juba siia

jätkub >

< eelneb

ja kukun meisterdama. Ütleme siis nii, et pisut koomiline tunne tekib. (*Muheleb*)

Kas kiire tempo olevuste hingestamist ei mõjuta?
Kusjuures, küsin endalt täpselt sama. Praeguse graafikuga on protsess natuke selliseks andmiseks kätte ära läinud, jah. Pisut keeruline on siin teadlikult hingestatust luua. Sellise tempoga on väga keeruline, ma pean seda rõhutama. (*Muigab*)

Ma kasutan oma näituse tarbeks savi, mida kaevandatakse Aseris – kõige maalähedasem kraam üldse!

Äkki on sellisel juhul tegu mingi loomuliku sünni momendiga?
Siin on üks (*muheleb, osutades ühele mitmest valmis valatud kurest*). Ma loodan, et saan järgmisel nädalal ise EKKMis kohapeal – eeldusel, et saan kõik asjad siin kenasti valmis – neid natuke edasi hingestada.

Kas ma saan sind kuidagi aidata?
Ei, ma ei saa praegu abi küsida. Muidu on mul siin viimaste kuude jooksul päris palju abilisi käinud (*viipab käega laua suunas, mis on täis savist modelleeritud portreebüste*). Need, mida sa näed, pole veel ahjus põletamises käinud. Need autoportreed ja ka niisama vaba vaimu sünnitised on teinud siin viimase kuue kuu jooksul sõbrad-tuttavad, kes pole enamjaolt savi varem puutunud. Kui sa oleksid eelmine nädal tulnud, siis oleksid pidanud ka portree tegema, aga nüüd pole kahjuks enam aega, sest need peavad näitusele ka jõudma.

Mulle väga meeldib EKKM, see maja ja need inimesed. Kui Kumus näitust teha, on seal ikkagi mingid piirid. EKKMis võin teha kõike!

Kas need autoportreed on siis mõtteliselt seotud Tartu Jaani kiriku terrakotaskulptuuridega?
Alguses oli mul idee, et hakkan täiendama Tartu Jaani kiriku hävinud kujusid, tühjasid nišše. Mis oleks, kui paneks sinna mingeid portreesid meie ajast? Aga see idee on võtnud protsessi käigus uue ja iseseisva kuju. Jaani kiriku skulptuurid on säilinud ainult algimpulsina.

Kuraator Eero Epner tahab neid eeldatavasti eksponeerida enneköike kunsti-, mitte sakraalobjektidena.
See on üllatus! (*Naerab*) Küll sa näed, mis seal saama hakkab… Eks ma ise ka näen, sest mul on praegu üsna pudru ja kapsad kõik, seega ootan huviga, mis sealt lõpuks kokku tuleb! Skulptuuritunde andes olen õpetanud ka portree tegemist ja olen alustanud seda sedasi… (*Pilk kaob hetkeks kaugusesse*) Ühesõnaga, need vormid, karakterid ja nurgad, mis tulevad välja nende inimeste töödes, kes ei ole kunagi kujurina kätt proovinud, on väga erilised. Need tulevad ikkagi autori nägu. See on nii veider. Ükskõik kui oled kõigest viis minutit savi modelleerinud ja sul puuduvad absoluutselt tehnilised oskused – seal tekib mingi kummaline tagasipeegeldus.

Selles, kuidas sa suunad inimesi enda autoportreesid tegema, peitub mingi ilus kontseptuaalne mäng…
Eks ta ole… Tavaliselt mul ei käi siin stuudios palju inimesi, aga nüüd on minust saanud selline seltsidaam, et johhaidii! See on olnud väga tore ning ma ise samuti imestan ja mõtlen, et peaks seda kuidagi pikendama, et inimesed jätkaksid enda visiite siia. Kõik on olnud äärmiselt tublid oma savipeadega. Absoluutselt iga portree on minu silmis puhas kuld ja ma tõesti näen neis nende autoreid. See, mis siin praegu näha on, on vaid väike protsent, enamik on juba ära transporditud.

Aga vaatame, kes siin veel alles on. Näed, see on **Jass Kaselaan**, selle töö autor siis, see on **Liisa Kivi**, **Maria Arusoo**, see **August Ojasoo**, siin taga on **Maria Ader**, kes tegi sellise asja… (*Osutab ühe pea poole, mis tundub kuuluvat kui koerakoonlasele*) Tema koerast inspireeritud. See ongi aus. Ja siin on Alex! (*Viitab naerdes reptiloidsele olendile*) Asi on selles, et viimane autor pidi lausa kaks korda tegema. Esimene töö plahvatas ahjus tükkideks. Savi, mida ma kasutan, on väga robustne ja toores. Selle saviga on üsna *trippy* lugu tegelikult, sest see tuli siia EKKMist **Jevgeni Zolotko** näituselt. Tal oli seal suur installatsioon, kus savipulbrit täis topitud kotikeste peale tilkus vesi. Ma kasutangi oma näituse tarbeks selle Jevgeni installatsiooni savi, mis oleks muidu raisku läinud. Savi, mida kaevandatakse Aseris – kõige maalähedasem kraam üldse!

(*Suunab tähelepanu järsku eriliselt sarvilisele savipeale*) Ja see on minu poja tehtud! Tead, ta on tohutu Suure Töllu fänn. (*Imiteerib pea kohal plahvatust*) Suur Töll on talle täitsa jumal kohe!

See on huvitav, et see joonisfilm kas hirmutab või haarab lapsi, ilma mingi vaheastmeta.
See on kaunis kummaline tõesti. Minus tekitavad Suure Töllu raamat ja film (*kunstnik **Jüri Arrak*** – toim.) pigem teatavat õudu ja hirmu, aga kuna mu poeg Kolja läks Suure Töllu peale põhimõtteliselt hulluks, siis olen ta aegamisi ära kodustanud. Ta on ise Suur Töll ja paljud mängud keerlevad ümber Töllu. Ta on mitu suve ratastega vaenlasi laiali nüpeldanud. Kuna pikka aega oli Suur Töll kõige keskmes, siis hakkasin ise seda müütilist karakterit teise pilguga vaatama.

Kui ma mõtlen sinu „perekonna" grupile ehk sisuliselt kolmeliikmelisele reptiiliperele, siis ka siit leiab mingit sarnast impulssi.
See on otseselt mu lapse mõjutus. Ma näen kogu aeg kõikvõimalikke sarvilisi vorme, ma elan selle keskel. (*Naerab*)

Lisaks peadele leiab siit ateljeest ka terve hulga muud, laud on täis kellegi käpalise jälgedega plaate ja luid.
Käpajäljed kuuluvad rebasele. Näitusele tuleb üks ruum… (*Edithi muigest paistab üllatus, mida ta ei soovi reeta*) Vaata, meil on Hiiumaal maa- või metsakodu ja siis meil on… (*mõtleb pikalt*) *rand*! Meil on *rand*! Varakevadel ja sügiseti, kui meri taandub, on seal pikk ja mõõtmatu liivaväli ning see on üks minu lemmikkohti siin elus. Seal jalutades hakkavad silma eri loomade kooserdamisrajad. Seal ma siis võtsingi rebaserajast jälge, mul on neid vorme terve kastitäis. Mul peaks olema isegi põdrajäljed jne. Mu vormid on võetud Hiiumaa rannast, aga sellel näitusel ma neid otseselt peale rebase ei kasuta.

(*Istudes tassiks kohviks maha, jätkab omasoodu*) Olgem ausad, enne seda peatselt avatavat EKKMi näitust osalesin ma Art Baseli kunstimessil, mis pidi tegelikult toimuma juba möödunud aastal. (*Näitab pilte installatsioonist „Good, Bad, Ugly", mis koosneb kolmest läbipaistvas ülikonnas olevusest, kes on kaetud keraamiliste madudega*) Neid töid tegin ma reaalselt kaks aastat, sest see protsess oli lihtsalt nii keeruline, et sa ei suuda seda kõike isegi ette kujutada. Mul kulus meeletus koguses energiat, et valmistada neid tüüpe, kes kannavad PVC-kangast käsitsi kokku õmmeldud rätsepaülikondi. Lisaks metsikus koguses käsitsi modelleeritud madusid. Ühesõnaga… See oli mega karm töö, mu närvikava… (*Ohkab*)

Art Baselile saamiseks pead tegema kavandi ja panema sellele nime ning korraldajad otsustavad, kes sinna pääseb ja kes mitte. Seal on selline n-ö kunstiline lävend. Mul oli selleks aega kaks päeva, kuna käsil oli palju asju. Üldjuhul ma kaalun täpselt läbi, mida on võimalik teha. Aga vot siin ma seda ei teinud. Ja tulemus? Eelmisel aastal jäi mess tänu koroonale ära. Ma ei salga, et olin selle üle õnnelik, sest olin jõudnud selleks hetkeks ainult neid keraamilisi madusid teha. Seda, kuidas teha läbipaistvat ülikonda, polnud ma jõudnud välja mõelda. Põhimõtteliselt käisin ringi nagu vaimust vaevatud, pea renderdamas läbipaistva ülikonna võimalusi! Mingil hetkel tundus konkreetselt, et lähen hulluks. Asi polnud ainult läbipaistvuses, see pidi olema ka puhas ja õrn.

Minu jaoks ei kuulu kunst ja olme absoluutselt kokku. Olme sööb lihtsalt kõik ära – aja, närvid, raha, you name it.

Vaataja peab aru saama, et siin on see nahk.
Just. Minu töökeskkond on pigem segamini ja tolmune ega käi kokku asjadega, mis on kantud nii tugevalt puhtuse esteetikast, ja see oli suur probleem.

Ma saan täiesti aru, miks sa hakkasid madude järel kurgesid tegema: et esimesed kuidagi ära süüa.
Jah (*naerab*). Kuni selle hetkeni, kui need läbipaistvad ussinimesed transpordikastidesse pakiti, ma muudkui tegin ja tegin ja tegin neid. Mul on ajataju ausalt öeldes kadunud või muutunud mingisuguseks igasse suunda voolavaks olluseks, sest pidev tamp on peal olnud. Üks asi lõpeb ja juba järgmine koputab uksele. Mul on silmad täiesti kummis peas praegu. (*Naerab valjusti ja pikalt*)

Baselis käisin ära, olin seal kolm päeva. Mu imeõrnad ja peaaegu tervise hinnaga valminud kujukesed pakiti uuesti kastidesse, aga kaste pole jõudnud veel lahti teha, ei teagi, kas nad ikka on terved. Üks kuju osteti isegi ära, mis on väga tore. Nüüd mõtlen, et mida ma nende kahega teen, enne oli ikkagi vahva trio.

Kunstniku looming kipub mõjuma autoportreeliselt. Kui palju sa tunned, et kõik need olendid on kuidagi osa sinust?
Nende ussmeeste tegemine viis mind tegelikult väga lähedale segipaisatuse piirile. Ja siis ma mõtlesin, et nüüd tuleb EKKM. Mulle väga meeldib EKKM, see maja ja need inimesed. Kui Kumus näitust teha, on seal ikkagi mingid piirid. EKKMis võin teha kõike! Ei ole mingit pulktagumikus-tunnet. Kõik inimesed on missioonitundega väljas ja sa ei tunne end kunstnikuna oma asjadega üksi. Suppper lihtsalt. Sedasi ma siis mõtlesin, et küll EKKMis on mõnus. Aga Art Baseli eeposele eelnes veel paralleelselt keeruline periood, nimelt kaks aastat kodutust, sest ostsime korteri, mida oli vaja renoveerida, sisustada jne. Kõik oleks ju talutav olnud, aga korteris on kaks korda kapitaalselt uputanud. Sellega seoses olen tegelenud ilmatus koguses huvitavate olmeprobleemidega. Minu jaoks ei kuulu kunst ja olme absoluutselt kokku. Olme sööb lihtsalt kõik ära – aja, närvid, raha, *you name it*. Elasime kaks aastat perega mu ema ja isa väikeses toas – mina, mees, laps, koer – ja samal ajal pidin mõtlema välja uhkeid projekte. Kaunis *proovilepanek* on kõik olnud. (*Naerab*)

Mida kokkuvõtteks öelda… Ma kahtlustan, et uus näitus „Süütuse tagasitulek" tuleb täielik hullumaja puhvet või mingis mõttes see ongi autoportreelik. Sel põhjusel mul ongi kuraatoriks Eero Epner. Mina ei oska elu ja selle protsesse verbaalselt kuigi filigraanselt väljendada, seepärast ma teengi seda, mida ma teen.

Kas natuke vähemalt tekib oma nahast väljaroomamise, taassünni tunne? Isegi su ketsid on sümboolselt maonahksed.
Selle mõttega ma need ka ostsin. Lähen alati väga intensiivselt oma ainese sisse. Kui miski saab valmis, siis ma sama asja enam ei taha, ja eks ma ise teen elu enda jaoks raskeks. Ma ei oska tegutseda nii, et olen lõpuni normaalne, meeleolu on laes ja kõik tuleb hästi kergelt. Mingi masohhismi element mängib väga suurt rolli, ükskõik mida ma ka ei meisterdaks. Mu salasoov on, et äkki kunagi oleks võimalik töötada nii, et see kõik ei kurna liialt ära. Kui olen läbi suure sõja millegi valmis saanud, siis üldiselt sellega suurt võidurõõmu ei kaasne. Näiteks Kumu näituse avasin ära ja rohkem ma seda ei külastanud. Pidin sinna minema vaid ühe intervjuu tõttu. Tundsin, kuidas ma tegelikult ei suuda ega taha sinna minna. Mul on asjadest kopp ees, kui need tehtud saavad, ja mul läheb minimaalselt kaks aastat, enne kui hakkan neist pilte vaatama. Siis on loomulikult reaktsioon: „Ohoo! Braavo! Täitsa äge!"

Evelin Raudsepp hakkas hiljuti mu kunstnikuraamatut koostama, mistõttu pean vahepeal oma vanade tööde pilte vaatama. See on teraapiline. Vaatan neid vanu töid ja mõtlen: „No nii tubli! Nii hästi tehtud!" (*Muheleb*) Aga uute asjadega nii ei saa. Vere maitse on veel nii tugevalt suus, et ma ei suuda neid vaadata.

See on huvitav. Muusikutel kipub olema sarnane suhtumine.
Ma mõistan täielikult. Sa oled nii läbi hekseldatud… Oled sisuliselt ära ruunanud ennast selle ühe asjaga. EKKMi näitusega on mul suurejoonelised plaanid. Oleme need küll valinud Eeroga koos, aga ma olen pidanud üldjoontes enne teadma, mida ma sinna üldse teen ja installima hakkan. Olen pigem protsessinimene – teen ja siis ühest asjast kasvab välja teine, teisest kolmas jne. Arvutis koostatud plaanid on üks asi, mina kujutan ette valgust, atmosfääri, õhku, aga galeriis või muuseumis on inimesed, kes peavad näitust ehitama. Ja neil on vaja konkreetsemaid ülesandeid. Mul on praegu aega umbes nädal, et toota viis pildiraami, aga ma isegi ei saa aru, mis asjad ma pean täpselt tegema. Ma nii õudselt tahaks näha neid asju seal majas – kas need ka päriselt töötavad. Närvipinge on suur, väsimusaste on kõrge, aga lõpuni ikkagi ei tea, mida teed. Ateljees oled kogu aeg oma värgi keskel. Loodan, et ma ei saa šokki, kui oma viie kurega EKKMi jõuan, ega avasta, et ups, liiga tühi on kõik vms.

Sellised dilemmad on mul. Ma ei jõua ära oodata, millal saan juba minna sinna näitust üles panema, et saaksin tegelikult ka aru, mida ma olen siin kõik need kuud teinud.

Aleksander Metsamärt kirjutab ja mõtleb kunstist ning valdkonnaga piirnevatest aladest. Eraelus tarbib liiga palju suhkrut ja muid magusaineid.

Marii Kiisk on hingeltlootusetu unistaja, kes pildistab oma tööd filmile, kuna see õpetab distsipliini, kuid avab samal ajal ka ukse maailma, kus saab kinni püüda inimese olemuse ja ilu.

DJ TIINE ROTT PANEB AMETI MAHA

Viimased kolm-neli aastat majaomanikke, elektrikappe ja mänguväljakuid oma paksu roti kujutisega terroriseerinud noorsand läks ülikooli ja lubab täägimisega sellisel kujul lõpparve teha.

Aleksander Tsapov

See oli kusagil 2018. aasta jaanuarikuus. Kõnnin Tallinnas mööda ajalooline Veerenni asumit ja märkan ühe alajaama peale spreivärviga visandatud punnis kõhuga roti kujutist koos tekstiga „DJ Tiine Rott". See ajab mõistagi naerma, nagu lollid nimed ja seosed ikka, teen oma leiust ka sotsiaalmeediasse postituse. Päevad ja kuud tiksuvad edasi ning rotikujutisi sigineb linnas üha juurde – plankudele, postidele, seintele, tunnelitesse jne. Näib, et DJ Tiine Rott on saanud maha mitme pesakonnaga ja need rotihakatised on nüüd mööda linna laiali jooksnud ning endale avalikku ruumi pesa teinud. Mida rohkem Tiine Rott jõuab kritseldada, seda pahasemaks saavad majaomanikud. Sotsiaalmeedias lubatakse Roti eest pearaha, sõimatakse ja sajatatakse. 2020. aasta jaanuaris jõuab asi nii kaugele, et Eesti Ekspressi ajakirjanikud võtavad vaevaks artiklis „Kes on kogu Tallinna täis sodinud DJ Tiine Rott?" rotikujutiste autor üles leida ja tuvastada. Nime lehes küll ei avaldata, aga toimub avalik korralekutsumine. Rahulolematuid on mõistagi veel. Samal aastal tunnistab kunstiajaloolane **Jüri Kuuskemaa** ajalehele Pealinn nördinult, et kui ta selle Tiine Roti kätte saaks, siis ta ausalt öeldes annaks talle veidi naha peale, kuna rotikujutis on jõudnud ka vanalinna muinsuskaitsealustele seintele. Sotsiaalmeedias end nii pieteeditundeliselt ei väljendata. Ühes postituses elab üks pealinlane oma raevu välja õite krõbedalt, kuna Tiine Rott on käinud kui orkaan markeritega üle laste mänguväljakust. Tsiteerin: „Kui ma selle sitakoti kätte saaks, siis ma teeks talle sundkorras abordi, et see tiinus tal enam kunagi kõne alla ei tuleks." Pika tiraadi lõpuks lubatakse Rott ka roostes tööriistadega kastreerida.

Igatahes astub juba kurikuulsa närilise autor kenal sügispäeval Müürilehe kontorisse, et põgusalt oma tegusid selgitada, ning väidab, et senisel rajal ta endistviisi jätkata ei kavatse ja midagi isiklikku pole mõtet küsida, kuna ta valetaks niikuinii suud-silmad täis.

TIINEKATE LEITUD HOBI JA TURUNDUSTRIKK

DJ Tiine Rott oli tegelikult esialgu kahe teismelise sõbra ühine idee, mille kontseptsioon oli lihtne: tehakse mussi ja rotikujutis on turundusinstrument. Praegu ülikoolis loomingulisel erialal tudeeriv täägija sõnab, et eesmärk oli teha nimi tänavatel võimalikult kuulsaks, kuigi mõte sellest, et enamik tallinlasi võiks Tiine Roti nime kunagi ära kodustada, tundus siis veel absurdne. Tegelikkuses jäi muusika aga oma turunduse varju ja sellega kuigi kaugele ei jõutud, kuigi susisesid juba *collab*'i-kõnelused **Väikese PD** ja **Marco Tasasega**. Lõpuks muutuski see n-ö turunduspool asjaks iseeneses ja Pääsküslast alguse saanud rotiinvasioon vallutas terve linna. Minu vastas istuv kutt ise oma viimase kolme aasta tööd vandalismina ei näe, vaid läheneb sellele ikkagi tänavakunsti kontekstis: „Miks tahavad põlvkonnad põlvkondade järel avalikus ruumis grafitit teha? See on nagu ürgne koopamehelik tunne. Ühest küljest jätad endast maha mingi märgi, mida me kõik ju tahame teha. Teisalt, kui teed kuhugi midagi suuremat, siis on ka rets adrekas, et kas tuleb politsei või keegi, kes annab naha peale. Täägimine tagab *instant gratification*'i, kohese ja tugeva dopamiinilaksu." Tänavatel luusimine oli noormehe jaoks aga ka omamoodi vabastus, sest ta ei olnud keskkoolis enda mõtetega kuigi heas kohas ja tänavad pakkusid talle pääsu igapäevast, sest seal ei pidanud ta juurdlema, mis saab koolist või kodust. Kui ta koduukse selja taga kinni lõi, kotis purgid ja taskus markerid, keskendus ta ainult sellele, mis tänavatel sündima hakkab.

Tee grafitini leidis ta YouTube'i kaudu, kus ta nägi sel teemal suvalist videot, mille otsa ta hakkas teisi sarnaseid vaatama. Nii jõudis ta järelduseni, et kurat, see on päris vahva asi. 16-aastasena tal mingeid erilisi siduvaid hobisid ei olnud ja ta mõtles, et „pohhui, võtan selle". Ta räägib mulle ka loo, kuidas ta sattus pärast tänavakunstist huvituma hakkamist koos emaga ühele Eesti saarele suvitama ning kohtus seal **Edward von Lõngusega**. Tal oli kaasas aerosoolipurk, millele ta küsis Lõnguse autogrammi. Paar aastat hiljem kohtus ta Lõngusega ühel näitusel juhuslikult uuesti. Kui ta küsis, kas Lõngus tunneb ta ära, ja sai jaatava vastuse, sõnas ta: „Minust sai pärast meie kohtumist Tiine Rott." Lõngus sõnas selle peale: „Seda ma arvasin."

ADJÖÖ, ROTT!

Nagu igal asjal on algus, on sellel ka lõpp. Üheks lõpu alguseks võib pidada juba eespool mainitud meedia tähelepanu ning kasvanud hirmu politsei ja trahvide ees. Pisut aega pärast Ekspressi artikli ilmumist helistas meie kangelase emale politsei, kes soovis vestelda. Vastu ajada ei olnud mõtet, sest politseinike kodutöö oli korralikult tehtud. Neile laekunud avalduste põhjal algatati uurimine. Tiine Rott ütleb, et tegelikkuses võid olla Tallinna kõige aktiivsem „kirjutaja", aga kui keegi pole avaldust esitanud, on korrakaitsel tegelikult poogen. Avaldus käib ju ka ikkagi konkreetse objekti kohta. Kui tuleb avaldus, siis ta läheb kohale ja ütleb, kas tääg on tema tehtud või mitte. Kui ta võtab selle omaks, siis tuleb jõuda omanikuga kokkuleppele, kuidas kahju korvata/parandada. Kõik rotitäägid ei pärine aga sugugi tema sulest, kohtab ka kopeerijaid ja fännitääge, nii Tallinnas kui ka mujal. Ekspressi ajakirjanikele on tal aga kibedaid sõnu. Nende intervjuu olevat sarnanenud pigem ülekuulamisega: ajakirjanikud tulid kooli ja õppealajuhataja kutsus ta keset tundi välja. Ühelt poolt vanemaks saamine ja teisalt hirm trahvide ees on ka põhjused, miks minu vastas istuv isik on lõpetanud praeguseks oma kunstniku- või kuritöö Tallinna seintel.

Ometigi on ta proovinud lõigata tekkinud kuulsusest ka teatud mikroprofiiti näiteks *merch*'i kaudu. Mingit e-poodi tal ei ole, küll aga on huvitatud inimesel võimalik tulla oma valge T-särgi või muu rõivaesemega ja kümne kulli eest saab ta oma seljale matsaka roti. „Autogramm maksab kümps," ütleb ta ise.

Kui eespool sai juba mainitud enesest märgi mahajätmise soovi, siis Tiine Rott tunnistab, et eks teda valdab ka väike kahjutunne, kui ta mõtleb kõigile enda tehtud kujutistele, mille päike vaikselt olematuks pleegitab, omanik üle värvib või mõni teine tänavakunstnik üle joonistab. Tahad sa seda või mitte, aga kõigega tekib väikestviisi sentimentaalne side: „Kõnnid linnas ja endal on juba mõni töö meelest läinud – siis see on nagu väike *memento*, mälestuskild, mille kaudu saab omamoodi minevikku meenutada." Niikuinii tulevad uued tegijad, kellele vanemad võib-olla räägivad, et kunagi mõllas linnas üks DJ Tiine Rott. Ta ise sai näiteks alles mõni kuu tagasi teada kohaliku tänavakunsti pioneerist **Ülo Kiplest**.

Tiine Rott tunnistab, et eks teda valdab ka väike kahjutunne, kui ta mõtleb kõigile enda tehtud kujutistele, mille päike vaikselt olematuks pleegitab, omanik üle värvib või mõni teine tänavakunstnik üle joonistab.

Seda, kas Jüri Kuuskemaa saab nüüd rahulikult magada ja kas kogu jutt lõpetamisest oli bluff või tuli see südamest, näitavad meile peagi tänavad.

DJ Tiine Roti jäljed linnaruumis. Fotod: erakogu

KÜSIJAD KIRJUTAVAD AJALUGU

Vaatas **Saara Liis Jõerand**

Kui mõni lavastus tundub hargnevat seitsme tuule suunas, siis Paide Teatri „Lahinguväli" võiks peopessa ära mahtuda küll, iseasi, kas seda ka tõsta jaksab. Pooleteise tunni ja vaatajaid ringjalt ümbritsevate heledate kardinate sisse mahub päris palju: lavastus küsib, meenutab, võimaldab, kehtestab ja pakub välja, aga ei jookse sealjuures eest, vaid ootab mõtestajat kannatliku naeratusega järele. Ah et sellised mõtted tekkisid? Väga tore. Läheme nendega edasi.

Suurem osa etendusest näeb välja nii: kolm valgesse riietatud näitlejat liiguvad kirikupinkidel istuva publiku vahel ringi, vaatavad neile otsa ja küsivad küsimusi, mis algavad vormeliga „Kas sa mäletad…".

Minu mõtted algavad keelest. Nimelt on „Lahinguväli" suurepärane sõjatanner neile, kes tahavad näha, kui palju suudavad ainuüksi minimaalselt varieeruvad sõnad; mis siis veel heli-, valgus- ja kostüümikujunduse ning näitlejatööga rikastatud etendusolukorrast rääkida. Kuna sõnad seda lavastust kahtlemata kannavad, ei tundu neile keskendumine üleliigne, ehkki see ei kata terviku kõiki külgi.

Suurem osa etendusest näeb välja nii: kolm valgesse riietatud näitlejat liiguvad kirikupinkidel istuva publiku vahel ringi, atmosfääri suunamas heli ja valgus, vaatavad neile otsa ja küsivad küsimusi. Ja küsimused pole juhuslikud. Need kõik algavad vormeliga „Kas sa mäletad…", mis on eriline seetõttu, et kuulub kuulsasse preili Soku hommikuse konjakijoomise mahajätmise kategooriasse. See tähendab, et see küsimus eeldab midagi, mis ei sõltu mingil viisil minu vastusest – väide „ma mäletan, et ma solvasin sind" ega ka selle eitus „ma ei mäleta, et ma sind solvasin" ei võimalda lükata ümber asjaolu, et selline solvamine toimus. Seega kirjutab küsimus mulle ette, kuidas asjad maailmas on, ja mina võin oma ei või jahi rahumeeli endale jätta.

Saara Liis Jõerand on Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse magistrant ja tunneb end sellena väga hästi.

Niipidi vaadates on sellise küsimuse küsimine otsekui peidetud – ja seega vastuvaidlematum – väitmine, kuigi võiks ju mõelda, et küsija-vastaja suhtes jääb sisu pakkumine mulle, vastajale. Osalt küll, aga vähem, kui arvan – see, kuidas küsitakse (ka mille kohta ja mille kohta mitte), määrab minu peas toimuva suurel määral ette.

Kui küsitakse, et „kas sa mäletad, kuidas sa siia ruumi tulid", läheb igal osalejal pirn peas põlema. Jah, tulin ruumi. Vastust esitatud küsimusele ei tea ma kohe, vaid järgmise küsimuse algushetkel – kui selleks ajaks on mälestus end ilmutanud, siis mäletan. Sellised küsimused on läbinisti isiklikud, *mina*-kesksed ja päästavad iga vaataja peas valla erineva piltide jada, nii et tekib tunne, et mängitav etendus on minu enda mälus juba olemas. Ka kogemus, kuidas ma kindlasti toimunud sündmusest mälestust välja kangutada üritan, on isiklik.

Mõnikord küsitakse asju, mida pole minuga kindlasti juhtunud, aga sama hästi võiks olla. Ma ei saa mäletada oma esimese lapse sündi ega esimesi kortse, minu vanaisa ei näidanud mulle lumehanges lebades tähti, aga mõne teise oma võis näidata. Esile tõuseb arusaam *sinust*, teisest, kes on ometi ka siin. Ja kui küsitakse, kas ma mäletan, et ükskord me võidame niikuinii või et hetke vaid mõni mälestus kestab, siis tuleb *kokku meie*. Ma ei pea neid asju ise kogenud olema, et mäletada, vaid saan toetuda ühiskondlikule teadmisele, kultuurimälule, mis on minul ja sinul ühine. Me mäletame neid asju koos.

Küsimus „Kas sa mäletad lund?" tundub esmapilgul samuti sellele ühismälule toetuvat. Kujutlusse tõuseb kõigil enam-vähem sama lumi ja see mälestus on igal juhul olemas, aga ometi ei tekita see sarnast küünarnukitunnet, vaid segadust. Miks peaks midagi sellist üldse küsima? Kuna igapäevaelus on keelekasutus reeglina ühel või teisel moel mõttekas, kaasneb minu jaoks lihtlabase lumemälestusega ka nägemus olukorrast, kus see küsimus oleks omal kohal. See küsimus pole suunatud meile, vaid *neile* – ja võib-olla mitte kellelegi täiesti võõrale, vaid näiteks mu kunagistele lapselastele.

Tulevikku puudutavad otsesemalt veel mitmed küsimused, mis teevad seda aga teisiti, nimelt tõkestades kujutluspildi tekkimise võimalust. Kas sa mäletad järgmist talve, kas sa mäletad ülehomset? Keegi ei mäleta, sest eeldus „oli järgmine talv" jookseb omadega kokku juba sõnaraamatutähenduse tasandil. Ehk pole liiga kõrgelennuline mõelda, et sedasorti küsimused kuuluvad kirjanduse, eelkõige luule pärusmaale.

Ja selleks et mõttekäik oleks täielik, jõudkem (võib-olla veidi meelevaldselt, aga samas mänguliselt) ka teatri enese juurde. Kui etendaja küsib laval vaatajatelt, et „kas sa mäletad, kuidas ma korvpallitrennis käisin", ei ole see ju seotud sellega, kas mina, keegi siit saalist või küsijat etendav Kirill Havanski ise on seal käinud. Kelle trenniskäiku ma siis õigupoolest mäletama pean? Ja mismoodi see mäletamine välja peaks nägema, mis reeglite järgi me mängime? Teatrivaataja kui üks vastuvõtlikemaid olevusi oleks valmis mäletama küll, aga kokkuleppeid, mida kaasamängimine eeldaks, ei ole tehtud. Teater töötaks nagu iseenese vastu ja paljastab sellega tükikese oma olemusest.

Seega on „Lahinguväli" hea näide sellest, kuidas suurte teemadega saab tegeleda nii, et ka pretensiooniku-se vastu allergiline vaataja ei kohku. Igaühe etendus-kogemus on erinev, seejuures soe, isiklik ja vaimukas, aga see ei tähenda tegelikult vabadust, vaid oskuslikku kureerimist. Selles veendumiseks (või muidugi ka sellele vastu vaidlemiseks) tasub sammud Paidesse seada küll.

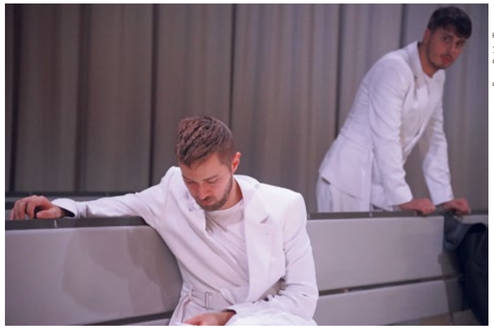

Foto: Paide Teater

„LAHINGUVÄLI", PAIDE TEATER. LAVASTAJA JAN TEEVET, DRAMATURG OLIVER ISSAK, KUNSTNIK KAIRI MÄNDLA, HELIKUNSTNIK KENN-EERIK KANNIKE, VALGUSKUNSTNIK MIKK-MAIT KIVI. ETENDAVAD MARIA PAISTE, KIRILL HAVANSKI, JOHANNES RICHARD SEPPING.

INIMENE POLE KODUMASIN

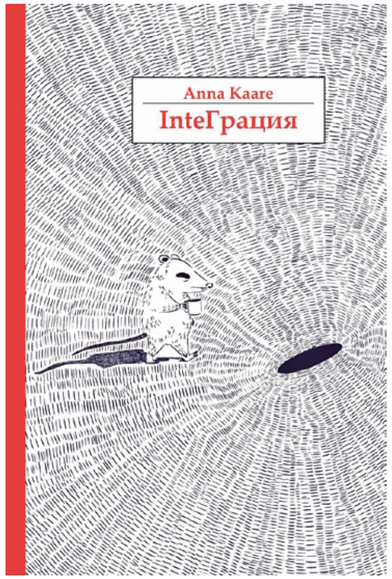

ANNA KAARE „INTEҐРАЦИЯ"
TOIMETANUD MAARJA HELENA MERISTE,
KUJUNDANUD JA ILLUSTREERINUD ELLU-MARIE MEOS
KULTUURILEHT, 2021 / 63 LK

Luges **Eda Ahi**

Kuigi Eesti kontekstis on tavaks käsitleda integratsiooni pigem sotsiaalpoliitilise nähtusena, mis on seotud eelkõige rahvusliku (kõige sagedamini vene-eesti-suunalise) lõimumisega, avab Anna Kaare luulekogu „IntеГрация" teemat palju laiemalt.

Raamat näitab hästi, kui mitmetahulise, -tasandilise ja -suunalise protsessiga on tegu. Teemadering hõlmab nii integreerumist ühiskondlikus mõttes kui ka eri rollide sisemist, omavahelist lõimimist-sobitamist üksik-indiviidina. Eks kärme tembeldamise ajastul ole ikka hea meenutada, kui kompleksne on inimene kõigi oma tahkude ja takkudega. Autori põhjalikust ülevaatest selgub, et integreerimist vajavad-nõuavad naise, venelase, eestlase, roma taustaga inimese ja tütre roll. Lisaks on vaja võtta omaks see kergelt laialivalguvate piirjoontega „mina ise", kes nendest tahkudest moodustub: „Anna / anna / andeks / kord õpid ehk / iseendagagi / elama" (lk 63).

KUULUMISE KÜSIMUS

Mis puutub eesti-vene küsimusse, siis siin jääb pigem kõlama mittekuulumine kummassegi rahvusrühma: „ometi siia ei kuulu / sinna – ammugi mitte // ei tahagi enam / kuuluda kohaneda sobituda / juured on maast lahti kistud" (lk 5). Küll aga seisab minajutustaja hääl klaarilt teiste naiste seas ja eest, nagu mitu jõulist teksti võimsalt kinnitavad: „ma olen minu õed ja minu õed on mina" (lk 18), „mõelda esiemadele / mõelda oma õdedele" (lk 50). See nähtamatu niit ei tähenda siiski, et autori jaoks pole naise rollis seesmist konflikti, nagu osutavad mitu teist sama mõjusat teksti (nt lk 20–21, lk 34–35), millest tuleb juttu edaspidi.

Kaare käsitleb integratsiooni kohati pigem probleemi kui lahendusena. Muu hulgas demonstreerib ta lennukalt, et suureks tüliks pole teist inimest tarviski.

Teiste – tuttavlike, aga samas endiselt märkimist väärivate – teemade kõrval paistab välja roma identiteeti harutav tekstide rida – romade integratsiooni käsitleva teema püstitamist ühest Eestis ilmunud lõimumisteemalisest luuleraamatust esmajoones naljalt ei ootaks. See on harjumatu, heas mõttes ebamugavalt järsk kõrvalekalle meie tavapärasest integratsioonidiskursusest.

Meid ei juhatata mitte ennenägematusse omailma, vaid näidatakse klaari pilti meid endid iga päev ümbritsevast keskkonnast, mis kipub aeg-ajalt taustamüraks taanduma.

Roma identiteedist kõnelevad tekstid torkavad muu hulgas silma selle poolest, et neist aimub vähem sisemist konfliktipinget. Samuti pole need teiste tekstidega justkui samavõrra – või vähemasti samal viisil – isiklikud. Võib-olla on selle taga mõnest tekstist kumav asjaolu, et romade kultuur ja tegelikkus jääb minajutustajale hoolimata taustast võrreldes muu päritolupagasiga kaugemaks. Niisiis avatakse teemat pigem ajaloo ja teiste tegelaste (nt lk 40–41), mitte esmajoones iseenda kaudu. Ent ehkki roma keel ja kultuur pole vähemalt otseses mõttes tema igapäeva osa, võib nende kaja aimata nii temas endas kui ka Tallinna tänavatel: „meid eraldavad / kilomeetrid ja sajandid / keelebarjäärid ja müürid / sajad erinevad maailmad / hetkeks oleme üks / ja veri on paksem / kui / ajalooõpikud" (lk 53).

Foto: Renee Altrov

Eda Ahi on asjaarmastaja – kusjuures üsna mitme asja –, kes praegu tegeleb peamiselt tõlkimisega.

Muude integratsiooni nüansside puhul torkavad rohkem silma segadus ja vastuokslikkus, millele autor ka saatesõnas osutab. Inimene pole kodumasin (vrd lk 4), rollide paljusus ajab ajuti segadusse, ängistab (nt lk 6–7, 12). Samas annab seesama paljusus ka teatava võimu ja lohutab – mitmekesine rolliampluaa toob segaduse kõrval ka kasu. Kõik panused pole ühel kaardil. Nii mõndagi teksti kannab meeldiv absurditaju, kerge nihe, mille sundimatuse taga näibki suuresti olevat toosama võimalus perspektiivi vahetada. Ja Anna Kaare keerutab rolliratast osavalt nagu kaleidoskoopi, näidates lugejale kord üht, kord teist laadi kombinatsiooni.

VÕITLUS JÄTKUB

Niisama põhjalikult kui integratsiooni eri kategooriaid, avab Anna Kaare kogu ka protsessi vastuolulisust, käsitledes integratsiooni pigem probleemi kui lahendusena. Muu hulgas demonstreerib autor lennukalt, et suureks tüliks pole teist inimest tarviski. Integratsioon on konflikt mitmel tasandil: sisemine – leppimine rolli ning selle ja ühiskonna suhtega – ja väline – konflikt ühiskonna, teiste indiviididega.

Nagu elus sageli, puhuvad selle lõkkele just ootused. Pole ka ime, kui teravaks too konflikt Anna Kaare kogu kaante vahel kujuneb, kui nende ootuste kehtestaja – kes näib enda arvates samal ajal olevat ühiskonna täiuslikem liige ja esindaja – visandatakse nii ääretult ebasümpaatseks. Milline siis on inimene, kes inimese nime ka väärt on? Eks ikka vana hea valge (selgub, et ega lõpuks vahet polegi, kas seejuures sinimustvalge või valgesinipunane) heteromees oma ürgsete üleskutsetega: „igasse peresse oma isiklik / egotsentristlik patriarhaat / igasse peresse / lõkerdav onuheino / ja lipp" (lk 5). Iseenesest kõlbab omade sekka ka „ekre unelmate naine", kelle seinalt raamist vaatab Martin Helme, kuis too ahju kütab Müürilehega (lk 56) – muidugi mõista pole sel masinal siiski sõnaõigust.

Niisiis nähakse selle kogu kontekstis integratsioonireeglite dikteerijana just patriarhaati. Ja mida muud see patriarhaat oma eemaletõukaval kombel tahab kui võita ja vallutada. Oodates, et integreeruja – või õigemini integreeritav (umbes nagu kodumasin, vt lk 4) – lõimib oma hoiakutesse, eraellu ja koguni isiksusse ühiskonna ootused ja mallid. Selleks et sind võetaks omaks, tuleb ise tingimusteta omaks võtta. Ja ega seegi midagi garanteeri – sõnaõigusest jääb integreerujal vajaka, võta või jäta.

Selle kogu minajutustaja pigem jätab. Jätmata seejuures jonni ja võitlusvaimu. Raamistades integratsiooni kui saavutamatut ja pealegi väljastpoolt peale surutud eesmärki, lõputut võitlust ja vägivallaakti, milles võim püüab end pidevalt mitmel eri viisil ja tasandil (taas-)kehtestada, näib igati mõistlik lasta käiku rusikad. Nii metafoorses kui ka otseses mõttes. Esialgu võib rõhk füüsilisele vormile ja ettevalmistusele (nt lk 22, 36, 42) paista integratsiooniteemalise raamatu raamides ootamatu, ent see toetab võitluslikku tooni kenasti.

Kuid sellestki tahust ei puudu eneseiroonia ja konflikt: füüsise treenimise tagant aimuvad ühtaegu eesmärk sobituda ühiskondlike normidega, mille omaksvõtt on integratsiooni eeldus ja osa, ning neile vastu võidelda. „võitlus jätkub / lõppkokkuvõttes ei olegi enam oluline / kas tselluliidi või patriarhaadi vastu," nagu Anna Kaare ühes kogu kandvaimas tekstis muigamisi osutab (lk 20–21).

SILMATORKAMATULT HEA VORM

Kui rääkida vormist, ei seisne Anna Kaare kogu tugevus eelkõige erandi tult originaalsetes kujundites ega äratuntavas ja autorile ainuomases vormikäekirjas, vaid temaatilises terviklikkuses. Ometi toetab vorm sõnumit, jättes meeldivalt ladusa ja sirgjoonelise mulje – raamatut on heas mõttes lihtne lugeda, mõte pääseb esile. Nii on omal kohal ka esmapilgul klišeelikud, justkui meelega tehtud tahumatud jalaga-perse- või tordiga-näkku-vormivalikud.

Eraldi vääirib kiitust valitud vaatenurk: autor on osanud leida kogus maitseka ja sundimatu tasakaalu enesesse ja väljapoole vaatamise vahel, doseerinud parasjagu paatost ja eneseirooniat-absurdi, mis üksteist suurepäraselt täiendavad. Näiteks ajab ühtaegu nutma ja naerma suurepärane tekst Leningradi blokaadist ja kalorilugemisest kohvikus: „genotsiid ja dieedinipid / tüüfus ja kõhulahtistid / esivanemate mälestused ja ameerika supermodell […] leib ajab meidki nutma / leib on vanem kui meie / leib on püha / aga… 52 grammi süsivesikuid ikkagi" (lk 34–35). Sümpaatne empaatiavõime ja terav iroonia käsikäes aitavad lugejat lennult kaasa haarata.

Kogu mitmekihilisuse juures seilab Anna Kaare võrdlemisi turvalistes vetes, mida siiski minu teada pole eesti luules nii süsteemselt kaardistatud. Kui ehk roma teema välja arvata, on tegu tuttavliku ainesega, mis pakub lugejale hulganisti ärätundmiskurbust ja eelkõige -viha, aga oskuslike vormi- ja rõhuvalikute toel meelelahutustki. Meid ei juhatata mitte ennenägematusse omailma, vaid näidatakse klaari pilti meid endid iga päev ümbritsevast keskkonnast, mis kipub aeg-ajalt taustamüraks taanduma. Autoril jätkub kannatust ja südikust tuua lugejani tuttavlikest teemakildudest laotud tervik, mis ähvardaks muidu hajameeles või liigses detailiarmastuses nii eredal kujul märkamata jääda. Ja moodustuv pilt on ju selge: *pardon my Swedish*, aga „*inte* рация" – ei ole integratsioonis olemuselt mingit graatsiat. Üks lõputu heitlus ja vägivald kõik.

UUS EESTI BIIT

YE

Foto: Jelizaveta Saveljeva

Eelmisel aastal Noortebändi tiitli Narva viinud YE nimetab end *indie*-pungi Frankensteini koletiseks, kes on kasvatanud endale ühe pea asemel suisa viis. Pundi moodustavad Alexey Kupavyh, Jevgeni Mihhejev, Aleksandr Titov, Vassili Garenskihh ja Egor Gratchov, kellest viimane paotas ka ust bänditegemise telgitagustesse.

Kuidas YE kokku tuli?
Alguses kirjutasin ma niisama lugusid, laulsin neid kitarri saatel ja laadisin videod üles sotsiaalmeedia platvormile VK. Minu jaoks oli see tuvipost mu armastatule. Suureks üllatuseks hakkasid need salvestused koguma tuhandeid vaatamisi. Hakkasime mu sõbra ja bändi kitarristi Zhenyaga lootusetult palju pummeldama ja neid lugusid eri pidudel mängima. Paralleelselt läks laiaali toona ainus Narvas tegutsenud noortebänd N-Sect, mille laiba jäsemetest sündiski *indie*-pungi Frankensteini koletis nimega YE.

Kuna paljud ei pruugi vene keelega sina peal olla, siis mis teemasid te oma muusikas käsitlete?
Nagu ma mainisin, saatis mu loomingulisi püüdlusi romantiline ajend, niisiis jutustavad meie esimese albumi lood õnnetust armastusest, mis sündis ja suri ühe provintsis elava teismelise naiivses südames.

Mis artistidega te koos olete kasvanud ja kes on teid muusikat tegema innustanud?
Me kõik kuulame kohati täiesti erinevat muusikat, kuid paljuski need maitsed ka kattuvad. Minu jaoks oli oluliseks pöördepunktiks film „Kaklusklubi", eriti selle lõpus kõlanud Pixiesi lugu „Where Is My Mind?". Ma olin 13-aastane ja nägin esimest korda milleski ebatäiuslikus tõelist ilu. Meie kitarrist Vasya kuulas noorena palju punki, näiteks Sum 41 ja Blink-182, mis on oluline meid ühendav lüli. Zhenya näib olevat läbi töötanud terve videomängu „Rocksmith" kataloogi, trummar Sasha kuulab *metal*'it ja *reggae*'t ning ta lõpetas muusikakoolis heliinseneri eriala. Bassimängija Lesha tegi kunagi EDMi-projekti ja tarbib nüüd midagi sellist, nagu on The Strokes ja Cage the Elephant.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Pane kõrv peale:
soundcloud.com/ye_official

Facebookis teil bändilehte pole, küll aga VKs. Kas teil on oma fännibaas ka eestlaste hulgas või olete pigem kohalikule venekeelsele kuulajaskonnale või lausa välisturule orienteeritud?
Me teeme kindlasti Facebooki lehe, aga ma olen lihtsalt väga laisk mölakas ja kipun unustama. Kohalikke kuulajaid on meil küll ja järgmisel aastal plaanime esineda ka Venemaal.

Kuidas te Narva kultuurieluga rahul olete? Kas noortel on piisavalt võimalusi enda loomingut esitleda?
Väga palju võimalusi just ei ole. Noori bände saab üles lugeda ühe käe sõrmedel, kuid vahel piisab ka käest mõne puuduva sõrmega. Põhimõtteliselt on olemas koht, kus harjutada ja mis ei ole eriti kallis, ja samuti koht, kus esineda. Suurim probleem on pigem muusikute endi puudumine. Ma võtsin viimased neist endale ega ole nõus neid kellelegi ära andma!

Mida näevad ette tulevikuplaanid?
Praegu on plaan leida hea stuudio, salvestada lühike EP, filmida video, esineda mujal ning muidugi kirjutada uut muusikat. Lühidalt, me oleme noored, kuumad ja meil on kõigest pohhui. Koostöömõtetega palume kirjutada aadressil *egorkonagorke@mail.ru.*

TÕUKEJÕUD

JOSÉ DIOGO NEVES

„Tõukejõud" on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalaudadele ei satu. Seekord räägib oma tööst helide miksija, masterdaja ja salvestaja José Diogo Neves.

Foto: press

Mis on olulisimad isikuomadused, et olla hea helitehnoloog?
Tuleb olla hea kuulaja, et mõista, mida artist otsib. Samal ajal on oluline julgus katsetada oma ideid ja panna artist kõlama uudsemalt kui kunagi varem – ehk on just see kõla miski, mida ta on otsinud. Samaväärselt tähtis on olla sõbralik, enesekindel, usaldusväärne, efektiivne ja pühendunud, tervislikus sõltuvussuhtes oma tööga. Kui tunned millegi vastu kirge, väljendub see ka su töös.

Kas oled kunagi ka ise muusikat teinud? Kas helitehnoloogil peab olema muusikaalane haridus?
Kui ma muusikaülikoolis õppisin, olin ma mingite projektidega seotud. Peamiselt küll ansambliproovides, kuid pillimäng pole kunagi minu teema olnud. Minu kirg ja kinnisidee on olnud alati heli. Muusikalist haridust olema ei pea, aga see aitab kindlasti kaasa.

Nende artistide ampluaa, kellega sa töötanud oled, on suur ja lai. Kuidas sa kirjeldaksid enda lähenemist eri žanritele?
Mu muusikamaitse on väga mitmekülgne, seega naudin eri muusikastiilide kuulamist, samuti nende miksimist. See pole tegelikult tavapärane, et heliinsener töötab nii laia haardega, aga minu jaoks on see lõbus. Tihtipeale rakendan üht tehnikat mitme stiili juures – tuleb hoida avatud meelt. Ma ei näe muusikat mitte žanrites, vaid helides. Minu töö on tuua muusikas välja emotsioon, teha see põnevaks nii artistile kui ka kuulajale.

Mille põhjal sa otsustad, mis artistiga sa koostööd teed, ja milline on eeltöö?
Kui muusika liigutab mind või tekitab minus emotsioone, tahan ma sellega ka töötada. Mind ei huvita, kas muusik on kuulus või mitte. Samuti ei ole mul kindlat eelistust selles, mis instrumendist alustada. Vahepeal on selleks äge soolo või hoopiski gruuv, mis tõukab mind trummide poole. See oleneb loost.

Mis on kõige huvitavam ja kõige väljakutsuvam osa sinu tööst?
Kõik (*naerab*)! Heliinsener ei tööta ainult helikeele, nuppude või mikrofonidega, vaid see on personaalne suhe, mis tekib muusikutega – see on kõige huvitavam osa. Nii leiab sõpruning on võimalik avastada kunsti ja muusika kaudu eri kultuure.

Nimeta üks album, mille sa soovid, et oleksid miksinud.
Pink Floydi „The Dark Side of the Moon"! Ma olen heliinsener just selle plaadi tõttu. See on geniaalne ja perfektne album igal võimalikul tasandil.

Küsis **Mariliis Mõttus**

Kaader filmist „Vampyr"

VIHJE

13. novembril toimub Kumu auditooriumis muusikat ja kino ning 20. ja 21. sajandit ühendav filmiõhtu „Vampyr". Pärnu Linnaorkester esitab Tõnu Kõrvitsa loodud muusikat, mis saadab taani režissööri Carl Theodor Dreyeri 1932. aasta filmi „Vampyr – Der Traum des Allan Grey" – avangardiklassikasse kuuluvat unenäolist õudusfilmisugemetega linateost. Vaata lisaks: *parnuorkester.ee/vampyr-6*

Pia Fraus – Now You Know It Still Feels the Same
(Seksound, 2021)

■■■■■

Kuulas Tanel Matsalu

90ndad olid Eestis bänditegevuse poolest ekstreemselt viljakas periood ning kõik kultuuri- ja rahvamajade prooviruumid olid täis noori, kes püüdsid pürgida lähemale enda valitud välismaistele eeskujudele. Minu kodukandis tegutses varajasest No Doubtist indu saanud Q-Kulgur, kes läks laiali vaid pärast paari esinemist. Peavokalist Ly Lumiste liikus küll edasi palju edukamasse Nightlight Duosse, aga legend Väätsa seni ainsast *indie pop*'i trupist on ajaga rahva seas tuhmunud. Bändide pikaealisuse valem ei ole müsteerium. Selleks on vaja eesmärki, ohtralt pühendumist, raudset tahet ja liikmete omavahelist klappi. Mulle tundub, et Pia Frausil on need eeldused täidetud.

Kodumaise *shoegaze*'i alustala värske kogumikalbum on väga eriline. See on uuslindistus nende debüüdist, mille ilmumisest möödus äsja 20 aastat. Juba toona korralikult hõõgunud saund mõjub siin veelgi sütitavamalt, sest kõik elemendid on rohkem harmoonias ning peenhäälestatud. Särtsu täis kitarriudu ja malbe elektroonika on alles, kõik, mis varem oli tahumata, on nüüd veidi vähem toores. Bändi kataloogis on „How Fast Can You Love" endiselt üks parimaid laule, kus tulevad esile nende tugevad küljed, nagu sujuv laulukirjutamisoskus ja sorav pillimäng. Kristel Epliku hääl on siidine ja paitav, aeg-ajalt hõljuv ja unelev. Uus helikandja on armastuskiri, mis on adresseeritud grupi minevikule. Neile teismelise unistusi täis päevile, kus kõik tundus võimalik, hommikud ei alanud seljavaluga ja õhus rippus küsimus, kas ja millal saabub uus My Bloody Valentine'i album.

kiwanoid – enter the untitled
(Mille Plateaux, 2021)

■■■■■

Kuulas Valner Valme

Saksa *glitch*'i mäetipp, maailma üks olulisim eksperimentaalelektroonika leibel Mille Plateaux pakub vigade ilu ja olematuid hetki Kiwalt.

Võib tunduda, et mõni pala hajub kosmosesse ära. Adjöö, musjööd, ma ei arvesta teiega, kallid inimkuulajad, siin on masinate omavaheline miskommunikatsioon. Nimilugu on üheksa minti, „autotautonaut" 11 ja pool, „pank-t6h-pil" 14.38. Aga mis on minutid või aeg või laulud! Tolm. Helid peavad liikuma, aga mitte mööda krabisevaid noodipabereid ja betooni kinni löödud heliredeleid, vaid võnkuma ümber põrguaugu, lööma tantsu tähenduste nullpunktis, ja ainult autor või autonoomsed helid ise teavad, kus see punkt asub. Kes röövib kuulajalt salapära, see on popmuusik. Kiwa ei ole popmuusik, ta käivitab paradokse, mis näivad vastuolulised ainult meie hallis argireaalsuses täis sisuturundust ja piootprojekte. Paradoks üks: väldime inimlikkust, inimlikkus on nii 2019, nii higine, nii eksiv. Ja siis näeme albumilt „enter the untitled", et masinad on inimlikud, eksivad, toodavad meelega nihkeid. Paradoks kaks: tajun sel plaadil kontrollifriiklust – kõik on kontsept. Teisalt kuuleme raju punki, mis kallab kontseptsioonid masuudiga üle ja süütab kahe pirtsakalt väljasirutatud sõrme vahel tiku. Lugu „deleted scenes" ütleb, et oleme ridade vahel. Aga kohe, kui kuulaja mõtleb, et ahaa, ma pääsesin ridade vahele, lipsasin läbi imekitsa mutiaugu, ta eksib ja kaob. Kuulaja saab igal juhul petta. Kuulaja jääb väljapoole. Distants säilib. See ongi punk 3031 – distants, kättesaamatus, nihe. Paradokse pole olemas, need esinevad ainult maailmas, mis on must/valge, vasak/parem, politiseeritud mürk. Selle mürgi vastu ongi muusika, mis sõidab ära.

Karmen Rõivassepp Quartet – Breathe
(Jaeger Community Music, 2021)

■■■■■

Kuulas Vootele Ruusmaa

Džässmuusik Karmen Rõivassepa kvarteti album „Breathe" on üks ühele isiklik muusikaline vestlus, mille märksõnadeks on ausus ja haavatavus ning mida kannab julgus hingevalu, melanhooliat ja tujukust avada, mitte vältida.

Võrreldes kolme aasta taguse debüütalbumiga „Dance of Sounds" on materjal eksperimentaalsem ja psühholoogilisem ning püüab mõista sisemiste heitluste ja lahkhelide allikaid. Interpreetide kokkumäng on nüansirohke ja dünaamiliselt mitmekesine, soolod on läbimõeldud ja arengukaartega, toetades dramaturgiat. Nii suudetakse luua kvartetina äärmiselt täidlane, energiaga laetud helipilt. Rõivassepa selge ja delikaatne vokaal vabastab end skättides, tema häälekäsitluses kõlab improvisatsioon lisakeelena, mida ta valdab suurepäraselt. Lisaks sellele on Rõivassepp pööranud sõnades tähelepanu rõhuasetustele, mille täpsus vinnastab mõtteid ja annab neile kaalu. Ekspressiivsed puhangud vahelduvad kontrastsete tonaalsustega, kuid ei uhu ära allhoovuseid, irritatsioon jääb alles, kuid muutub iga korraga tajutavamaks, selgemaks. See plaat annab võimaluse enda hingelaadi lahti muukida ja samal ajal uuesti, rikkamalt kokku panna, sest see lõpeb tõdemusega, et keerulised ajad mööduvad. Kuidas muutub selle aja jooksul aga kuulaja?

Andres Lõo – Agony / Ecstasy
(Phantom Platform, 2021)

■■■■■

Kuulas Lauri Tikerpe

Pidev kõikumine agoonia ja ekstaasi vahel võib olla vaimselt päris kurnav. Kergesti võib tekkida õhust tühjaks visisenud õhupalli tunne. Andres Lõol ei tundu aga sellega probleeme olevat. Tänavu aasta jaanuaris ilmus Lõolt massiivne kogumik „Ecstasy / Agony", mis koondab peamiselt juba varem ilmunud muusikat. Aasta pole läbigi, kui juba on väljas uus album. Lõo on jaganud „Ecstasy / Agony" materjali (ja veidi peale selle) laiali headele sõpradele Eestist ja kaugemalt, et saada vastu peegeldus „Agony / Ecstasy". See peegeldus on igati Lõo enda nägu, millele on aga lisatud ohtralt põnevaid filtreid ja manipulatsioone. Nagu albumi kaanepilt paljastab, on siin kihte ja palgeid tihtipeale rohkem kui üks.

Algse kogumiku üks ägedaimaid lugusid oli eeterlikult aeglase sammuga šamaani-*dub* „Seto Dub". Siin on sellest saanud Center of the Universe'i tööturuses hoopis sirgjoonelisem ja maast lahti tõukav tükk. Originaali metsane nõiduslikkus pole aga loomulikult kuhugi kadunud.

Värelev ja kastepiisamärg „Morning Dew" on käinud läbi nii Regularfantasy kui ka Annie Risti käe alt. Esimese sulatusahjust on väljunud meelipaitav *deep house*, Annie Rist viib poolärkvel hommiku aga tagasi unenäkku ja viskab silma korraliku koguse hüpnoliiva. Gretchen Lawrence võtab „Applessi" ja puistab selle põrandale kilduteks, mis hakkavad moodustama kaleidoskoobi sees kummaliselt köitvaid mustreid ja võnkeid. „Love Bomb Letter" saab aga rohkem uusi ilmeid. Vera Dvale *feat.* Merel Laine ja HUNT on lisanud uue kihina naisvokaalid. Esimesed toovad sisse kerge lootusenoodi, HUNT *feat.* Püha Johannes Remix päästab aga Lõo vokaali vaakumis hõljumise üksindusest. Astub dialoogi, kuulab ära ja vastab.

Näib, et agoonia ja ekstaas on ammendamatud allikad.

jonas.f.k – TLL.02
(Smuuv, 2021)

■■■■□

Kuulas Kaspar Viilup

Üllatavat kombel tundub, nagu jonas.f.k oleks juba aastaid Eesti muusikamaastikul tegutsenud – noh, Jonas Kaarnamets ongi pikalt pildil olnud, aga ei tasu neid kaht segamini ajada! –, kuigi tegelikult on ilmunud vaid kaks nappi lühialbumit. Kui enamik artiste otsib esialgu oma kohta ja kuvandit, siis tema teab väga täpselt, mida ta tahab saavutada. Seepärast on ta jätnud täielikult vahele noore artisti nn otsingulise faasi ja liikunud kohe asja juurde.

Kui „buda.01" oli introspektiivsem, siis värske EP puhul on lisandunud tema muusikalisse minapilti häbitut seksapiili ja sügavat gruuvi. Kuigi Jonase loomingu aluseks on jäänud endiselt kalibriislik kaine ja kaalutletud *indie pop*, ei soovi ta enam vaoshoitult lava nurgas nokitseda, vaid kisub hoopis rõõmuga särginööbid eest lahti, laseb prožektorid endale näkku pöörata ja löök kuulajatel põlved nõrgaks sedalaadi füüsilise *funk*'i-jurakaga, millesarnast eesti muusikas vaat et ei kuulegi. Siinne *funk* on enamasti ikka džässilik ja kõigiti korralik, Jonas vingerdab aga ringi nagu põhjamaine Prince ega üritagi olla parketikõlbulik.

See aga ei tähenda, et ta oskab ainult gaasi põhja vajutada ja hullu panna, pigem vastupidi. Kõige tugevam *funk*'i-essents peitub hoopis tema hillitsetumates lugudes, nagu „Californ-i-a" ja „Your Window", seal saab särada tema dünaamiline ja rikkalik vokaal. Kui üritada teda üldse Eesti muusikamaastikul kellegagi võrrelda, siis ta on otsekui Mart Avi, kes on astunud mitu sammu kommertspublikule lähemale.

„TLL.02" on igati korralik EP, aga kahjuks jääb jonas.f.k parimaks saavutuseks esimese lühiplaadi lõpetanud „Special". Ma ei tea isegi, kas olen pärast seda üldse mõnd samaväärselt head kodumaist poplugu kuulnud…

Merry Go Raum – Merry Go Raum
(Off-Kilter, 2021)

■■□□□

Kuulas Siim Eskel

Meie kodumaa on väga hea Petri tass ja kasvulava kõigele, mis erineb veidi tüüpilisest. Iseäranis soosib see sünge või teatud vimkaga kunsti loomist. Kamaluga ajaloolisi taakasid. Sotsiaalne struktuur, mis kannustab individuaalsust. Tumedusest ilu noppivaid kodumaiseid artiste on meil alati jagunud – hiljutisematest näiteks Bedless Bones, Junk Riot. Kohustuslikult on vaja mainida ka Kosmikuid ja Metro Luminali. Head, ent mitte kuidagi ainsad näited muusikažanritest, mis kipuvad taolisest nektarist ja olmest toituma, on *post-punk* ja *new wave*. Nende alla liigitab Lauri Lember ka oma sooloprojekti Merry Go Raumi samanimelise albumi.

Kahjuks pean tõdema, et sellelt kuuelooliselt heliteoselt ma erilisi emotsioone ei ammutanud. Kõik eeldused on olemas. Nime teinud plaadifirma, heliinsenerioskusi omandav artist. Ilmselge andekus ja ambitsioonikus auravad kandikul, tule ja võta ning tee midagi originaalset, midagi ägedat. Kogu muusika on aga ühedimensiooniline ja passiivselt üles ehitatud. Kõik on destilleeritud niivõrd askeetlikuks kui vähegi võimalik, ent vaid tumedusniši peale panustamine ei kaalu üles nõrgemapoolset musitseerimist. Artisti kiituseks on album tehtud peaasjalikult reaalsete pillidega, mis annab sellele mõningase potentsiaali *live*'is. Vokaalide kõlavärv on samuti meeldivalt tummine.

Olles seda öelnud, hindan ma väga tema pealehakkamist. Kuskil kohvikus maailma lõpus on lõputu nimekiri kunstnikke, kes jäid oma mõtetesse kinni ega avanud enda nägemusi ja ideid kellelegi. Samal ajal kui mõned jäävad istuma ja elu üle juurdlema, täidavad hakkajamad nende rolli. Siiski ootan väga, kuidas kõlab Merry Go Raum otseses kontaktis lavalaudadel. Sügisene ilm ja floora võiksid olla seniks heaks sügavamate teoste loomise väetiseks.

■■■■■
suurepärane

■■■■□
väga hea

■■■□□
hea

■■□□□
mittemidagiütlev

■□□□□
halb

KUI KAUAKS VEEL TEISITIMÕTLEJA?

Luges **Robert Varik**

Möödunud aastal surnud tsivilisatsioonikriitik Pentti Linkola (1932–2020) oli üks viimase aastasaja olulisim ja vastuolulisim soome kirjamees. See ei ole mitte niisama siinkirjutaja hinnang, vaid ka ta enda rahvas on nimetanud Linkolat eri küsitlustes korduvalt oma maa üheks mõjukaimaks mõtlejaks ja suurimaks soomlaseks. Seega on mõnevõrra üllatav, et tänavu meie raamatupoodidesse jõudnud sajakonna leheküljeline tekstikogumik „Teisitimõtleja märkmed", mis on pandud kokku kolmest teosest, on pärast 1997. aastat alles teine raamat, mis eesti lugejale tervenisti Linkola kirjutisi tutvustab. Tõsi, juba sel sügisel on oodata järge.

Asjaolu, et Eestis on selle suure soome mõtleja vastu huvi tärganud, võib olla osaliselt seletatav meie inimeste (eriti haritlaskonna) kasvava murega metsade, looduse ja keskkonna pärast. Nagu kirjutavad nii tõlkija Priit-Kalev Parts kui ka **Kaido Kama** raamatu eessõnades, olid silmapiirini laiuvad kännustikud Eestis erinevalt Soomest veel 1990. aastatel võõrad. Kuigi Nõukogude võim lagastas ja saastas, oli mets sageli see koht, kuhu minnes ei paistnud masendavad olud ja poliitiline tegelikkus. Nüüd oleme oma demokraatlikus rahvusriigis meiegi selles valdkonnas Põhjamaadele järele jõudmas. Pole üllatuslik, et ka meie kultuuriväljal ilmub sellistes oludes sagedamini keskkonnakriitilist kirjandust. Kui reaalsus looduses kipub aina sarnanema tragöödiaga, võivad Linkola-suguse tekstid pakkuda lohutust.

Kui reaalsus looduses kipub aina sarnanema tragöödiaga, võivad Linkola-suguse tekstid pakkuda lohutust.

Ent Linkola ei valuta südant ainult metsade pärast. Tema mõtteraamistikus on langevad puud ainult üks paljudest sümptomitest, mida põhjustab moodsa inimese, ühiskonna ja kultuuri suisa haiglaslik tung seada ennast mugavalt maailma keskele ja toimida keskkondlikele tagajärgedele ning teistele elusolenditele mõtlemata. Tema silmis vaevab progressihaigus kõiki riike ja ühiskondi, mis usuvad inimliigi absoluutsesse hegemooniasse. Pidagu nad ennast kommunistideks, liberaalideks, konservatiivideks või fašistideks – selline mõtteviis viib varem või hiljem inimkonna katastroofi ning viletsuseni.

Linkola tekstides taganevad kõik liberaalsed ja demokraatlikud väärtused keskkonnahuvide ees.

Robert Varik püüab äratada ellu Tartu vaimu ja õpib ülikoolis ajalugu.

PÜHENDUSEGA TERRORISTIDELE

Sellest kogumikust leiab Linkola argumenteeritud seisukohad pea iga teema kohta, mis on rohelise ideoloogia kandjatele südamelähedased: veganlus, rohepesu paljastamine, loodushoidu õpetav haridus, tööstuslik loomakasvatus, puurikanade vabastamine, energia- ja loomulikult metsanduspoliitika. Ent liberaalne lugeja peab olema valmis selleks, et iga Linkola väljaütlemine ei pruugi talle meeldida või võib isegi frustratsiooni tekitada. Linkola tekstides taganevad kõik liberaalsed ja demokraatlikud väärtused keskkonnahuvide ees. Kuna ta pole aga mõni lahmiv onu Heino, on ta tekstid väga hea materjal, millega (rohe-)liberaalsed lugejad saavad oma seisukohtade ja argumentide tugevust kontrollida. Pealegi on seda meeldiv teha, kuna raamatu ideed on kergesti haaratavad ja loetavad. Tõlge on hästi õnnestunud.

Mis siis on Linkola sõnum 2021. aasta lugejale? Mis on tema lahendus (üldistavalt öeldes) moderniseerumisprobleemidele? Kas ta on **Greta Thunbergi** (keda ta kusjuures austas) järgses maailmas endiselt teisitimõtleja? Pentti Linkola oli ja oleks endiselt oma vaadete poolest äärmuslane. Tema hinnangul igasugused keskmised (üksmeelt otsivad) ideoloogiad ja lahendused meie keskkonnaprobleemide puhul lihtsalt ei toimi. Need on kõik üks rohepesu. Iga mõõdukas loodusteadlik lugeja, kes haarab kätte mõne Linkola teksti, seisab seega silmitsi vastuoluliste tunnetega. Kui nõustuda Linkola diagnoosiga, siis kas nõustuda ka tema raviga? Kas sellele diagnoosile saabki muud ravi olla?

Linkola maailmas on kõige parem meede loodushoiuks inimeste arvu piiramine. Mõistagi nõustume me kõik, et mida rohkem on maailmas inimesi, kes tahavad elada nagu keskmine eurooplane, seda raskem koorem on see ökosüsteemidele. Kuid mida me oleme valmis rahvastiku kasvu takistamiseks tegema või isegi sallima? Abort, eutanaasia ja surmanuhtlus on Linkola vaimus leebed ja ilmsed meetmed, mida ka peavool oleks (olenevalt erakondlikust eelistusest) valmis toetama. Kuid kuidas oleks, kui mõjukad valitsused lubaksid veidikenegi looduslikul valikul n-ö vabalt tegutseda? Laseks põua käes kannatavatel inimestel nälga surra, ei raviks kroonilisi haigeid, ei lubaks vaktsiine luua, ei aitaks loodusõnnetuste küüsis virelevaid inimesi jne. See tähendaks, et loomulikud populatsioonipiirajad saavad teha oma tööd. Selline on Linkola moraal. Tema arvates oleks see praegustes oludes õigustatud. Koroonaviiruse peale, mille pandeemilise leviku ta oma elu viimastel nädalatel jõudis ära näha, lausus 87-aastane mees ainult: „Abiks ikka." Kuid Linkola äärmuslus läks veel kaugemale. 1979. aastal esimest korda ilmunud „Teisitimõtleja märkmed" pühendas mees **Andreas Baaderile** ja **Ulrike Meinhofile**, kahele Rote Armee Fraktioni vasakäärmuslasele, kes viisid oma äranägemise järgi ellu surmavaid terrorirünnakuid, mille eesmärk oli raputada kapitalistlikku süsteemi. Ka Al Qaeda terroristide tegevusele kiitis Linkola takka. Vähemalt jäi inimesi vähemaks.

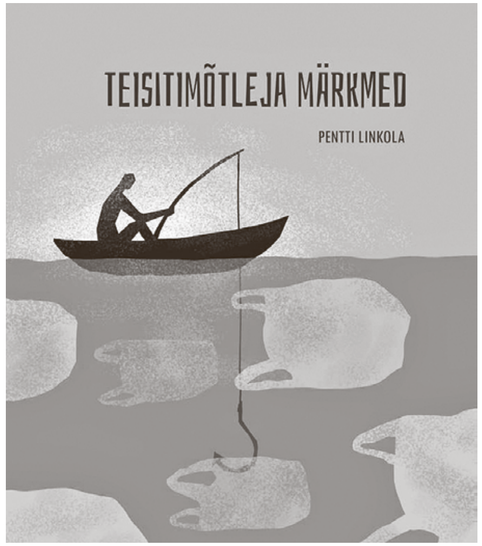

PENTTI LINKOLA „TEISITIMÕTLEJA MÄRKMED"
TÕLKINUD PRIIT-KALEV PARTS, TOIMETANUD TRIIN TRUUVERT
MTÜ RAHVUSLIKU EHITUSE SELTS, 2021 / 96 LK

LINKOLA KASSIVIHA

Ahjaa, Linkola jälestas ka kasse, seda inimeste poputatud nuhtlust, kes valimatult nõrgemaid loomi hävitab ega ole kuidagi loomulik osa põhjamaa loodusest. Ta leidis, et nende uputamine on täiesti õigustatud. Võib-olla on mõne jaoks just see seisukoht viimaseks piisaks karikasse, et Linkola äärmuslasena hukka mõista.

Kuigi Linkola elas nähtavasti oma sõnade järgi (tal oli küll kaks last!) tagasihoidlikku elu kalamehena, kipub kergesti keelele küsimus, miks selline mees üldse elu valis ja miks ta terroristide kiitjana ise endale pommivööd ei meisterdanud. Küllap see küsimus vaevas teda. Ajakirjanikule vastas ta kord, et temas pole olnud piisavalt võimekust ega vaprust, et ise mõni eneseohverduslik kuritegu ellu viia.

Kuidas siiski saab selline mees olla rahumeelsete ja abivalmis soomlaste silmis nõnda austatud ning hinnatud? Kas see on mingisugune kognitiivne dissonants? Kas Linkola ütles välja tõe, millest kõik mõtlevad ja aru saavad, kuid mida ei julgeta ise tunnistada? Nagu mõni religioosne figuur. Küllap vist. Näib, et erinevalt enamikust ei murdunud ega korrumpeerunud Linkola au, kuulsuse ja tähelepanu all. Ta jäi iseendaks ning Soome rahvas austas ja imetles seda.

Igatahes on selge, et kliimasoojenemine, ökoloogiline kriis, ületarbimine ja muud keskkonnaprobleemid nõuavad meie ühiskondadelt ebamugavaid muutusi. Linkola pakub välja oma uue moraali ja visiooni, kuidas inimkond peaks elama, et püsima jääda. Julgel lugejal, kes on üldse söandanud raamatu kätte võtta, ei jää üle muud kui see arvesse võtta ning mõelda, millistesse äärmustesse ta on ise valmis minema, kui palju Linkolat on temas endas. Suure soome mõtleja argumentide ja ideede üle on iga inimene sunnitud sel sajandil juurdlema. Hea on see raamat juba täna kätte võtta.

Fotod: Mari Kisk

EKKMis on avatud Edith Karlsoni näitus „Süütuse tagasitulek", mis näitab kolmel korrusel meie eksistentsi pimedamat ja nilbemat, aga ka naljakamat ja õrnemat poolt. EKKMi ruumid on ehitatud ümber paikadeks, kus kohtuda terrakotast igaviku ja neitsi Maarjaga, orhidee ja klaasist kupliga, tillukese Kristuse ja lõppematu Enyaga. Kuraator Eero Epner. Info: *ekkm.ee*

04.–10.11.

FREEDOM FRIES

Sõpruse eriprogramm „Freedom Fries" esitleb 4.–10. novembrini taas ameerika kultusfilme! Korraldajad on, nagu ikka, otsinud kvaliteetkino aardelaekast välja läbi aegade kõige huvitavamad, imelikumad ja harukordsemad linateosed. Nii näeme David Fincheri legendaarset „Kaklusklubi", John Cassavetesi „Gloriat", Mike Judge'i „Office Space'i" jne-jne. Vaktsineerimistõend taskusse, mask ette ja kinno! Kava jm teave: *kinosoprus.ee*

06.11.

10 + 13 = PIDU

Eesti LGBT Ühing saab 13-aastaseks ja OMA Keskus 10-aastaseks! Nende aastate jooksul on toimunud nii mõndagi, rõõmsat ja ka kurba, aga mitte kuidagi ei saa vaadata mööda sellest, kui suure töö on ühing ja keskus selle ajaga meie ühiskonnas ära teinud. Nõnda on plaanis pidada X-baaris 6. novembril algusega kell 20 pidu: „Meenutame vanu aegu südamlike ja põnevate lugudega, aga tähistame ka olevikku ja tulevikku, sest me oleme siin, meid on palju ja me oleme imelised!" Parim kingitus on sel puhul mõistagi annetus. Uuri lähemalt: *lgbt.ee*

06.–07.11.

FILMIMARATON PAIDES

Paide Muusika- ja Teatrimajas tegutsevas kinos saab näha 6. ja 7. novembril ohtralt uuemaid eesti filme! Seejuures on valik õige mitmekesine, piletid ühele seansile aga vaid 3/4 eurot. Laupäeval näeme teiste seas „Vanamehe filmi", aga ka värskemaid linateoseid „Sandra saab tööd", „Kratt" ja „Öölapsed". Pühapäev toob filmisõpradeni aga teiste seas „Skandinaavia vaikuse" ja „Vee peal". Täpsem ajakava jm info: *pamt.ee*

10.11.

INIMMÕISTUSE KEEL VILDE POOL

10. novembril kell 19.15 toimub Kadriorus Eduard Vilde muuseumis mõtlusõhtu, mille puhul on palutud Vilde elutuppa ajuteadlane Jaan Aru. Aru küsib, mis eristab meid teistest loomadest ja teisalt tehisintellektist? Näib, et meie ajus jookseb pisut teistmoodi programm – inimmõistuse keel, mis võimaldab jõuda eri ajudes maailma muutvate kunstiteoste, äriideede, teadusavastusteni… Teinekord toob see programm aga hoopis kaasa pahandusi. Pilet 8 eurot, kohtade arv piiratud. Info: *facebook.com/vildemuuseum*

Jaan Aru. Foto: Maiken Staak

11.–12.11.

LEVIST VÄLJUMINE TARTUS

Festivali Hullunud Tartu pole suutnud seni peatada ei koroona ega miski muu. Loodame, et nõnda läheb nüüdki ja 11.–12. novembrini saavad kultuurihuvilised taas Emajõe Ateenas hulluda! Tänavu on interdistsiplinaarse sündmuse teemaks moodsalt „levist väljas" ja lahti rullub see ei kusagil mujal kui Karlova Teatris. Esinejate nimekiri on impressiivne nagu ikka, kohale plaanivad tulla näiteks Ajuokse, Maimu Berg, fs, Jaan Malin, Paavo Matsin, Merca, Jürgen Rooste & Siim Aimla ja Yumo Motoma. See, mida täpselt tehakse, ei selgu ilmselt varem kui kohapeal. Pilk siiski peale: *facebook.com/HullunudTartu*

Hullunud Tartu. Foto: Heleri Keeman

13.11.

KAUSAAL #1

Kas teadsid, et Kanuti Gildi SAALi keldrisaalis avaneb kord kuus *pop-up*-raamatupood, kus toimuvad arutelud, lugemisseansid, mängulised ettelugemised jpm? Pole viga, see ongi üsna uus asi. 13. novembril kell 12–20 toimubki esimene, sissejuhatav Kausaal. Kureerivad Heneliis Notton ja Bohdana Korohod, produtseerivad Kanuti Gildi SAAL ja e¯lektron. Vaata: *saal.ee/performance/kausaal-1709*

13.11.

PLAADIMEES 5

Nunnu muusikapood Viljandi Plaadimees on saanud märkamatult viieaastaseks, mis on teadagi juba poolel teel kümneaastaseks saamiseni! Nõnda algavad tähistamisettevõtmised poekeses (aadressil Tallinna 6) 13. novembril kell 10 hommikul ja lõppevad kell 18, sinna vahele jäävad muide „mõned väikesed ja paar suuremat üllatust". Uuri lähemalt: *facebook.com/viljandiplaadimees*

13.11.

FUNDAMENTALIST JA VILETSUS

Von Krahli Teatri „Fundamentalist" on lugu armastusest. Tegelasteks on uuendusmeelne pastor Markus, kes on tunnistanud end avalikult saatana tööriistaks, ja tema kunagine sõber Heidi, kes on hulpinud elu jooksul siia-sinna nagu elutu ajupuu. Saatuslikul sügisööl kohtuvad Markus ja Heidi taas ning sealt saab alguse nende omavaheline spirituaalne sõda ja tõeotsing. Peamine järgnev küsimus seisneb selles, kas korraga saab eksisteerida mitu tõde. Esietendus 13. novembril, autor Juha Jokela, lavastaja Marta Aliide Jakovski, laval Liisa Saaremäel ja Erki Laur. Info: *vonkrahl.ee*

26.11.

MÜÜDID TAMMSAARE MUUSEUMIS

A. H. Tammsaare draamateose „Juudit" ilmumisest möödub tänavu 100 aastat. Näidend ilmus 1921. aasta kevadel ning köitis kaasaegset kirjandusavalikkust ja lugejaidki oma värske vaatega vanale legendile. Tammsaare muuseumi 16. sügiskonverents „Moodne müüt" keskendubki 26. novembril (kell 11–16) sel puhul müütide ja piiblilugude taasesitamisele ja interpreteerimisele eesti kirjanduses. Uuri asja: *kirjanduskeskus.ee*

LOODUS

EVOLUTSIOONIBIOLOOGI PÄEVIK

Novembris ilmub Varraku kirjastuselt paljude eestimaalaste südamed võitnud n-ö inimkeelse teadlase Tuul Sepa raamat „Evolutsioonibioloogi päevik", mis sisaldab aasta jagu ülestähendusi, mis omakorda aitavad lugejalgi aimata seda, kuidas meie igapäevaelu on täis evolutsioonibioloogiliselt mõistetavaid olukordi. Miks me armastame? Miks me peame vananema ja surema? Miks lapsed omavahel kraaklevad? Miks kurvastame, rõõmustame, saame vihaseks, kardame ja loodame? Jälgi mängu: *varrak.ee*

Tuul Sepp. Foto: Raul Mee / Äripäev / Scanpix

NÄITUS

MUUTUV MATMISKOMBESTIK

Ja nüüd natuke helgematel teemadel! Tartu Linnamuuseumis on avatud näitus „Sinna, kus olen pärija. Muutuv matmiskombestik keskajast ärkamisajani", mis tutvustab Tartu kalmistute ja matmiskabelite uurimise tulemusi. Eksponeeritud esemetest ehk kõnekaim on 1757. aastal Lübeckis valmistatud Anna Elisabeth von Münnichi rohkete kaunistustega tammepuidust sark, mis leiti 1988. aasta uuringute käigus. Leidub aga laialt muudki! Näituse kuraatorid on Arvi Haak, Mari Tõrv, Elis Tiidu, Riina Rammo ja Martin Malve. Info: *muuseum.tartu.ee*

KULTUUR

SAMOVARILE!

Oktoobri lõpus startis Eesti Goethe Instituudi ja Saksa välisministeeriumi toetusel valminud veebiajakiri SAMOVAR, mis on mõeldud platvormiks uudishimulikele eesti- ja venekeelsetele noortele, kes on huvitatud nii kultuurist kui ka meie planeedi tulevikust. Ajakirja toimetusse kuuluvad Narvas tegutseva veebiväljaande Narvamus toimetajad Vadim Markov ja Alina Vorontšihhina ning peatoimetajana vabakutseline ajakirjanik Mari Peegel. Kõik artiklid on loetavad nii eesti, vene kui ka saksa keeles. Loe siit: *goethe.de/prj/sam/et*

T

A

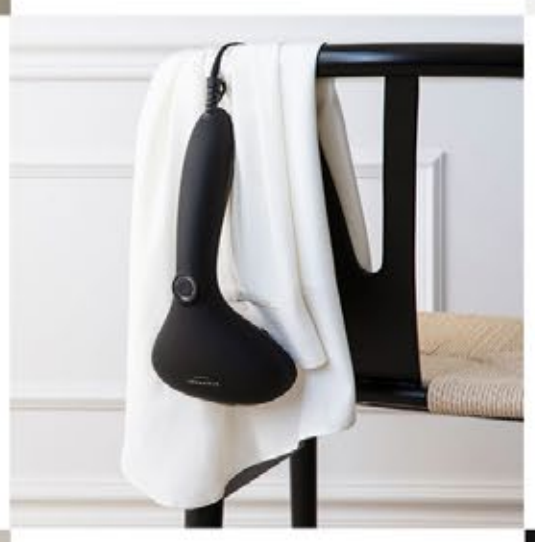

L

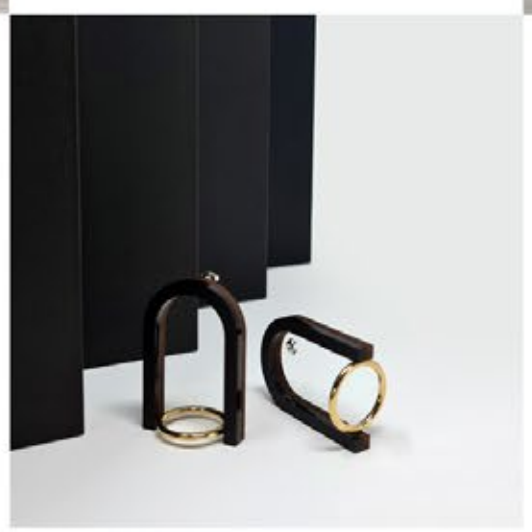

I

TALI Concept / Kotzebue 33, Kalamaja / www.talidesign.eu